

Tutkimusetiikka ja eettisyys sosiaalityön tutkimuksessa
Postmoderni näkökulma sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan

ANNA PEKKARINEN

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

PEKKARINEN, ANNA: Tutkimusetiikka ja eettisyys sosiaalityön tutkimuksessa. Postmoderni näkökulma sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan.

Pro gradu -tutkielma, 133 s.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Kyösti Raunio

Lokakuu 2014

Tässä pro gradu -tutkielmassa jäsenetään sosiaalityön tutkimusetiikasta ja tutkimuksen eettisyydestä kirjoitettua angloamerikkalaista ja kotimaista tutkimuskirjallisuutta. Tutkimustehtävänä on selvittää, millaisista konstruktioista sosiaalityön tutkimusetiikka ja eettisyys sosiaalityön tutkimuksessa rakentuvat. Tutkielma on luonteeltaan kirjallisuuskatsaus. Tutkielman tiedollinen näkökulma on postmoderni.

Tutkielman pääasiallisimpina lähdeoteoksia ovat sosiaalityön tieteellisissä lehdissä julkaistut artikkelit, jotka käsittelevät sosiaalityön etiikkaa ja erityisesti tutkimuksen etiikkaa. Tutkimuskirjallisuutta analysoidaan postmodernin perspektiivin kautta. Tarkastelun kohteena oleva tutkimuskirjallisuus on pääasiassa sosiaalityön alalla julkaistua, mutta rajaus ei ole täysin ehdoton, vaan tutkielmassa käytetään myös yleisemmin sosiaali- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimuskirjallisuutta sosiaalityön oman tutkimuskirjallisuuden tukena. Tutkittavaa tieteellistä kirjallisuutta on rajattu ajallisesti siten, että pääasiallisesti se on julkaistu 1990-luvun lopulta alkaen.

Sosiaalityön tutkimuksen etiikka rakentuu kahdesta suunnasta. Tarkastellussa tutkimuskirjallisuudessa vallitsee jännite lääketieteellisen tutkimusetiikan ja postmodernin tutkimusetiikan välillä. Ensinnäkin etiikkaa rakennetaan regulatiivisesti tutkimuseettisten ohjeistojen, normien ja lainsäädännön avulla. Tällainen sääntelevä tutkimusetiikka heijastelee kokonaisyhteiskunnallisia intressejä ja pohjautuu suurelta osin lääketieteelliseen tutkimuseettiseen traditioon. Postmodernin perspektiivistä vahva normikokonaisuus rakentuu problemaattiseksi, sillä normit yhdenmukaistavat ja tasapäistävät sosiaalityössä tutkittavia ilmiöitä ja ihmisiä, mikä merkitsee diversiteetin vaihtamista. Toiseksi etiikkaa rakennetaan tutkimuksen eettisyyttä konstruoivien valintojen avulla, mihin kytkeytyy vahvasti myös ajatus postmodernisti orientoituneesta tutkimuksen etiikasta. Näissä periaatteissa on kyse sosiaalityön näkökulman sisällyttämisestä yleismaailmallisiksi katsottuihin eettisiin periaatteisiin. Lisäksi näihin kytkeytyvät tavoitteet sosiaalityön eettiseksi velvoitteeksi kutsutusta hyvän rakentamisesta. Näiden periaatteiden ja tavoitteiden toteuttaminen edellyttää postmodernin perspektiivistä sosiaalityön tutkijalta tiedostamista, sensitiivisyyttä ja reflektiota. Tutkielmassa jäsenetään myös sosiaalityön tutkimuksen eettisiä erityiskysymyksiä. Nämä erityiskysymykset kietoutuvat sekä tutkimusetiikan että eettisyyden konstruktioihin.

Tutkimuskirjallisuudessa sijaitseva jännite lääketieteellisen ja postmodernin etiikan välillä palaa vahvasti kysymykseen eettisten ohjeistojen mahdollisuuksista ja tarkoituksenmukaisuudesta. Tutkielmassa argumentoidaan, että eettisiin ohjeistoihin tukeutuminen ei riitä turvaamaan tutkimuksen eettisyyttä, mikä korostaa neuvottelevan, kommunikatiivisen ja paikallisen eettisen päätöksenteon merkitystä.

Avainsanat: sosiaalityön tutkimus, tutkimusetiikka, eettisyys, tutkimuksen etiikka, postmoderni

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

PEKKARINEN, ANNA: Research ethics and ethicalness in social work research. A postmodern perspective on social work research ethics.

Master's Thesis, 133 pages

Social Work

Supervisor: Kyösti Raunio

October 2014

This master's thesis analyzes Anglo-American and Finnish research literature on social work research ethics and the ethicalness of research. The purpose of this study is to find out how social work research ethics and ethics in social work are constructed. The study is in the form of a literature review, and it is constructed on the ontological basis of postmodernity.

The primary sources of the thesis are articles published in the scientific journals on social work, which discuss ethics in social work and especially the ethics of social work research. The literature is analyzed through a postmodern perspective. The literature under review is mainly published in the field of social work. However, the study also complements this material with the more general literature from the field of social sciences. To limit the scope of the study to be suitable for a master's thesis, the chosen research literature in the thesis has mainly been published after the beginning of the 1990s.

The ethics of social work research is constructed from two elements. In the literature under review there is a tension between medical research ethics and postmodern research ethics. Firstly, ethics is constructed regulatively through a set of guidelines in research ethics, as well as through norms and legislation. This kind of regulative research ethics mirrors the interests of society at large, and it is largely based on the tradition of medical research ethics. From a postmodern perspective, the strong emphasis on a set of norms is problematic, for it leads to conformity and homogenization in regards to the subjects of research in social work, both phenomena and persons. This ultimately leads to the silencing of diversity. Secondly, ethics is built with the help of choices that construct ethicalness. This connects to a sense of research ethics that is oriented towards postmodernity. These principles are concerned with connecting the viewpoint of social work with ethical principles that are viewed as universal. The objectives in turn are concerned with the construction of 'the good', which is seen as the ethical obligation of social work. From a postmodern perspective, the realization of these principles requires cognizance, sensitivity, and reflection from the social work researcher. This study also analyzes the special issues of ethics in social work research. These issues are intertwined with the constructs of research ethics and ethicalness.

The tension in the research literature between medical and postmodern ethics comes inexorably back to the question of the possibilities and practicality of ethical guidelines. This study proposes that relying on ethical guidelines is not sufficient in safeguarding the ethicality of research, thus underlining the importance of ethical decision-making that is local, and based on negotiation and communication.

Keywords: social work research, research ethics, ethicalness, ethics of research, postmodernity

Sisällys

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIELMAN TOTEUTUS	5
2.1 Tutkimuskysymys	5
2.2 Teoreettinen tutkielma.....	6
2.3 Tutkittavan tutkimuskirjallisuuden rajaus	8
2.3.1 <i>Tutkimuskirjallisuus</i>	8
2.3.2 <i>Käytännön valinnat.....</i>	10
2.4 Tutkielman tiedollinen näkökulma.....	12
2.4.1 <i>Postmoderni näkökulma</i>	12
2.4.2 <i>Tutkimuskirjallisuuden postmoderni luenta.....</i>	17
2.5 Näkökulmat tutkimusetiikkaan	19
2.5.1 <i>Postmoderni tutkimuksen etiikka</i>	20
2.5.2 <i>Lääkätieteellinen tutkimusetiikka.....</i>	23
2.6 Tämän tutkielman eettiset kysymykset	26
3. EDELTÄVÄ TUTKIMUSKIRJALLISUUS	29
3.1 Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus.....	29
3.2 Kotimainen tutkimuskirjallisuus	33
4. TUTKIMUSETIIKKA SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSESSA	36
4.1 Sosiaalityön tutkimuksen erityisyys	36
4.2 Tutkimusetiikan lähtökohdat.....	40
4.3 Tutkimuseettinen sääntely sosiaalityössä.....	44
4.3.1 <i>Sosiaalityön eettiset koodistot.....</i>	45
4.3.2 <i>Yleiset normistot</i>	48
4.3.3 <i>Lainsäädäntö</i>	50
5. EETTISYYS SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSESSA.....	54
5.1 Perinteiset eettiset näkökohdat	54
5.1.1 <i>Tutkittavan suostumus ja itsemääräämisoikeus</i>	55
5.1.2 <i>Luottamuksellisuus ja yksityisyydensuoja</i>	64
5.1.3 <i>Rehellisyys</i>	68
5.2 Hyvän rakentaminen tutkittaville.....	71
5.2.1 <i>Empowerment</i>	72
5.2.2 <i>Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen</i>	81
6. SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN EETTISET ERITYISKYSYMYKSET	91
6.1 Lasten tutkiminen	91
6.2 Sosiaalityön tutkijaan kytkeytyvät eettiset näkökulmat.....	98
6.3 Valtasuhteet ja vallankäyttö.....	106
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	112
7.1 Keskeiset tutkimustulokset.....	112
7.2 Tutkimuksen merkitys ja rajoitukset.....	115
LÄHTEET	118

1. JOHDANTO

Etiikan on todettu olevan merkityksellinen kysymys kaikelle sosiaalitutkimukselle 1900-luvun puolesta välistä lähtien (Drake 2014, 304). Banksin (2012) mukaan eettisyydestä niin sosiaalityössä kuin koko yhteiskunnassa on kiinnostuttu lähivuosina entistä vahvemmin, mikä on johtanut tietynlaiseen eettiseen räjähdykseen (mt., 1). Eettisten kysymysten on katsottu rakentavan sosiaalityön ytimen (Hugman & Smith 1995, 1). On kuitenkin argumentoitu, että laadullisessa tutkimuksessa tutkimuseettiset kysymykset on miltei laiminlyöty (Shaw 2003a, 12). Kuitenkin erityisesti 2000-luvulta lähtien kiinnostus myös tutkimusetiikkaan sosiaalityössä on virinnyt (ks. esim. Butler 2002; Denzin 2002; Mertens & Ginsberg 2008; 2009; Peled & Leichtentritt 2002; Shaw 2003a; 2003b). Tutkimuksen tekeminen ei kuitenkaan tapahdu tyhjiössä, mikä merkitsee, että yhteiskunnallinen ja kulttuurinen konteksti määrittelevät ja ohjaavat tutkimusta ja sen arvostuksen kohteita. On argumentoitu, että elämme postmodernissa alati muuttuvassa maailmassa, missä suuret kertomukset ovat menettäneet merkityksensä (Bauman 1992; Lyotard 1984; Noble 2004, 290–292). Postmodernille ajalle keskeisiksi määreiksi nimetään pluralismi ja epävarmuus. Postmoderni jäsenetään hyökkäykseksi esimerkiksi moraalisia varmuuksia ja itsestäänselvyyksiä vastaan. (Bewes 1997, 26.) Sosiaaliteoriassa onkin puhuttu varsinaisesta postmodernista käänteestä, joka on johtanut kysymyksenasetteluihin sosiaalisen maailman ymmärtämistä koskien. Postmodernilla on merkityksellinen vaikutus myös siihen, millaisiksi sosiaalityön arvot ja etiikka ymmärretään. (Hugman 2003, 1025–1029).

Sosiaalityön ammattiala on alun perin rakentunut modernin ihanteille (Wendt & Seymour 2010, 674). Sosiaalityön etiikan on argumentoitu olevan luonteeltaan julistuksellista, mistä esimerkkeinä toimivat sosiaalityölle nimetyt eettiset ohjeistot ja periaatteet. Monet sosiaalityön eettiset periaatteet tukeutuvat perinteisten eettisten orientaatioiden kuten utilitarismin ja deontologian keskeisiin periaatteisiin. Näitä modernille yhteiskunnalle leimallisia moraalisiin liittyviä periaatteita on kuitenkin kritisoitu niiden kestättömyydestä postmodernissa yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa tilanteessa. (Urponen 2003, 74, 81–82.) Tämän jännitteen kontekstissa fokuoituminen niihin konstruktioihin, joilla tutkimusetiikkaa ja tutkimuksen eettisyyttä rakennetaan ja joista nämä rakentuvat, on nähdäkseni ajankohtaista. On argumentoitu, että myös henkilökohtaisella kiinnostuksella on merkitystä sosiaalisesti oikeutetulle tutkimukselle (Fraser 2009, 88), minkä vuoksi katson perustelluksi oikeuttaa tätä tutkielmaa myös henkilökohtaisella intressillä, joka ei tilanteessani palaudu pelkkään ymmärrykseen aihealueen tutkimisen ajankohtaisuudesta tai

tarpeellisuudesta. Koen rehellisesti olevani äärimmäisen kiinnostunut sosiaalityön tutkimuksen etiikasta ja tätä kokemusta olen pystynyt pitämään yllä koko tutkielman tekoprosessin ajan.

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa tutkimusetiikka ei ole ollut lähivuosiin mennessä kovinkaan käsitelty aihealue, joskin yhteiskunta- ja vielä laajemmin ihmistieteellisen tutkimuksen tutkimusetiikkaa sekä yleisesti laadullista tutkimusta koskevia kannanottoja on paikannettavissa myös suomalaisesta tutkimuskirjallisuudesta (esim. Hallamaa, Launis, Lötjönen & Sorvali 2006; Palmroth & Nurmi 1996). On todettu, että tutkimusetiikasta ei ole käyty Suomessa kovinkaan runsaasti keskustelua. Suomessa on myös herätty verrattain myöhään tutkimuseettisen keskustelun vähäisyyteen. (Rauhala ja Virokannas 2011, 235; Räsänen 2010, 34; vrt. Löppönen & Vuorio 2013, 3.) Angloamerikkalaista tutkimuskirjallisuutta sosiaalityön tutkimuksen etiikan kentältä on paikannettavissa runsaasti (esim. Antle & Regehr 2003; Butler 2002; Butler 2003; Denzin 2002; Lincoln 2009; Hugman 2010; Hugman & Pittaway & Bartolomei 2011; Mertens & Ginsberg 2008; 2009; Peled & Leichtentritt 2002; Peled 2010; Reamer 2006; Shaw 2003a; 2003b; 2008). Sosiaalityön tutkimusta on kritisoitu eettisten kysymysten sivuuttamisesta. Eettisiin julistuksenomaisiin ohjeisiin ja ohjeistoihin voidaan suhtautua kriittisesti, sillä koodistoon nojautuminen saattaa vaarantaa eettisen harkinnan ja supistaa sen vain lyhyiksi maininnoiksi tutkimuksen eettisyydestä (Shaw 2003a, 10; 2008, 403).

Tutkimuksen etiikan osa-alueiksi on jäsennetty 1) tiedon intressin etiikka, 2) tiedon hankkimisen etiikka, 3) tiedon tulkitsemisen etiikka, 4) tiedon julkistamisen etiikka, 5) tiedon käyttämisen etiikka, 6) sosiaalisen vastuun etiikka ja 7) kollegiaalinen etiikka (Pohjola 2007, 11–12). Edellä esitetyt tutkimuksen etiikan alueet nähdäkseni ilmeikkäästi tekevät näkyväksi, millaisessa mittakaavassa tutkimuseettiset kysymykset tulisi tutkimuksenteon käytännössä ottaa huomioon. Nähdäkseni nämä osa-alueet myös piirtävät ekspressiivistä kuvaa tutkimuksen etiikasta ennen kaikkea prosessina, joka alkaa kiinnostuksesta tutkimusaiheeseen ja päättyy varsinaisen tutkimusprosessin ulkopuolelle. Tämän valossa sosiaalityön tutkimukseen kohdistuva kritiikki eettisten kysymysten sivuuttamisesta vaikuttaa huolestuttavalta. Sosiaalityön tutkimuksen kontekstissa on todettu, että tutkimuksen velvollisuus tuottaa hyvää ulottuu koko tutkimusprojektiin, eikä tätä velvollisuutta tule ohittaa jonkin korkeamman kutsumuksen kuten tieteellisen tarkkuuden nimissä (Bloor 2010, 20), mikä asettaa suuria odotuksia sosiaalityön tutkimuksen etiikalle. Sosiaalityön tutkijat seisovat syvissä vesissä eettisten huolenaiheiden suhteen johtuen moninaisista seikoista. Syitä ovat esimerkiksi niiden ihmisryhmien luonne, joiden kanssa tutkijat työskentelevät, sensitiiviset kysymykset, joita tutkijat puhuttelevat, sosiaalityön profession luontainen tarve olla tiivistä mukana asiakkaidensa elämässä, kohdattavat sosiaaliseen

oikeudenmukaisuuteen kytkeytyvät kysymykset ja, että tutkijoilla on halu nähdä sosiaalista muutosta. (Mertens & Ginsberg 2008, 485).

Otaksun, että sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan kytkeytyvän tieteellisen keskustelun viriämisen myötä on relevanttia kartoittaa ja koota yhteen tutkimuskirjallisuuden konstruktioita sosiaalityön tutkimusetiikasta ja eettisyydestä tutkimuksessa. Sosiaalityön tutkimusetiikkaa ja tutkimuksen eettisyyttä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on runsaasti, mutta se on nähdäkseni suhteellisen hajanaista, minkä vuoksi näen, että tutkimuskirjallisuuden sisältöjä yhteen tuovalle tutkielmalle on keskeinen tarve. Valitsen kirjoittaa sosiaalityön tutkimusetiikasta ja eettisyydestä tutkimuksessa, sillä nähdäkseni nämä kaksi käsitettä kuvaavat keskeisellä tavalla sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa. Tutkimusetiikalla viitataan yleisesti julistuksellisiin eettisiin ohjeistoihin ja muuhun tutkimuseettiseen sääntelyyn. Eettisyydellä sen sijaan tarkoitan sosiaalityön moraalista tarkoitusta (moraalisesta tarkoituksesta esim. Butler 2002; 2003) heijastelevia tutkimukselle annettuja eettisiä tehtäviä. Lisäksi kirjoitan sosiaalityön tutkimuksen etiikasta, mikä on yleisempi tapa puhua etiikasta. Tutkimuksen etiikka kattaa sekä sosiaalityön tutkimusetiikan että eettisyyden. Nämä käsitteet ovat kuitenkin toisiinsa kiinteästi punoutuneita, mikä merkitsee, että käsitteelliset rajat ovat jokseenkin hämärät. Tavoite tutkimuskirjallisuuden tuomisesta yhteen on perusteltu katsoakseni myös siksi, että sosiaalityön tutkimuksen etiikka on jännitteisessä tilassa, sillä pitkälti modernia maailmankuvaa edustavien lääketieteellisten tutkimuseettisten periaatteiden ei voida katsoa enää tarjoavan riittävää perustaa sosiaalityön eettisten kysymysten arvioinnille (sosiaalityön tutkimusetiikasta ja lääketieteellisestä orientaatiosta ks. esim. Shaw 2003a, 10). Tässä tutkielmassa tarkastelenkin sosiaalityön tutkimusetiikasta ja tutkimuksen eettisyydestä kirjoitettua tutkimuskirjallisuutta postmodernin perspektiivin läpi ja jäsenän, millaisista konstruktioista sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa tutkimusetiikka ja tutkimuksen eettisyys rakentuvat.

Lähden tutkielmassani liikkeelle tutkielmani toteutusta ohjaavista tekijöistä, joita käsittelen luvussa kaksi. Selvitän tässä luvussa tutkielmani toteutukseen kytkeytyviä valintoja kuten tutkimuskysymystä ja tutkielman luonnetta teoreettisena tutkielmana. Lisäksi selvitän tutkittavan tutkimuskirjallisuuden rajauksen kysymyksiä ja tutkielman postmodernia näkökulmaa sekä tutkimuskirjallisuuden postmodernia luentaa että näkökulmia tutkimusetiikkaan, jotka rakentavat katsoakseni perustukset sosiaalityön tutkimuksen etiikan tarkastelulle. Toisen luvun lopussa käsittelen tämän tutkielman eettisiä kysymyksiä. Kolmannessa luvussa käyn läpi sekä kansainvälistä että kotimaista edeltävää sosiaalityön tutkimuksen etiikasta kirjoitettua tutkimuskirjallisuutta. Luvussa neljä jäsenän sosiaalityön tutkimusetiikkaa. Erittelen sosiaalityön tutkimuksen erityisyydestä käytyä tieteellistä keskustelua, tutkimusetiikan lähtökohtia ja

tutkimuseettistä sääntelyä sosiaalityössä. Etenen tutkimuseettistä sääntelyä käsittelevässä luvussa erityisestä yleiseen, siis sosiaalityön eettisistä koodistoista yleisten normistojen kautta tutkimusta säätelevään lainsäädäntöön. Tästä siirryn viidenteen lukuun, missä argumentoin eettisyyden rakentumisesta tutkimuskirjallisuudessa ensin perinteisten eettisten näkökohtien kautta ja sitten perspektiiveistä, jotka kytkeytyvät hyvän rakentamiseen tutkittaville. Luvussa kuusi käsittelen tiettyjä sosiaalityön tutkimuksen eettisiä erityiskysymyksiä, jotka liittyvät eettisiin näkökohtiin ja eettiseen päätöksentekoon. Näitä erityiskysymyksiä ovat lasten tutkiminen, sosiaalityön tutkijaan kytkeytyvät eettiset näkökohdat ja valtasuhteet ja vallankäyttö. Lopuksi seitsemännessä luvussa peilaan rakentamiani johtopäätöksiä ja katson taaksepäin ja erittelen tämän tutkielman kirjoitusprosessia tutkimuksen merkitysten ja rajoitusten kautta.

2. TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tässä luvussa jäsenän tutkielman toteutusta ohjanneita valintoja. Aluksi selvitän tutkimuskysymyksen valintaa, mistä siirryn käsittelemään tutkielman luonnetta teoreettisena tutkielmana. Kirjoitan auki myös tutkittavan tutkimuskirjallisuuden rajauksista, tutkielman tiedollista näkökulmaa sekä lääketieteellistä ja postmodernia näkökulmaa tutkimuksen etiikkaan. Luvun lopuksi analysoin tälle tutkielmalle leimallisia eettisiä kysymyksiä.

2.1 Tutkimuskysymys

D’Cruz ja Jones (2004) kirjoittavat tutkimuskysymysten merkityksestä sosiaalityön tutkimuksessa. D’Cruzin ja Jonesin mukaan tutkimuskysymyksissä mahdollisesti keskitytään usein oitis siihen, mikä rooli kysymyksillä on orientoituessa tiettyihin tiedollisiin alueisiin. Tästä näkökulmasta tutkimuskysymykset kohdistavat huomion tutkimuksen oleellisiin sisällöllisiin alueisiin. Tutkimuskysymysten tehtäviä on kuitenkin mahdollista jäsentää myös sitä kautta, mitä ne merkitsevät tutkimustoiminnan prosesseille ja rakenteelle. Tästä näkökulmasta tutkimuskysymykset ovat keskeisiä, sillä ne ensinnäkin organisoivat tutkimusta, antavat sille suuntaa ja tukevat johdonmukaisuutta. Toiseksi tutkimuskysymykset rajaavat tutkimusta ja rakentavat sen rajat. Kolmanneksi tutkimuskysymykset säilyttävät tutkijan huomion tutkimukseen. Neljänneksi tutkimuskysymykset tarjoavat kehyksen tutkimuksen kirjoittamiselle. Viidenneksi tutkimuskysymykset osoittavat aineiston, jota tutkimuksen toteuttamiseksi tarvitaan. (Mt., 18–19.)

Pro graduni on kirjallisuuslähtöinen, siis teoreettinen. Olen kiinnostunut, millaisista konstruktioista tutkimusetiikka ja tutkimuksen eettisyys rakentuvat sosiaalityön tutkimuksessa. Siten tutkielmaani ohjaava tutkimuskysymys on: *millaisista konstruktioista tutkimusetiikka ja tutkimuksen eettisyys sosiaalityön tutkimuksessa rakentuvat?* Edellä esitettyä tutkimuskysymystä tarkastelen postmodernin linssin läpi. Kysymys on luonteeltaan laaja, minkä vuoksi valitsin jättää muut tutkimuskysymykset tutkielmani ulkopuolelle. En sisällytä varsinaiseen tutkimuskysymykseen postmodernin käsitettä, sillä tutkielmani fokuksena ei varsinaisesti ole postmodernia tutkimusetiikkaa käsittelevä tutkimuskirjallisuus, vaan laajasti monista eri näkökulmista kirjoitetut tutkimusjulkaisut, joita erittelen postmodernin perspektiivin lävitse.

Valitsemani kysymys kuitenkin sisältää implisiittisesti myös muita kysymyksiä. Käytännössä kysymys rakentuu kahdesta sisällöllisestä konstruktiosta, tutkimusetiikasta ja eettisyydestä, mitkä nähdäkseni kuuluvat samaan ilmiöön – sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan – mutta ovat luonteeltaan erilaisia. Jäsennän tutkimusetiikan olevan regulatiivisesti orientoitunutta ja tavoittelevan ensisijaisesti osallistujien vahingoittamisen välttämiseen liittyviä tavoitteita ja heijastelevan implisiittisesti yhteiskunnallisia tavoitteita. Eettisyys sosiaalityön tutkimuksessa taas katsoakseni on virittynyt sosiaalityön tieteenalan moraalisisilla tavoitteilla, mikä merkitsee, että tutkimukselle on nimetty sellaisia tavoitteita, jotka ylittävät vahingoittamisen välttämisen eettisen imperatiivin.

2.2 Teoreettinen tutkielma

Kuten olen yllä tuonut esiin, on pro gradu -tutkielmani teoreettinen. Se siis perustuu aihepiiristä kirjoitetulle tieteelliselle kirjallisuudelle ja olemassa olevien tutkimusjulkaisujen sisällön selvittämiseksi. Sosiaalityön tutkimusetiikasta on erityisesti 2000-luvulta lukien kirjoitettu runsaasti, joskin Suomessa yleisesti tutkimusetiikan kysymyksiin ja kirjallisuuden vähäisyyteen on herätty suhteellisen myöhään (Rauhala & Virokannas 2011, 235). Sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on siis runsaasti, mutta nähdäkseni olemassa oleva tutkimuskirjallisuus on jossakin määrin hajanaista.

Tutkielmani ei ole rinnastettavissa varsinaiseen review-tutkimukseen, mutta katsoakseni joitakin review-tutkimukselle nimettyjä lähtökohtia on mahdollista soveltaa myös tutkielmani kaltaiseen kirjallisuusperustaiseen tutkimukseen. Tutkielmani muistuttaa laadullista kirjallisuuskatsausta, ja se toimii tutkielman tekemistä ohjaavana menetelmänä, mutta en noudata systemaattisesti kirjallisuuskatsauksen tutkimusteknisiä edellytyksiä. Siten tutkielmani ei tavoittele tyyli puhdasta review-tutkimusta. Kallion (2006, 18) mukaan tyypillistä laadulliselle review-tutkimukselle on, että siinä luodaan katsaus aihepiiriin ja tiivistetään olennaisin. Kallio jatkaa, että review-tutkimusten logiikka pohjautuu tarkasteltavien tutkimusten analyysin varaan, mutta myös analyysiin pohjautuvaan synteysiin. (Mt., 18–21.) Millsin (1990) mukaan tieteen palaset eivät yhdisty itsenäisesti, eikä perusteltua ole, että tiede kehittyy tilkkutäkin tavoin. Siten tutkijan tehtäväksi jää jo olemassa olevien palasten yhdistäminen kokonaisuudeksi. (Mt., 68.) Nähdäkseni tämä perustelee merkityksellisellä tavalla oikeutusta teoreettiselle tutkielmalle, jonka tavoitteena on koota olemassa olevaa tieteellistä kirjallisuutta. Tutkielmallani on kuitenkin myös muita tehtäviä kuin olemassa olevan tutkimuskirjallisuuden sisältöjen kokoaminen. Tavoitteenani ei ole koostaa pelkkää

kuvailevaa tutkimusta, vaan pyrin kokoavalla otteella analysoimaan, jäsentämään ja arvioimaan kriittisesti paikantamaani tutkimuskirjallisuutta postmodernin perspektiivistä. Torraco (2005, 358, 362) kirjoittaakin, että kirjallisuuskatsauksessa käsiteltävän aiheen luonteesta huolimatta odotuksena on, että kirjallisuuskatsaus tuottaa aiheesta uudenlaisen näkökulman. Tämä on lähtökohta, jonka pyrin sisällyttämään tutkielmani läpileikkaavaksi elementiksi.

Tutkijan oman ajattelun ja oivallusten voidaan katsoa muodostavan laadullisen review-tutkimuksen perustan (Kallio 2006, 21; Torraco 2005, 361–363). Barthes (1986) erottaa toisistaan tieteen ja kirjallisuuden niiden kieleen kohdistuvien toisistaan poikkeavien suhteiden kautta. Barthesin mukaan tieteessä kieleen suhtaudutaan yksinkertaisena työkaluna, jonka avulla eksplikoidaan tutkijan tieteellisiä argumentteja. Kielen muodolla ei niinkään tieteessä Barthesin mukaan ole merkitystä, vaan fokuksessa ovat merkitykset. Kirjallisuudessa taas kieli on tieteelle annettuja merkityksiä kompleksisempi, ja se itse asiassa rakentaa kirjallisuuden koko olemuksen. (Mt., 4.) Luostarinen ja Väliverronen (1991) kirjoittavat referentiaalisesta käytöstä, mikä merkitsee, että kieleen suhtaudutaan puhtaasti todellisuuden raportoinnin välineenä, mikä kytkeytyykin Barthesin (1986, 4) näkemykseen tieteen kielelle antamasta merkityksestä. Luostarisen ja Väliverronen mukaan tämän kaltainen näkemys kielestä esiintyy yleisesti tieteellisen kirjoittamisen oppaissa. (Mt., 62.)

Tieteellisessä tekstissä lähtökohtana on siis sen kaltainen asiatyyli, joka häivyttää kirjoittajan näkymättömiin. Toisaalta kyse tässä on pyrkimyksestä objektiiviseen totuuden kertomiseen, mutta myös tavoitteesta rakentaa uskottava ja vakuuttava tutkimus (Luostarinen & Väliverronen 1991, 62–63). Myös Gilbert (2008, 486–487) peräänkuuluttaa kieleltään vakuuttavaa tieteellistä tekstiä. Ensimmäisen persoonan käytön on katsottu vähentävän tutkimuksen uskottavuutta ja vakuuttavuutta. Alasuutarin (1999, 300) mukaan ensimmäisen persoonan käytön merkityksellinen ongelma tutkimuksessa on, että minää korostamalla rikotaan sitä tieteen perusperiaatetta, jonka mukaan evidenssi on ratkaiseva tekijä, eikä suinkaan sen esittäjä. Voidaan kuitenkin esittää kysymys, voidaanko tieteelle nimetä objektiivisuutta ja tutkijasta ulkoista todellisuutta korostavia standardeja (Koertge 2000). Alasuutari (1999, 300) myös esittää, että ensimmäisen persoonan käytön riskinä on, että lukija tulkitsee kirjoittajan auktoriteetiksi ja asiantuntijaksi, minkä vuoksi minän korostaminen toimii esitettyä tulkintaa tukevana lisäargumenttina.

Edellä esitetystä huolimatta minää korostavassa kirjoitustyyliä keskeistä on, että teoreettisen, kirjallisuuslähtöisen tutkielman keskiössä voidaan katsoa olevan tutkijan oma ajattelu (ks. esim. Kallio 2006, 21; Torraco 2005, 361–363). Siten näen, että referentiaalisen, neutraalin asiatyylin

vaarana on tämän lähtökohdan kadottaminen. Tutkija tekee tutkimuksessa valintoja ja tulkintoja, joten tutkijan piilottaminen ja näennäisobjektiivista passiivimuotoa soveltava kirjoitustapa ei välttämättä ole tarpeen (Henttonen 2008). Kyse ei ole minän esittämisestä auktoriteettina tai aihepiirin absoluuttisena asiantuntijana, vaan minän kirjoittamisella esiin pyrin ennen kaikkea pitämään mukana sen ajatuksen, että kyse on tekemistäni perustelluista valinnoista ja tulkinnoista, joita en kuitenkaan tahdo esittää näennäisobjektiivisesti, vaan ennen kaikkea tahdon sisällyttää tutkijaminän tekemät ratkaisut näkyvinä. Tässä kyse ei ole oman auktoriteetin korostamisesta, vaan pikemminkin tavoitteena on myös sen tunnustaminen, ettei tällaista auktoriteettia ole. Huomionarvoista on, että ensimmäisen persoonan käytön tarkoituksena ei kuitenkaan ole myöskään pyytää anteeksi tai korostaa epävarmuutta, vaan tuoda ilmi, että en ole tässä tutkielmassa sivustaseuraaja, vaan aktiivinen osallistuja. Toisaalta minän kirjoittaminen esiin toteuttaa myös tutkielmaan sisältyvää tiedollista käsitystä, jonka mukaan tutkimuskohdetta – tässä yhteydessä siis tutkimuskirjallisuutta – ei ole mahdollista raportoida kontekstistaan eristettynä kokonaisuutena, vaan relationaalisena, mihin esimerkiksi kontekstit ja historia aktiivisesti vaikuttavat (ks. esim. Crotty 1998, 43–44). Ensimmäisen persoonan käyttö on siis perusteltua siksi, että katson, ettei sosiaalisesta ympäristöstä eristettyä todellisuutta ole mahdollista kuvata sellaisenaan. Kuitenkin kuten Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara (2008, 295) huomauttavat, merkityksellistä on, että minää kirjoitetaan esiin harkiten, jotta minä-muodon käyttö ei johda häiritsevään lopputulokseen.

2.3 Tutkittavan tutkimuskirjallisuuden raja

Tässä luvussa jäsenän tutkittavan tutkimuskirjallisuuden rajausta kahdesta lähtökohdasta käsin. Näistä ensimmäisessä selvitän, mitä tarkoitan, kun kirjoitan tutkimuskirjallisuudesta analyysin kohteena. Toiseksi kiinnitän huomiota praktisiin valintoihin, jotka ovat suunnanneet tutkimusjulkaisujen valintaa ja rajauksia.

2.3.1 Tutkimuskirjallisuus

Tutkielmani fokuksessa on sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevä tutkimuskirjallisuus. Tutkimuskirjallisuuden käsitettä käytän kuvaamaan useita erilaisia tieteellisen kirjallisuuden tyyppejä. Ensinnäkin tutkimuskirjallisuudeksi jäsenän tieteellisissä lehdissä julkaistut vertaisarvioidut artikkelit, mistä suuri osa analysoitavasta tutkimuskirjallisuudesta tässä

tutkimuksessa rakentuu. Toiseksi tutkimuskirjallisuutta ovat tieteelliset monografiat kuten väitöskirjat ja muut tieteellisyyden kriteerit täyttävät teokset. Kolmanneksi tutkimuskirjallisuuden yhden osan muodostaa tieteellinen kokoomakirjallisuus. Neljänneksi jäsenän tutkimuskirjallisuudeksi tutkimusraportit. Edellä esitetty herättäne kysymyksen tieteen ja tieteellisyyden standardeista. Postmodernin on joskus katsottu jopa hyökkäävän tiedettä vastaan ja kyseenalaistavan objektiivisen tieteen ja tieteellisen tiedon olemassaolon puhumattakaan tieteellisyyden globaaleista standardeista ja määritelmästä (Leffel 2000). Tutkielmani keskiössä ovat tutkimusjulkaisut, joita tarkastelen postmodernin näkökulmasta. Tiedettä radikaalisti kyseenalaistavan postmodernin käsityksen näkökulmasta asetelma voi vaikuttaa paradoksaaliselta, minkä vuoksi käsittelen seuraavaksi suppeasti sitä tieteen ja tieteellisen tiedon perustaa, jonka olen omaksunut tutkielmaani tieteellisen tiedon perustaksi.

Chalmers (1999) argumentoi, että tieteen perustaa koskevasta yleisestä käsityksestä on erotettavissa kolme osaa. Ensinnäkin yleisen käsityksen mukaan tosiasiat annetaan huolelliselle, ennakkoluulottomalle havainnoijalle aistien kautta. Toiseksi tosiasiat ovat olemassa ennen teoriaa ja teoriasta itsenäisiä. Kolmanneksi tosiasiat muodostavat lujan ja luotettavan perustan tieteelliselle tiedolle. Chalmersin mukaan kukin edellä esitetyistä väitteistä sisältää haasteita, ja parhaimmillaankin ne on mahdollista hyväksyä vahvalla varauksella. (Mt., 3–4.) Fine (1986) esittääkin, että tiede ja tieteellinen tieto ovat läpäisevästi läsnä jokapäiväisessä elämässä ja kulttuurissa, mikä jättää hyvin vähän tilaa muulle kuin maalaisjärjen mukaiselle käsitykselle tieteen maailmasta (mt., 149). En kuitenkaan jäsenä tutkielmassani tiedettä tai tieteellistä tietoa Chalmersin (1999) esittämien komponenttien avulla, sillä postmodernista näkökulmasta kyseessä olevat yleisen käsityksen mukaiset edellytykset ovat erityisen hankalia, eikä jäsenitys siten ole tutkielmani näkökulmasta tarkoituksenmukainen.

Fine (1986) kirjoittaa ”luonnollisesta ontologisesta asenteesta”, josta hän käyttää lyhennettä NOA (natural ontological attitude). Finen mukaan NOA:ssa tiede jäsenetään historialliseksi kokonaisuudeksi, joka kasvaa ja muuttuu monien sisäisten ja ulkoisten paineiden vaikutuksesta. NOA ei Finen mukaan vastaa kysymykseen, onko tieteen tehtävänä tavoitella totuutta, vai riittääkö, että tiede tähtää empiiriseen soveltuvuuteen, vaan NOA pikemminkin kysyy, onko tieteellä ylipäättään lainkaan jaettuja tavoitteita. Fine argumentoi, että jaetun tieteen perustan etsintä kytkeytyy tieteeseen liittyvän skeptismin ja relativismin voittamiseen. Tähän liittyen Fine kysyy, ovatko skeptismin ja relativismin aiheuttamat uhkatekijät niin suuria, että tulee keksiä kaikkia koskettavia tavoitteita, jotta on mahdollista osoittaa tieteellisen käytännön rationaalisuus. NOA ei Finen mukaan suhtaudu tieteeseen merkityksettömänä, vaan pyrkii osoittamaan, kuinka selvitä

vähemmällä: on mahdollista pärjätä ilman yhtä suurta yleistä kaiken kattavaa tieteen ja tieteellisyyden tavoitetta. (Mt., 171–177.)

Huomionarvoista nähdäkseni on, että tavoitteita Finen (1986) mukaan voi olla samanaikaisesti monia, ja ne voivat olla pieniä. (Mt., 171–177.) Rouse (1991) lukee artikkelissaan *The politics of postmodern philosophy of science* Finea (1986), ja toteaa, että Finen jäsentämä luonnollinen ontologinen asenne, NOA, on postmoderni, sillä se jakaa postmodernin kanssa uskon paikalliseen tieteelliseen käytäntöön sekä epäilyn maailmanlaajuisista tieteen käsitteen tulkinnoista, joiden pyrkimys on oikeuttaa tai heikentää jaettua uskoa tieteen perustaan. Finen (1986) esittelemän luonnollisen ontologisen asenteen ydin tämän tutkielman kannalta on siis, ettei tieteen relativismia ole tarpeen pelätä, vaan on mahdollista selvittää myös ilman kaikenkattavia tieteellisyyteen kytkeytyviä tavoitteita, sillä tavoitteet ovat ennen kaikkea aikaan ja paikkaan sidottuja. Näkemykseni mukaan tämän perusteella tieteelliselle tiedolle ja tieteelliselle tutkimuskirjallisuudelle ei ole mahdollista – tai edes tarpeellista – määrittellä koko tiedeyhteisöä koskevia standardeja, vaan tieteellisyyden määritelmä on ennen kaikkea joustava, eikä staattinen.

Näen, ettei sosiaalityön tieteellisiä tavoitteita siten ole tarpeen mahduttaa esimerkiksi hyvinkin vallitsevassa asemassa olevien luonnontieteellisten tieteenalojen tieteellisyyden määritelmään tai suhteuttaa sosiaalityötä sen tavoitteisiin. Pikemminkin voisi ajatella, että sosiaalityön tieteelliset tavoitteet kytkeytyvät muun muassa laajempiin sosiaalityön kentän läpileikkaaviin moraalisiin ja eettisiin tarkoitukseen. Alkuperäinen kysymys, josta siirryin erittelemään tiedettä ja tieteellisyyttä, oli, kuinka tieteellinen tutkimuskirjallisuus on mahdollista määrittellä tilanteessa, jossa tutkielma sisältää postmodernin näkökulman, jonka on katsottu kritisoiden tiedeinstituutiota. Koska luonnollisen ontologisen asenteen mukaan tieteen määritelmät ja tavoitteet ovat situationaalisia, tulkitsen, että tieteellisen tutkimuskirjallisuuden tietynlaisiksi standardeiksi on mahdollista katsoa kussakin tieteenalassa kunakin aikana tieteelliseksi hyväksytty kirjallisuus. Samansuuntaisesti onkin argumentoitu, että tieteessä on kyse taipuvasta ja notkeasta kulttuurisesta tilasta, joka muotoutuu uudelleen joustavasti lunastaakseen uskottavuuden joihinkin uskomuksiin ja samanaikaisesti kieltääkseen nämä uskomukset toisille (Grieryn 1999).

2.3.2 Käytännön valinnat

Ymmärrettävästi realistista ei ole tarkastella kaikkea sosiaalityön tutkimusetiikkaan kytkeytyvää tutkimuskirjallisuutta, minkä vuoksi rajanvetoja on välttämätöntä tehdä. Yhteiskuntatieteistä

kirjoitettu tutkimuseettinen tutkimuskirjallisuus esimerkiksi kytkeytyy oleellisella tavalla sosiaalityön tutkimukseen – ja sosiaalityötutkimukseen ylipäätään, ja tällaisen kirjallisuuden alue on kotimaisellakin tieteellisellä kentällä laaja (ks. esim. Palmroth & Nurmi 1996; Hallamaa & Launis & Lötjönen & Sorvali 2006; Kuula 2006). Tarkastelen vain tutkimuskirjallisuutta, johon kytkeytyy merkityksellisellä tavalla sosiaalityön näkökulma: siis ensisijaisesti niitä teoksia, jotka eksplisiittisesti käsittelevät juuri sosiaalityötä sekä niitä teoksia ja artikkeleita, jotka on julkaistu sosiaalityön alaan kuuluvassa teoksessa tai lehdessä. Tämä rajaus ei kuitenkaan ole täysin ehdoton, vaan sisällytän tutkielmaan myös yleisemmin sosiaalitytieteellistä kirjallisuutta niissä tapauksissa, kun se on perusteltua. Säilytän kuitenkin tutkielmassani nimenomaisesti sosiaalityön näkökulman tutkimuksen etiikkaan. Edellytyksenä käytettäville lähteille on, että ne käsittelevät suoraan sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa tai että ne kytkeytyvät merkityksellisesti sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan. Pääasiallisesti rajaan sosiaalityön tutkimuskirjallisuuden tarkastelun ulkopuolelle ennen 1990-lukua julkaistut teokset, joskin sosiaalityön tutkimusetiikasta käyty tieteellinen keskustelu on kiihtynyt erityisesti 2000-luvulle tultaessa. Rajaan tarkastelun suomenkielisten tutkimuskirjallisuuden lisäksi englanninkieliseen tutkimuskirjallisuuteen.

Torracon (2005) mukaan myös teoreettisissa tutkielmissa keskeistä on eksplikoida, kuinka tutkimus on toteutettu. Tämä tarkoittaa Torracon mukaan selvittämistä, kuinka käsiteltävä kirjallisuus on identifioitu, analysoitu, syntetisoitu ja raportoitu. (Mt., 360). Olen edellä tehnyt yleisiä rajauksia sen suhteen, millaista kirjallisuutta tarkastelen. Katson, että perusteltua on kirjoittaa auki, kuinka käytännössä valitsen käytetyn kirjallisuuden: mitkä ovat käytettäviä hakusanoja ja mistä aineistoista etsin kirjallisuutta. Olen käyttänyt tutkimuskirjallisuuden paikantamiseksi seuraavia tietokantoja: EBSCOhost Academic Search Premier, SAGE Journals Online, SAGE Research Methods Online, ScienceDirect, Social Services Abstract, Sociological Abstracts, ASSIA Applied Social Sciences Index and Abstracts ja Wiley Online Library. Lisäksi tein tiedonhakuja yliopistojen kirjastoista. Aloittaessani tutkimuskirjallisuuden etsimistä, käytin hakusanoina sellaisia lausekkeita kuin social work + research ethics ja social work research + ethics sekä näiden suomenkielisiä vastineita. Kuitenkaan näiden hakusanojen avulla ei ollut mahdollista paikantaa riittävän kattavasti tutkimuskirjallisuutta, minkä vuoksi olen käynyt suhteellisen systemaattisesti läpi sosiaalityön aikakausjulkaisujen numeroiden artikkeleita ja käyttänyt hyväksi myös paikantamieni teosten lähdeluetteloita.

Tutkielmani fokuksessa on siis sosiaalityön tutkimus, mutta olen käyttänyt tutkielmassani tukena myös sosiaalitytieteellistä sekä tarvittaessa yleisesti yhteiskuntatieteellistä tutkimuskirjallisuutta, kun se on ollut perusteltua. Koen, että tutkimuksen toteuttamisen menetelmän ja tavoitteen kannalta

todella tarkkojen rajausten tekeminen on haastavaa, enkä näe radikaaleja rajanvetoja myöskään mahdollisina perustella kestävästi, minkä vuoksi tästä tutkielmasta on rakentunut tietoisien valinnan seurauksena suhteellisen laaja kokonaisuus.

2.4 Tutkielman tiedollinen näkökulma

Tässä luvussa käsittelen pro gradu -tutkielmani tiedollista näkökulmaa. Ensin avaan yleisesti ottaen postmodernia perspektiiviä, mistä siirryn käsittelemään tutkimuskirjallisuuden postmodernia luentaa. Kirjoitan myöhemmin luvussa 2.5.1 postmodernista tutkimuksen etiikasta, mutta katson, että ennen etiikan näkökulmien erittelyä on perusteltua tarkastella hieman yleisemmin postmodernia tiedollista näkökulmaa ja sitä, kuinka olen analysoinut tutkittavia tutkimusjulkaisuja, sillä nämä ovat keskeisiä lähtökohtia myös postmodernille tutkimuksen etiikalle.

2.4.1 Postmoderni näkökulma

Tämän pro gradu -tutkielman tiedollinen näkökulma noudattelee postmodernia maailmankuvaa. Jäsennän tutkielmassani tutkimusetiikkaa ja eettisyyttä sosiaalityön tutkimuksessa ensisijaisesti postmodernin ja sen herättämien kysymysten näkökulmasta. Postmoderni on monitasoinen käsite, joka kytkeytyy moniin 1900-luvun loppupuolella alkaneisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin muutoksiin (Lyon 1999, iv). Postmodernia ei ylipäätään ole kuitenkaan mahdollista määritellä tyhjentävästi, sillä sen merkitysten suhteen ei – postmodernille diskurssille tyypilliseen tapaan – vallitse konsensusta. Postmoderni ei käsitteenä siis ole ennen muuta tarkkarajainen, vaan Baumanin (1992, vii) mukaan postmoderni merkitsee monia erilaisia asioita monille eri ihmisille. Postmodernissa on kuvattu esimerkiksi olevan kysymys jatkuvasta liikkeestä, muutostilasta ja ennakoimattomuudesta (Lash & Friedman 1992, 1).

Postmoderni on vaikuttanut ja vaikuttaa myös sosiaalityöhön ja sen tutkimukseen. Ife (1999) argumentoi, että ympäristössä, joka on enenevässä määrin vihamielinen, epävarma ja jatkuvasti muuttuva, eivät vanhat varmuudet ja itsestäänselvytykset enää tarjoa sosiaalityöntekijälle turvallista perustaa. Tämän vuoksi postmoderni maailmankuva, joka pyrkii kuvailemaan maailmaa, jota luonnehtii epävarmuus, epäily, relativismi, muutos ja jatkuva todellisuuden uudelleenmäärittely, ymmärrettävästi vetoaa myös sosiaalityössä. (Mt, 211.) Käsittelen seuraavaksi lyhyesti tämän tutkielman kannalta keskeisiä postmodernin diskurssin ideoita, joita vasten sosiaalityön

tutkimusetiikkaan liittyvää tutkimuskirjallisuutta peilaan. Postmodernin yhteydessä on kirjoitettu runsaasti myös etiikasta (esim. Bauman 1994), jota käsittelen kuitenkin erikseen luvun 2.5 yhteydessä. On todettu, että postmodernia on mahdotonta eritellä tukeutumatta lainkaan modernin ihanteisiin, joiden kritiikiksi postmoderni on mahdollista jäsentää (Karvinen-Niinikoski 2009, 131). Postmodernissa on kuvattu olevan kyse antiteesistä modernin teesiin (Clegg & Slife 2009, 24). Tämän vuoksi myös moderni on vahvasti tässä luvussa läsnä. Moderniin sisältyy olennaisella tavalla esimerkiksi usko siihen, että yhteiskunta kehittyy kohti täydellistä tilaa, mikä merkitsee, että epäoikeudenmukaisuus, köyhyys ja eriarvoisuus lopulta häviävät (Wendt & Seymour 2010, 674).

Juuri *postmoderni*-käsitteen valitseminen kuvaamaan fragmentoitunutta, pluralistista ja täynnä epävarmuuksia olevaa kulttuuria ja yhteiskuntaa ei kuitenkaan ole itsestään selvää tai kiistatonta ainakaan kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin postmoderniksi tulkittavaa maailmankuvaa nimitetään myös muilla nimillä, joista yksi postmodernin lisäksi hallitsevista näyttää olevan moderni. Esimerkiksi Giddens (1991) kirjoittaa modernista myöhäismodernilla aikakaudella. Giddens puhuu muun muassa modernin uudelleenarvioinnista ja jälkitraditionaalista modernista järjestyksestä (mt., 1, 5). Tämä on nähdäkseni ymmärrettävissä siten, ettei Giddens jäsennä modernia ja postmodernia toisistaan erillisiksi aikakausiksi, vaan pikemminkin Giddens käsitteellistää maailmankuvan – jota voidaan kutsua myös postmoderniksi – olevan se, mitä jää jäljelle, kun (valistuksen ajan) modernisaatioprosessi tulee valmiiksi. Myös Beck (1992) tulkitsee modernin kaksivaiheisesti: toinen moderni seuraa modernia aikakautta. Myös muita käsitevariaatioita on olemassa, kuten Baumanin (2001; 2005; 2006; 2010; 2011) myöhemmässä tuotannossaan käyttämä ’liquid modernity’, jota käsittelen hieman tarkemmin tämän luvun loppuosassa. Valitsen kuitenkin käyttää pro gradussani käsitettä postmoderni, sillä se on saavuttanut vakiintuneen aseman.

Toiseksi on mahdollista puhua sekä postmodernista että postmodernismista (postmodernity/postmodernism), joskin näillä on tunnistettu olevan sisällöllisiä eroavaisuuksia. Oxford English Dictionary määrittelee postmodernismin seuraavalla tavalla: ”A late- 20th-century style and concept in the arts, architecture, and criticism that represents a departure from modernism and has at its heart a general distrust of grand theories and ideologies as well as a problematical relationship with any notion of ‘art’.” On myös argumentoitu, että postmodernin käsitettä käytetään yleisemmin deskriptiivisellä tasolla, kun taas postmodernismin käsitteen käyttötarkoitus on usein normatiivinen (Ife 1999, 213–214). En kuitenkaan ole omaksunut tämän kaltaista käsitteellistä jakoa omaan tutkielmaani, sillä näen, että postmodernin deskriptiivistä ja normatiivista tasoa on mahdotonta täysin erottaa toisistaan. Bestin ja Kellnerin (1991) mukaan postmodernilla on

merkityksellinen rooli estetiikan ja kulttuuriteorian kentällä. Tässä diskurssissa Bestin ja Kellnerin mukaan *postmodernismi* voi kuvata moninaisia estetiikan muotoja, jotka seuraavat modernismia. (Mt., 4.) Siten postmodernismi on ymmärrettävissä ennen kaikkea liikkeeksi, joka vallitsee ja vaikuttaa kulttuurin kentällä. Ymmärrettävästi postmoderni näyttäytyy myös teoreettisena orientaationa, jolloin se keskittyy valistuksen ajan modernin teorian kritiikkiin ja argumentteihin postmodernin teorian puolesta (Best & Kellner 1991, 5). Olen omaksunut tässä pro gradu -tutkielmassa Bestin ja Kellnerin (1991) esittämän käsitteellisen jaon, joka koskee postmodernismia ja postmodernia. Siten käytän käsitettä postmoderni kuvaamaan postmodernia teoriaa, olosuhteita ja maailmankuvaa.

Baumanin (1998) mukaan modernissa on kyse kauneuden, puhtauden ja järjestyksen arvostamisesta, jotka liittyvät myös perustavanlaatuisiin oletuksiin ihmisyydestä ja ihmisluonnosta. Näistä kolmesta merkityksellisistä on järjestyksellisyys, joka liittyy olennaisesti myös kauneuden ja puhtauden tavoitteluun. Modernin periaatteiden mukaisesti ihmiset tulee Baumanin mukaan pakottaa arvostamaan harmoniaa, puhtautta ja järjestystä, ja heidän vapauttaan toimia omien mielijohdeidensa mukaisesti tulee hillitä. Postmodernissa taas yksilön vapaus hallitsee ylivoimaisesti. Yksilön vapaus on Baumanin mukaan arvo, jonka kautta muut arvot tulevat arvioitaviksi, ja kiintopiste, jota vasten yksilön ylittävät ratkaisut ja säännöt tulevat mitattaviksi. Modernin ihanteita ei kuitenkaan ole unohdettu, vaan niitä tavoitellaan ja toteutetaan yksilön spontaanisuuden avulla. (Mt., 1–3.) Juuri yksilön vapaus on postmodernin diskurssin läpileikkaava teema, joka on äärimmäisen leimallinen postmodernille ajattelulle.

Postmoderni diskurssi on fokusoitunut valistuksen ajan suurten kertomusten olemassaolon kieltämiseen, ja se argumentoi metanarratiiveihin tukeutumisen haitalliseksi inhimilliselle kehitykselle (ks. esim. Bauman 1992; Lyotard 1984; Noble 2004, 290–292). Woodward (2009) lukee Lyotardia ja argumentoi, että esimerkiksi holokausti on merkki siitä, että universaali, teleologinen ja progressiivinen historia on ajatuksena kestävä. (Mt., 125.) Metanarratiivien kritiikki onkin yksi postmodernin diskurssin ydinkysymyksistä, minkä vuoksi se on merkityksellinen myös tämän tutkielman tiedolliselle näkökulmalle. Epäluottamus metanarratiiveihin kytkeytyy omalta osaltaan olennaisesti myös postmodernille keskeiseen ajatukseen epävarmuudesta ja pluralismista. Bauman (1994) kirjoittaa esimerkiksi eettisistä säännöistä ja toteaa, että vaikka etsimme vakaita ja luotettavia sääntöjä joita noudattamalla olisi mahdollista olla oikeassa, on tätä tarkoitusta varten sääntöjä liikaa. Baumanin mukaan säännöt puhuvat erilaisilla äänillä: Toinen ääni ylistää, mitä toinen paheksuu. Äänet törmäävät toisiinsa ja

ovat ristiriidassa keskenään, ja kukin lunastaa itselleen auktoriteettia, minkä muut kieltävät. On yksilön tehtävä päättää, mitä sääntöjen pluralismista noudattaa ja mitkä jättää huomiotta. (Mt., 20.)

Postmoderniin kytkeytyy ajatus, etteivät identiteetit ole kiinteitä, ennalta määrättyjä tai paikallaan pysyviä. Kellnerin (1992) mukaan traditionaalisissa yhteiskunnissa yksilön identiteetti oli eheä, vakaa ja pysyvä. Identiteetti määräsi ennalta sosiaaliset roolit. Modernia edeltävänä aikana identiteetti oli ongelmaton, eikä siihen kohdistettu reflektiota tai keskustelua. Modernin aikana identiteetti muuttui entistä liikkuvammaksi, moninaisemmaksi, henkilökohtaisemmaksi, itserefleksiivisemmäksi ja muutokselle alttiimmaksi. Tästä huolimatta identiteetin muodot modernina aikana olivat suhteellisen pysyviä, ja identiteetti rakentui edelleen rajatusta sarjasta rooleja ja normeja. Postmodernissa maailmankuvassa identiteetistä on tullut jatkuvasti epävarmempi ja epävakampi. (Mt., 141–143.) Identiteettiin liittyvä problematisointi on muuttunut modernin kysymyksestä ”kuinka päästä sinne” postmoderniksi kysymykseksi ”minne voin, tai minne minun tulisi mennä”. Toisin sanoen pulmana ei ole, kuinka pitää hallussa valitut identiteetit ja saada niille tunnustusta muilta ihmisiltä, vaan mikä identiteetti tulisi valita ja kuinka olla omaksumatta tiettyä identiteettiä liian tiukasti, jotta valittu identiteetti on mahdollista hylätä nopeastikin, mikäli se ei ole enää riittävän ajankohtainen. (Bauman 2001, 147; 1998, 123.)

On todettu, että postmoderni sosiaalityön perspektiivistä sisältää merkittäviä ongelmia (Ife 1999, 215–216), joita ei nähdäkseni ole syytä täysin ohittaa. Ife (1999) argumentoi, että problemaattista sosiaalityön näkökulmasta on metanarratiivien hylkääminen relativismin vuoksi. Sosiaalityön ydinarvo, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, perustuu postmodernin kritisoimiin suuriin kertomuksiin. Postmodernin vaikutus sosiaalisen oikeudenmukaisuuden metanarratiivien heikentäjänä on Ifen mukaan merkittävä ja huolestuttava, sillä vaikka akateeminen diskurssi juhlii metanarratiivien kuolemaa, kohtaa sosiaalityö tietynlaisen postmodernin voimana, joka riistää pohjan sosiaalityön ytimeltä. Ifen mukaan postmodernin varjolla voidaan tavoitella julkisen sektorin heikentämistä ja ajaa ahneuden, itsekkyyden ja epätasa-arvon ideologioita. (Mt., 215.) Sosiaalityön kontekstissa siten ei ole perusteltua tulkita ja omaksua postmodernia täysin fundamentalistisesti, sillä se voi johtaa sosiaalityön ytimen – esimerkiksi sellaisten moraalisesti tärkeiden asioiden kuten oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien ja tasa-arvon – tuhoamiseen argumentoimalla, etteivät sosiaalityön ytimeen merkityksellisesti kuuluvat kysymykset ole enää relevantteja relativismin nimissä. Hugman (2003) kirjoittaa, että postmodernin äärimmäinen relativismi voidaan välttää katsomalla uudestaan nyky-yhteiskunnan rakenteita. Hugmanin mukaan vaikka nykyajan elämän sosiaalinen kontrolli ja sosiaalinen integraatio saattavat olla kasvavan hienovaraisia ja houkuttelevia, ne ovat painottuneet kohti status quoa, joka systemaattisesti ja voimakkaasti

etuoikeuttaa toisia ihmisiä toisia vastaan. Sosiaaliluokka, sukupuoli ja muut rakenteellisesti asemoituvat ilmiöt ovat edelleen tekijöitä, jotka antavat merkityksiä sosiaalipalveluiden käyttäjien elämälle ja niille elämän ongelmille, mitä he kohtaavat. (Mt., 1037–1038.)

Ife (1999) argumentoi, että tämän vuoksi sosiaalityössä on tärkeää ylläpitää jonkinlaista universaalia näkökantaa, mutta samanaikaisesti hyväksyä postmodernin ajattelun merkityksellinen ja legitiimi panos. Sosiaalityössä tehtävä onkin jatkaa erilaisuuden arvostamista ja hylätä keinotekoinen yhtenäisyys, mutta samanaikaisesti säilyttää jonkinlainen näkemys universaaleista ihmisyyden arvoista. Sosiaalityössä Ifen mukaan postmoderniin ei ole mahdollista suhtautua kaikki tai ei mitään -mentaliteetilla, vaan pikemminkin tulee harkita, mitä postmoderni ajattelu voi tarjota sosiaalityölle ja rinnastaa postmodernin kontribuution jonkinlaiseen universaaliin viitekehykseen. (Mt., 217.) Siten en tässä tutkielmassa hylkää esimerkiksi ajatusta sosiaalityön universaalista tehtävästä tai ytimestä ja argumentoin, että postmodernista huolimatta sosiaalityöllä on moraalinen tarkoitus, joka on jossakin määrin kiinteä. Näen, että sosiaalityön moraalinen perusta on ikään kuin sedimentti, joka muuttuu ja muovautuu hitaasti. Ife (1999) ehdottaa, että edellä esitettyä on mahdollista toteuttaa keskittymällä prosesseihin – huomiota tulee kiinnittää siis pikemminkin siihen, kuinka päästä haluttuun pisteeseen kuin siihen, minne ollaan menossa. Ife lukee Baumania (1994) ja argumentoi, että se, kuinka Bauman suhtautuu postmoderniin etiikkaan, on mahdollisesti tärkein argumentti prosessien keskeisyyttä korostavaan suuntaan. (Mt., 217.) Baumanin (1994) mukaan modernin diskurssin suuret moraaliset huolenaiheet ovat edelleen relevantteja postmodernilla ajalla, mutta sen, kuinka niitä ymmärretään, tulee muuttua, eikä niinkään moraalisten huolien.

On myös argumentoitu, että postmoderni sosiaaliteoria on kuolemaisillaan (Ritzer & Ryan 2007, 41), minkä mainitsemista ei tässä tutkielmassa ole näkemykseni mukaan perusteltua ohittaa. Postmodernin kuolemasta ei kuitenkaan ole konsensusta. Esimerkiksi Bauman (ks. esim., 2000; 2005; 2006; 2010; 2011) on myöhemmässä tuotannossaan nimittänyt myöhäismodernin käsitettä notkeaksi moderniksi (engl. liquid modern, käsitteen suomenkielinen käännös Jyrki Vainonen 2002). Vaikka Bauman on tehnyt käsitteellisen muutoksen, kuvailee hän notkeaa modernia samoin määrein kuin maailmankuvaa, jota hän aiemmin nimitti postmoderniksi. Baumanin (2010) mukaan notkea moderni maailma merkitsee nykyhetken jaettua maailmaa, joka ei pysy pitkään paikallaan tai ylläpidä samaa muotoa. Bauman kirjoittaa, että kaikki – tai lähes kaikki – tässä maailmassa on muuttuvaa. (Mt., 1.) Bauman (2010) tiivistää notkean modernin maailman olemuksen seuraavasti:

To cut a long story short: this world, our liquid modern world, keeps surprising us: what seems certain and proper today may well appear futile, fanciful or a regrettable mistake. We suspect that this may happen, so we feel that – like the world that is our home – we, its residents, and intermittently its designers, actors, users and casualties, need to be constantly ready to change: we all need to be, as the currently fashionable world suggests, ‘flexible’.
(Mt., 2.)

Bauman ei siten ole hylännyt postmodernia, vaikka puhuukin maailmasta ja todellisuudesta uudella nimellä. Siitä huolimatta, että postmodernin sosiaaliteorian klassisiin puheenvuoroihin kohdistuu radikaaliakin kritiikkiä, nähdäkseni postmoderni on edelleen merkityksellinen ja leimallinen (sosiaalisen) todellisuuden konstruoinnin kannalta, minkä vuoksi sillä on ajankohtainen merkitys myös sosiaalityön tutkimusetiikalle ja tutkimuksen eettisyydelle. Bauman (1992) kuvaakin postmodernia ensisijaisesti ja ennen kaikkea sellaisten mielten mielentilaksi, joilla on tapana reflektoida itseään, tutkia oman mielensä sisältöä ja kertoa, mitä on löytänyt (mt, vii). Tästä sosiaalityön tutkimuksessakin lienee usein kysymys.

2.4.2 Tutkimuskirjallisuuden postmoderni luenta

Olen edellä eritellyt postmodernia näkökulmaa joka kytkeytyy tutkielmassa omaksuttuun epistemologiseen käsitykseen. Edellä esitetyllä on merkityksellisiä yhtymäkohtia siihen, kuinka olen tässä tutkielmassa eriteltyä tutkimuskirjallisuutta lukenut. Kuitenkin tässä luvussa vielä tarkemmin avaan tutkimuskirjallisuuden luennan lähtökohtia käytännön toteutuksen kannalta. Analyysia ohjaavat postmodernin konstruktiot eivät ole toisistaan täysin itsenäisiksi erotettavia kokonaisuuksia, vaan sivuavat olennaisesti toisiaan. Käsittelem seuraavaksi tutkimuskirjallisuuden analyyttistä luentaa ohjaavia postmodernin lähtökohtia suhteellisen tiiviisti. Olen kuitenkin pyrkinyt valitsemaan sellaisia lähtökohtia, jotka ilmentäisivät, kuinka postmodernia näkökulmaa on käytetty hyödyksi tässä pro gradu -tutkielmassa kahden paikantamani suuren konstruktion, tutkimusetiikan ja eettisyyden, paikallistamisessa. Karkeasti esitettynä tutkimusetiikan voidaan katsoa edustavan modernisti orientoitunutta lähestymistapaa tutkimuksen eettisyyden varmistamiseen regulatiivisten keinojen avulla, kuten tutkimuseettisten ohjeistojen, normien ja lainsäädännön tuella. Katsoakseni tutkimuksen eettistä kestävyyttä voidaan rakentaa myös toisesta suunnasta, eettisyyttä konstruoivien valintojen kautta. Kutsun tätä eettisyydeksi sosiaalityön tutkimuksessa. Eettisyyteen tutkimuksessa liittyvät oleellisesti postmodernisti orientoituneen tutkimusetiikan lähtökohdat. Seuraavaksi esitetyssä kyse ei ole rasti ruutuun -luonteisesta listasta tai kiveen kirjoitetuista standardeista, vaan pikemminkin esimerkeistä, joita kussakin yksilöllisessä asiayhteydessä olen pyrkinyt

tarkastelemaan mahdollisina tutkimusetiikan ja tutkimuksen eettisyyden konstruktioiden ilmentäjinä.

Tässä pro gradu -tutkielmassa katson, että tieto on paikallista ja rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tutkielman tutkimuskirjallisuuden luentaa ohjaa käsitys pluralismista postmodernin ilmentäjänä. Katson, että pluralistinen lähtökohta on mahdollista ulottaa kokonaisvaltaisesti tutkimuskirjallisuuden analyysiin. Tässä tutkielmassa siis lähdän liikkeelle ajatuksesta, että tutkimuksen etiikkaa käsittelevän kirjallisuuden postmoderniin nivoutuva analyysi sisältää merkityksellisenä osa-alueena ajatuksen moninaisuudesta. Tämä kytkeytyy olennaisesti postmodernin epäluottamukseen metanarratiiveja kohtaan. Pluralismin kokonaisvaltaisuus merkitsee pluralismia niin tutkimuksen etiikkaa ohjaavissa arvoissa kuin myös tutkimuksen eettisyyttä rakentavissa käytännöissä. Lähtökohta tällaisessa luennassa on, että ei ole olemassa yhtä ohjaavaa normia tai suurta kertomusta, johon tutkimuksen eettisyys voisi perustua eikä tämän vuoksi kiveen kirjoitettuja menettelytapoja tutkimuksen eettisyyden varmistamiseksi ole, sillä inhimillinen elämä on luonteeltaan moninaista. Siten postmodernin perspektiivistä tutkimuksen etiikkaa ei ole mahdollista tiivistää yksiselitteisiksi ja kaikenkattaviksi eettisiksi periaatteiksi, sillä etiikassa on läsnä jatkuvasti monenlaisia arvostuksen kohteita ja tavoitteita. Näen, että tutkimuksen etiikan kannalta pluralistinen lähtökohta toimii keskeisenä postmodernin orientaation kuvastajana. Pluralismi onkin merkittävä lähtökohta esimerkiksi sosiaalityön tutkimuksen eettisyyteen liittyvän hyvän rakentamisen konstruktion kannalta.

Toinen tutkimuskirjallisuuden luentaa ohjaava lähtökohta on erilaisuuden tunnustaminen, mikä nivoutuu myös ajatukseen pluralismista. Luen tutkimuskirjallisuutta myös joustavuuden perspektiivistä käsin. Tutkimuksen etiikan kannalta erilaisuuden tunnustaminen merkitsee toiseuden hyväksymistä, diversiteetin myöntämistä ja sen tunnustamista, ettei olemassa ole yhtä yleistä valta-asemaa (ks. esim. Briskman & Noble 1999, 62–67). Tutkimusetiikkaa on kuvattu luonteeltaan usein julistukselliseksi (Shaw 2003a, 10; 2008, 403; Urponen 2003, 74), minkä vuoksi nähdäkseni postmodernista näkökulmasta tutkimuksen etiikan analyysille merkityksellistä on, että inhimillisen elämän moninaisuus ja monimuotoisuus tulee tunnistetuksi tutkimuskirjallisuuden luennassa. Postmodernia tutkimuskirjallisuuden analyysia ohjaava lähtökohta on myös tulkinnanvaraisuus. Tämä sivuaa esimerkiksi Briskmanin ja Noblenkin (1999, 62–67) esittämää ajatusta siitä, ettei olemassa ole yhtä valta-asemaa. Tulkinnanvaraisuus kytkeytyy olennaisesti subjektiivisuuden ideaan. Regulaatiivisiin objektiivisiksi esittäytyviin lääketieteellisesti orientoituneisiin tutkimuseettisiin ohjeistoihin kohdistuva epäluottamus on katsoakseni keskeinen lähtökohta postmodernin tutkimusetiikan konstruktioiden paikantamisen perspektiivistä.

Tiedostaminen ja reflektio ovat nähdäkseni sellaisia postmodernin tutkimuskirjallisuuden luennan lähtökohtia, jotka ovat relevantteja tutkimuksen etiikan moninaisten konstruktioiden paikantamisen ja tunnistamisen kannalta. Katsoakseni postmodernin perspektiivistä tiedostamisen pyrkimys sekä reflektio ovat samanaikaisesti sekä tutkimuseettisiä tavoitteita että postmodernin lähtökohtia. Olen pro gradu -tutkielmassani lukenut tutkimuskirjallisuutta vahvasti reflektion ja tiedostamisen pyrkimysten kautta. Nämä kaksi tavoitetta ja lähtökohtaa rakentuvat olennaisiksi tutkimuksen etiikan konstruktioita ohjaaviksi tekijöiksi. Kuten olen aiemmin esittänyt – ja tulen myös myöhemmin argumentoimaan – postmodernille keskeiseksi piirteeksi on nimetty epävarmuus (ks. esim. Bewes 1997, 26.), mikä on mielestäni postmodernin perspektiivistä reflektiota ja tiedostamista perusteleva elementti. Reflektio ei toki poista epävarmuutta, eikä sitä nähdäkseni voidakaan nimittää reflektion tarkoitukseksi, mutta epävarmuuden kontekstissa reflektio ja tiedostamiseen pyrkivä ote toimivat välineinä, joiden avulla pysähtyä muun muassa postmodernin rakentamien kysymysten äärelle.

Toisaalta huomionarvoista on, että tutkimuskirjallisuudessa on vahvasti läsnä myös postmodernille rinnakkainen, moderni lääketieteellinen tutkimuseettinen näkökulma. Käsitelen tätä lääketieteellisesti orientoitunutta tutkimuseettistä perspektiiviä luvussa 2.5.2 tarkemmin, mutta tutkimuskirjallisuuden postmodernin luennan yhteydessä katson tarkoituksenmukaiseksi todeta, että edellä esitettyihin postmoderneihin tutkimuskirjallisuuden analyysia ohjaaviin lähtökohtiin nähden vastaiset lähestymistavat rakentavat modernia kuvaa tutkimuseetikasta, mikä osaltaan konstruoi tutkimuskirjallisuudessa olennaisia eettisiä rakennelmia esimerkiksi tutkimuseettisen sääntelyn kentällä.

2.5 Näkökulmat tutkimuseetiikkaan

Tässä luvussa käsitelen tutkimuseetiikan käsitteellisiä ulottuvuuksia. En erittele tässä yhteydessä erikseen etiikan filosofista käsitteellistämistä, sillä sosiaalityön tutkimuseetiikkaa on mahdollista jäsentää pikemmin profession arvokulttuuriin liittyvinä erityispiirteinä ja asenteina (ks. esim. Häring 1972, 24 ref. Butler 2002, 239). Tutkimuseetiikkaa ja tutkimuseettisesti kestävä tutkimuksen käytäntöjä on mahdollista jäsentää monin eri tavoin. Oikeastaan tutkimuseetiikan sijaan tulisi puhua useista etiikoista, sillä tutkimuksen eettisyyttä on mahdollista tarkastella useista eri näkökulmista (Pohjola 2007). Eettisen päätöksenteon tueksi ja eettisesti kestävä tutkimuksen turvaamiseksi on laadittu eettisiä normistoja. Yleistasoiset eettiset ohjeistot ohjaavat tutkimuksen etiikkaa, mutta on

argumentoitu, ettei ohjeistoihin nojaaminen takaa tutkimuksen eettistä kestävyyttä (Shaw 2003a, 10; 2008, 403). Denzin ja Giardina (2007) jäsentävät kaksi toisistaan poikkeavaa tutkimuseettistä lähestymistapaa. Ensimmäinen näistä on biolääketieteellinen tutkimusetiikka ja toinen feministis-yhteisöllinen tutkimusetiikka. (Mt., 19–30). Tämä jako on sosiaalityön tutkimuksen kannalta relevantti. Olen itse nimennyt tutkimuseettiset orientaatiot yleisemmin postmoderniksi tutkimuksen etiikaksi ja lääketieteelliseksi tutkimusetiikaksi. Näitä kahta lähestymistapaa jäsenän seuraavissa kahdessa alaluvussa.

Pohjolan (2007) tutkimusetiikka laajana käsitteenä on periaate, joka läpäisee koko tutkimusprosessin ja on mukana jokaisessa tutkijan tekemässä valinnassa. Siten eettisesti korkeatasoisessa tutkimuksessa tutkija on tehnyt tietoisia valintoja ja harkinnut prosessin eri vaiheissa tekemiensä valintojen kestävyyttä. (Mt., 12). Tämän laajan tulkinnan mukaan tutkimusetiikassa on kyse aktiivisesta eettisestä päätöksenteosta tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Tutkimus syntyy tutkijan valintojen ja päätösten seurauksena, mikä tekee kustakin tutkimuksesta ainutlaatuisen (Pohjola 2003c, 54). On argumentoitu, että tutkimuksen eettisyyden ei tule olla ruutininomaista tarkkojen sääntöjen noudattamista, vaan keskeistä tutkimuksen eettisyydelle on sen hyväksyminen ja ymmärtäminen, että tutkimusprosessi on alusta loppuun täynnä paikkoja eettiselle päätöksenteolle (Pohjola 2003b, 7; Peled & Leichtentritt 2002). Tutkija on subjekti, joka tekee jatkuvasti valintoja. Keskusteltaessa tutkimuksen etiikasta nähdäkseni keskeistä on huomioida, etteivät tutkimuksen eettisyyden vastakohtia varsinaisesti ole vilppi tai tieteellisen käytännön loukkaukset. Siten tutkimuksen etiikan – ymmärrettiin se eettisen normiston noudattamisena tai paikallisena ja kontekstisidonnaisena päätöksentekona – tarkoitus ei ole vain vartioida väärin tekemistä, vaan kyse on Pohjolan (2003d, 127) mukaan paljon suuremmasta asiasta. Tutkimuksen etiikan voidaan katsoa olevan sitoutumista niihin ihanteisiin, jotka kytkeytyvät tieteen harjoittamiseen (Hallamaa 2002, 25).

2.5.1 Postmoderni tutkimuksen etiikka

Sosiaalityön tutkimuksen kontekstissa toinen keskeinen tutkimuseettinen näkökulma on postmoderni tutkimuksen etiikka. Tämän suuntaista tutkimuseettistä orientaatiota on nimetty myös feministis-yhteisölliseksi ja yhteisölliseksi etiikaksi. Feministis-yhteisöllisellä etiikalla viitataan sellaiseen eettisyyteen, jossa korostetaan tutkimusetiikan – ja ylipäätään etiikan – relativistisuutta, kontekstuaalisuutta, paikallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Tässä tulkinnassa etiikka lähtee ensisijaisesti

liikkeelle kommunitaristisesta ja feministisestä tutkimuseettisestä keskustelusta (Peled & Leichtentritt 2002). Myös Rauhala ja Virokannas (2011, 237–238) käyttävät artikkelissaan käsitettä feministis-yhteisöllinen etiikka kuvatessaan tällaista lähestymistapaa eettisyyteen. Nähdäkseni ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista rajata käsittelyä vain feministis-yhteisölliseksi kutsuttuun tutkimusetiikkaan, sillä sosiaalityön tutkimukseen ovat vaikuttaneet useissa eri muodoissaan tulkitsevat, feministiset ja kriittiset paradigmat (Denzin 2002, 26). Postmoderni ei ole parhaiten ymmärrettävissä käsitteellisesti, vaan pikemmin käytäntöjen kautta, jotka ovat luonteeltaan postmoderneja (Clegg & Slife 2009, 23). Edellä esitetystä huolimatta hieman paradoksaalisesti pyrin kuitenkin käsitteellistämään postmodernia. Huomionarvoista kuitenkin on, etten pyri tiivistämään postmodernin tutkimuksen etiikan koko olemusta, vaan annan esimerkkejä siitä, millaisia piirteitä postmoderni tutkimuseettinen orientaatio voi sisältää.

Postmodernille ajalle keskeisiksi määreiksi nimetään pluralismi ja epävarmuus. Postmodernismi jäsennetään hyökkäykseksi esimerkiksi moraalisia varmuuksia ja itsestäänselvyyksiä vastaan. (Bewes 1997, 26.) Postmodernissa korostuu Lyotardin (1984, xxiv) mukaan epäusko metanarratiiveja kohtaan, mistä Williamsin (1998, 1) mukaan seurauksena on loppu sellaisille yhdistäville voimille kuin uskonto, kansallisuus ja universaalit ideat. Siten käytän postmodernin tutkimuksen etiikan käsitettä kuvaamaan etiikkaa, jossa tunnustetaan tiedon epävarmuus, pirstaleisuus ja paikallisuus.

Denzin (2002) argumentoi, että nykytilanteessa laadullisella sosiaalitutkimuksella on vaatimus osoittaa, että kriittisen ja tulkitsevan laadullisen tutkimuksen avulla on mahdollista muuttaa maailmaa myönteiseen suuntaan (ks. myös Denzin & Giardina 2009, 11–13). Näen, että tämä vaatimus kytkeytyy myös siihen kontekstiin, missä postmoderni tutkimuseettinen lähestymistapa on muotoutunut. Denzin kuvaa, että sosiaalityön käytännöt kytkeytyvät moninaisiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka vaikuttavat yksilöiden arkielämään. Rakenteelliset ongelmat luovat henkilökohtaisia ongelmia. Ihmisten arkielämä kuvaa paikkaa, missä valta, ideologia, sukupuoli ja sosiaaliluokka ovat samalla sekä rinnakkain että muovaavat toisiaan. (Mt., 27.) Postmoderni tutkimusetiikka eroaa merkityksellisellä tavalla lääketieteellisen etiikan julistuksellisesta luonteesta korostamalla tutkimuseettisten valintojen paikallisuutta ja kommunikatiivisuutta, mikä tulkintani mukaan liittyy ainakin jossakin määrin tähän Norman Denzinin muotoilemaan käsitykseen todellisuudesta. Sosiaalitieteissä ei ole enää pysyvää näkökulmaa, joka turvaisi valintojen oikeellisuuden: siten ei ole olemassa mitään teoriaa tai tietoa, joka olisi arvoista vapaata (Denzin 2002, 29). Sosiaalitieteiden tutkijoiden tehtävä on samanaikaisesti luoda että uudistaa moraaliin

liittyviä menettelytapojaan epähierarkkisessa dialogissa yhdessä tutkittavien kanssa. Tämä prosessi tapahtuu siinä sosiaalisessa kontekstissa, missä tutkimus toteutetaan. (Denzin 2002.)

Yhteisöllinen näkemys tutkimuksen etiikasta merkitsee näkemystä, jonka mukaan tutkija ei ole suoranaisesti eettisessä vastuussa professionaalille eettiselle koodistolleen, vaan vastuu sijaitsee ennen kaikkea niissä moraalisisissa säännöissä, jotka perustuvat paikalliseen yhteisöön ja ryhmän ymmärrykseen (Denzin 1997, 227 ref. Peled & Leichtentritt 2002, 147). Koska tällainen etiikka painottaa ennen kaikkea eettisten valintojen kontekstisidonnaisuutta, sopii se Peledin ja Leichtentrittin (2002) mukaan hyvin kielellisen käänteeseen kokeneeseen kvalitatiiviseen sosiaalityön tutkimukseen. Sosiaalityön postmodernit tutkimuseettiset muutoslinjat kohti poliittisesti tietoisista ja refleksiivistä tutkimusta eivät kuitenkaan ole täysin ongelmattomia. Eettinen relativismi ei kuitenkaan tästä huolimatta ole missään määrin haasteetonta ja täysin ongelmitta sosiaalityön tutkimukseen sovellettavaa. Relativistinen lähestymistapa asettaa tutkijan henkilökohtaisen eettisen harkinnan avainasemaan, minkä on argumentoitu olevan problemaattista sekä tutkijalle itselleen että yhteisölle, joka tutkimuksen eettisyyttä valvoo. (Mt., 147.) Postmodernia orientaatiota on kritisoitu tutkimuksen etiikan näkökulmasta myös siksi, että sen kannattama ajatus epävarmuudesta ja siitä, ettei mitään ole mahdollista tietää varmaksi, jättää auki mahdollisuuden, että väärää tietoa tai suoranaista vilppiä vastaan ei ole mahdollista taistella millään muulla maaperällä kuin sillä, jolla postmodernia kantaa harjoittavalla ryhmällä on valtaa (Emihovich 1999, 38, ks. myös Hugman 2003, 1026). Kuitenkin postmoderni tutkimuseettinen orientaatio katsoo, että keinotekoisesti konstruoituihin eettisiin ohjeistoihin nojautumisen sijaan yksilöllä on jatkuva moraalinen ja eettinen vastuu, mikä itse asiassa tekee eettisestä neuvonpidosta mahdollista (Bauman 1994, 34).

Postmoderni tutkimuksen etiikka kieltää universalismin ja objektiivisuuden olemassaolon. On todettu, että perinteinen tutkimus on tavoitellut ennen kaikkea tutkimustulosten standardisointiin ja yhtenäistymiseen kytkeytyviä päämääriä, kun taas postmoderni lähestymistapa tavoittelee ymmärrystä tietyistä, nimenomaisista elämistä. Tämä ei kuitenkaan merkitse, että postmodernin perspektiivistä yleistäminen olisi mahdoton käsitys, vaan yleistämisen käsityksessä on postmodernista näkökulmasta kyse enemmän prosessista, joka liikkuu konkreettisista osista konkreettisiksi kokonaisuuksiksi kuin konkreettisista tapauksista abstrakteiksi yleistyksiksi. Kaikkien kokemusten ja merkitysten katsotaan olevan synnynnäisesti ja väistämättömästi tulkinnallisia. Postmodernin maailmankuvan mukaan kaikki tieto on puolueellista, mikä merkitsee, että merkitysten antoa ohjaavat aina arvot ja tulkinnalliset kontekstit. Etiikan kannalta merkityksellistä siis on, ettei arvoja ja ennakkoluuloja pyritä välttämään tai tekemään mahdollisimman näkymättömäksi, sillä arvot ja ennakkoluulot ovat postmodernista näkökulmasta

tutkimuksen ensisijaisia liikevoimia. (Clegg & Slife 2009, 29, 33.) Nähdäkseni postmodernin tutkimuksen etiikan kannalta tämä merkitsee tutkimusprosessin aikaisen reflektion ja tämän auki kirjoittamisen keskeisyyttä.

Bauman (1994) kuvaa postmodernia leimaavan ajatus moraalista ilman eettistä koodistoa. Bauman argumentoi, että henkilökohtainen moraaliksi on se, mikä tekee eettisestä neuvottelusta ja konsensuksesta mahdollisen sen sijaan, että yhteisymmärrykseen päädyttäisiin luonnottomiin eettisiin koodistoihin tukeutumisen avulla. Henkilökohtainen moraaliksi ei kuitenkaan takaa tämän kaltaisten neuvotteluiden onnistumista. Moraalissa on siis kyse käytännöstä, joka on neuvoteltu kasvuun kykenevien oppivien toimijoiden välillä, mutta myös kulttuurissa, joka on kykenevä muuttumaan. Bauman siis ehdottaa, että ihmisten moraalinen kyky tekee ihmisistä näkyvästi kykeneviä muodostamaan yhteiskuntia sen sijaan, että ajateltaisiin, että olemassa ei olisi moraalisia yksilöitä ilman yhteiskunnan harjoittamaa moraalista kasvatustyötä. Baumanin mukaan ei ole olemassa sellaisia perustavanlaatuisia periaatteita, jotka yksilö voisi oppia, painaa mieleen ja ottaa käyttöön paetakseen tilanteesta ilman hyvää lopputulosta ja säästääkseen itseään pahalta jälkimaulta, mitä on mahdollista kutsua tunnontuskiksi, huonoksi omatunnoksi tai synniksi. Todellisuus on sotkuinen ja monitulkintainen. Siten myös moraaliset valinnat ovat ambivalentteja, toisin kuin abstraktit eettiset periaatteet. (Mt., 31–36.) Hugman (2003) viittaa Baumaniin (1994) ja argumentoi, että postmoderni etiikka perustuu toisen puolesta olemiseen, eikä sen kaltainen kanta voi olla sopimukseen perustuva. Näin käsitetyllä moraalilla ei voi olla rajoja siten, että se voisi tulla kumottavaksi, keskeytetyksi, annetuksi pois tai myydyksi. Moraalisen vastuun ei voida myöskään sanoa päättyvän oman osuutensa tekemiseen. (Mt., 1027.) Siten postmoderni tutkimuksen etiikka kieltää universalististen periaatteiden relevanssin ja nojautuu yksilön ainutlaatuisen eettiseen päätöksentekoon, joka kumpuaa yksilöstä moraalisen toimijana, eikä niinkään yhteiskunnan antamasta moraalikoulutuksesta.

2.5.2 Lääketieteellinen tutkimusetiikka

Lääketieteellistä eettistä lähestymistapaa käsittelevässä kirjallisuudessa korostuu biolääketieteellinen tutkimusetiikka (ks. esim. Noble 2008; Durosiniemi 2012), mutta tässä yhteydessä jäsenään lääketieteellisesti suuntautunutta tutkimusetiikkaa laajemmin lääketieteellisen tutkimusetiikan käsitteellä. Tutkimusetiikkaa on perinteisesti jäsenetty erityisesti keinoin, jotka kumpuavat lääketieteellisestä tutkimuksen eettisistä käytännöistä ja periaatteista. Perinteisesti korkeaa moraalista onkin vaadittu erityisesti lääketieteelliseltä tutkimukselta. Lääketieteelliseen

tutkimukseen kytkeytyvä etiikka onkin vakiintunut omaksi alakseen, minkä pitämiseksi yllä on rakennettu monimuotoinen normi- ja sanktiokokonaisuus. (Hallamaa & Launis & Lötjönen & Sorvali 2006, 11.) Australialaisessa kontekstissa on todettu 1990-luvun lopussa, että vaikka vallitsee huomattava konsensus sen suhteen, mitä lääketieteellisen tutkimuksen etiikka on, selvyyttä ei niinkään ole siitä, minkä tyyppinen sosiaalitutkimus edellyttää eettistä arviointia (Blaskett 1998, 20). Nähdäkseni tämä argumentti ilmaisee ekspressiivisesti sen haasteen, mikä koskee sosiaalityön tutkimuksen asettamista lääketieteellisten tutkimuseettisten ohjeistojen konstruoimaan kehukseen.

Läketieteellinen tutkimusetiikka on luonteeltaan julistuksellista. Lääketieteellisen etiikan juuret sijoittuvat 1800-luvun alkuun. Laaja kiinnostus tutkimusetiikkaan heräsi jo 1900-luvun alussa, mikä merkitsee, että lääketieteelliseen tutkimukseen kiinnittyvällä eettisellä lähestymistavalla on pitkä traditio. Myös sosiaalityössä on pyritty muodostamaan eettisiä ohjeita jo 1900-luvun alussa. (Hoyer, Dahlager & Lynöe 2005, 1742; Reamer 1998, 489.) Lääketieteen etiikan merkitystä eettisyydelle on korostettu, ja filosofian alan kirjallisuudessa on jopa argumentoitu, että lääketiede on pelastanut etiikan, sillä lääketieteessä on palattu ainakin jossakin määrin etiikan ja eettisten valintojen konkreettisuuteen (ks. esim. Reamer 1998, 491). Eettisten periaatteiden tasapainottaminen todellisissa tilanteissa on ymmärrettykin perimmäiseksi eettiseksi teoksi (House 1993, 168). Siten näyttää siltä, että lääketieteellisen etiikan ja lääketieteellisen tutkimusetiikan merkitys etiikkaa käsittelevälle kirjallisuudelle ja tutkimuksen etiikalle ylipäätään on erityisen merkityksellinen. Lääketieteellinen näkökulma on vaikuttanut myös sekä sosiaalityön ammattietiikkaan että tutkimusetiikkaan kuten muihinkin sosiaalityöteisiin (Butler 2002, 243–244, Peled & Leichtentritt 2002, 146).

Lääketieteellisessä tutkimusetiikassa keskiössä on vahingoittamisen välttäminen, joka eettisenä periaatteena on artikuloitu jo Hippokrateen valassa (Hoyer, Dahlager & Lynöe 2005, 1742, ks. myös esim. Patai 1991, 137). Muita keskeisiä eettisiä periaatteita lääketieteellisessä tutkimusetiikassa ovat tutkittavien autonomia ja itsemääräämisoikeus, tutkimuksen korkeatasoisuus ja hyödyllisyys sekä oikeudenmukaisuus (Denzin & Giralina 2007, 19 – 30; Rauhala & Virokannas 2011, 237; Antle & Regehr 2003, 136). Olennaisia etiikkaan kytkeytyviä tavoitteita lääketieteellisessä etiikassa ovat myös tutkittavien turvaaminen riskeiltä ja haitoilta. Monet lääketieteellisen tutkimusetiikan periaatteet ovat rakentuneet historiallista taustaa vasten, minkä vuoksi esimerkiksi erityisesti toisen maailmansodan jälkeen on korostettu tutkittavan mahdollisimman suurta autonomiaa ja tutkittavien turvaamista kärsimykseltä tutkimuksen tai tiedon tuottamisen nimissä (Hoyer & Dahlager & Lynöe 2005, 1742; Antle & Rehger 2003, 136).

Eettiset koodistot on omaksuttu sosiaalityöhön ja muihin sosiaalitieteisiin ennen kaikkea lääketieteellisistä eettisistä julistuksista (esim. Hoyer & Dahlager & Lynöe 2005, 1742; Reamer 1998, 491; Shaw 2003a, 10). Itse asiassa koko sosiaalityön professio on rakentunut modernille ihanteelle universaalista totuudesta (Wendt & Seymour 2010, 674). Riskinä on, että lääketieteellisen huolenpidon kontekstissa tämänkaltaiset eettiset periaatteet pelkistyvät ongelmattomiksi. Esimerkiksi Butlerin (2002) mukaan itsemääräämisen kunnioittaminen, siis yksilön ymmärtämisen moraaliseksi toimijaksi, voidaan lääketieteellisessä eettisessä ajattelussa pelkistää rationaaliseksi laskelmiksi myönteisten vaikutusten saavuttamisesta tutkittavalle (mt., 243). Pelkkiin eettisiin ohjeistoihin tukeutuminen saattaa johtaa eettisten näkökulmien kategorisointiin ja pelkistämiseen, ja siten vaarantaa tutkimuksen eettisen kestävyuden. Onkin tulkittu, ettei tällainen etiikka enää voikaan tarjota sosiaalityön tutkimukselle kiinteää tarkistuspistettä, johon sosiaalityön nykyinen tutkimusetiikka voitaisi tarkoituksenmukaisesti ja onnistuneesti suhteuttaa. (Shaw 2003a, 10.) Lääketieteellinen tutkimusetiikka on haasteellista ulottaa sosiaalityön tutkimukseen yksinkertaisesti myös siksi, että lääketieteellisen tutkimuksen luonne eroaa monilta osin merkityksellisesti sosiaalityön tutkimuksen luonteesta (Mäkelä 2005).

Lääketieteessä vallalla ovat olleet modernistiset käytännöt, ja modernin ydin on tahdottu säilyttää eksplisiittisenä myös lääketieteellisessä etiikassa (Charlton 1993). Modernin perspektiivin tietoväittämät, jotka perustuvat dogmaattiseen uskoon yhdestä universaalista totuudesta ovat olleet tärkeässä tehtävässä toiseuden (the Other) kirjaviiden äänien, tarpeiden ja käytäntöjen hiljentämisessä, poispyyhkimisessä ja marginalisoimisessa (Leonard 1999, vi). Katsoakseni sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta huomion kiinnittäminen modernin kritiikkiin on relevanttia, kun pohditaan, millaista on eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimus ja millaisia eettisiä tavoitteita sosiaalityön tutkimuksen voidaan katsoa palvelevan. Kiinnostavaa on, että myös lääketieteen kentällä on ollut keskustelunavauksia kohti postmodernia lääketiedettä, jonka keskiössä on personoitu lääketieteellinen käytäntö (ks. esim. Miles & Loughlin & Polychronis 2008).

Näyttää siis, että lääketieteellisellä tutkimuseettisellä lähestymistavalla on ollut ja on edelleen keskeinen merkitys myös sosiaalityön tutkimukselle. Kuitenkin postmodernin perspektiivistä lääketieteellinen tutkimuseettinen orientaatio rakentuu äärimmäisen haasteelliseksi, sillä ensinnäkin voimakas eettinen normi- ja sanktiojärjestelmä ikään kuin pakottaa tutkijan tukeutumaan ensisijaisesti eettisiin ohjeistoihin, eikä tällöin paikalliselle, neuvottelevalle ja kommunikatiiviselle etiikalle jää sijaa. Universaalien eettisten ohjeistojen on myös katsottu vaientavan äänen moninaisuuden (Leonard 1999, vi), mikä on sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta katsoakseni problemaattinen seuraus tutkimuksen etiikan kannalta. On myös todettu, että tutkimusetiikan

fokuksessa on itse asiassa kyse muista asioista kuin etiikasta, ja etiikka on romahtanut institutionaalisen kontrollin diskursseiksi (Johnson & Altheide 2002, 61 ref. Shaw 2008, 402). Postmodernin näkökulmasta on nähdäkseni myös keskeistä kohdistaa huomiota siihen, mihin lääketieteellisen tutkimusetiikan vahva normi- ja sanktiojärjestelmä punoutuu ja pohjautuu se esimerkiksi metanarratiiviin objektiivisen tieteen olemassaolosta.

2.6 Tämän tutkielman eettiset kysymykset

Eettiset kysymykset eivät teoreettisessa tutkimuksessa ole nähdäkseni erityisen voimakkaasti keskusteltuja. Perinteisesti eettisiä ohjeita on annettu niitä tutkimusasetelmia varten, joiden tutkimuskohde on ihminen (esim. Butler 2002). Katsoakseni on tärkeää huomioida, että vaikka eettiset kysymykset eivät tässä tutkielmassa suuntaudu suoraan esimerkiksi tutkittavien yksilöiden suojaamiseen tai tutkittavien yksilöiden ja ryhmien empowermantiin, ovat eettiset kysymykset läsnä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa ja kaikessa päätöksenteossa. Kuten Hugman (2003, 1027) lukee Baumania (1994) ja toteaa, ettei moraalinen vastuu pääty oman osuutensa tekemiseen, katson, että myös tässä tutkielmassa minulla on moraalinen vastuu olla jatkuvasti tietoinen tutkimuksen etiikkaan kytkeytyvistä kysymyksistä, eikä tätä moraalista vastuuta ole mahdollista antaa pois sillä perusteella, ettei tässä tutkielmassa suoraan tutkita yksilöitä ja ryhmiä.

Tunnistan, ettei tutkielmani ole tutkimuseettisten haasteiden ja näkökulmien yläpuolella, vaikeivät pro gradu -tutkielmani fokuksessa olekaan tutkittavat ihmiset tai ihmisistä tehty tutkimus. Sosiaalityön tutkimukseen liitetään eettisiä kysymyksiä, jotka kytkeytyvät tutkittavien aiheiden sensitiivisyyteen, tutkittavien ryhmien ja yksilöiden haavoittuvuuteen, sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja sosiaaliseen muutokseen (Mertens & Ginsberg 2008, 485). Tutkielmani keskiössä eivät ole välittömästi tämän kaltaiset sosiaalityön tutkimukseen liitetyt eettiset kysymykset, mutta katson esimerkiksi sen, kuinka sosiaalityön tutkimusetiikkaa jäsennetään, kytkeytyvän sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteisiin. Toisaalta se, kuinka tutkimusetiikasta kirjoitetaan, kytkeytyy myös vallankäyttöön. Näen, että sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevän pro gradu -tutkielmani eettiset kysymykset kytkeytyvätkin Pohjolan (2007, 11–12) kuvailemiin etiikan osa-alueisiin, kuten tiedon intressin etiikkaan ja tiedon tulkitsemisen etiikkaan. Erityisen eettisen kysymyksen muodostaa näkemykseni mukaan se, kuinka tutkielmassani käsitteellistän ja tulkitsen sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta.

On argumentoitu, että eettisiin ohjeistoihin vahvasti tukeutuminen voi olla eettisesti ongelmallista, sillä eettiset koodistot eivät tavoita todellisuuden pluralismia (Briskman & Noble 1999, 60). On myös katsottu, että pelkkiin eettisiin ohjeisiin nojautuminen saattaa vaarantaa tutkijan oman eettisen harkinnan (Shaw 2003a, 10; 2008; 403). Tämän vuoksi en ota vahvasti kantaa siihen, millaisia nimenomaisia eettisiä ohjeita noudatan, vaan olen pyrkinyt tässä tutkielmassa pitämään ymmärryksen eettisen päätöksenteon kokonaisvaltaisuudesta läsnä koko tutkielman kirjoitusprosessin ajan. Ajattelen kuitenkin, että sosiaalityöstä on mahdollista paikantaa jatkuvasta muutoksesta, liikkeestä, fragmentoitumisesta ja pluralismista huolimatta jokin moraalinen ydin tai tarkoitus, joka on hitaasti muuttuva, mutta ei täysin paikallaan pysyvä tai muuttumaton. Katson, että tätä moraalista ydintä ilmaisee esimerkiksi oikeudenmukaisuuden tavoite, minkä nimeänkin tätä tutkielmaa ohjaavaksi tutkielman eettisyyttä rakentavaksi periaatteeksi. Oikeudenmukaisuuden tavoite kytkeytyy hyvän rakentamiseen tutkittaville, mitä on kutsuttu sosiaalityön tutkimuksen velvollisuudeksi (Bloor 2010, 18).

Ajattelen, että myös tässä tutkielmassa on mahdollista fokuoittaa oikeudenmukaisuuden tavoitteeseen, vaikka esimerkiksi sosiaalityön tutkimuksessa tutkittaviin ihmisiin kytkeytyvät välittömät hyödyt eivät olekaan realistisia. Näen, että tällä tutkielmalla on periaatteessa kuitenkin mahdollista rakentaa hyvää, sillä tutkielmassa kootaan yhteen sosiaalityön tutkimuksen etiikalle merkityksellisiä eettisiä puheenvuoroja ja osoitetaan eettisten kysymysten laajuus. Tutkimusetiikkaan ja tutkimuksen eettisyyteen liittyvät kysymykset eivät ole sosiaalityössä itsestään selviä, minkä vuoksi oikeudenmukaisuudenkin perspektiivistä on relevanttia kohdistaa huomiota niihin. Vaikka tämän tutkielman keskiössä on tutkimuskirjallisuus, nähdäkseni keskeistä on kiinnittää erityistä huomiota myös niihin käsitteisiin, joilla ihmisiä kuvaan (ks. käsitteistä ja etiikasta esim. Pohjola 2003c, 62). Olen valinnut tässä tutkielmassa esimerkiksi kirjoittaa tutkimuksen osallistujista pääasiassa osallistujina tutkittavien tai informanttien sijaan, sillä näen, että myös niin kutsutut tutkittavat ovat aktiivisia toimijoita, eivätkä pelkkiä tutkimuksen kohteita. Myös muilta osin pyrin osoittamaan kriittistä harkintaa niihin käsitteisiin, joilla ihmisiä ja ilmiöitä tässä tutkielmassa kuvaan.

Eettinen haaste nähdäkseni tämän tutkielman kannalta on, kuinka tutkimusetiikka ja eettisyys on mahdollista tavoittaa sen moninaisuus tunnustaen yksinkertaistavuuden sijaan. Pyrin vastaamaan tähän eettiseen haasteen siten, että sisällytän postmodernin perspektiivin tutkielman läpileikkaavaksi elementiksi. Sosiaalityön tutkimusetiikan on todettu olevan luonteeltaan julistuksellista (Urponen 2003, 74), mikä kuvastaa tutkimuksen etiikan esitystavan normatiivista luonnetta. Normatiivisuuteen kytkeytyy vahvasti ajatus auktoriteetista ja oikeudesta käyttää valtaa

toiseen nähden, minkä vuoksi pääasiassa pyrin pitäytymään eettisten kysymysten ja näkökohtien esiin tuomisessa ja niiden erittelyssä. Näen myös, että normatiivisuus rajoittaa tutkimuksen etiikan pluralismia ja diversiteettiä sekä määrittelee sille tarkat rajat, minkä vuoksi pyrin välttämään vahvasti normatiivista kirjoitusotetta.

Seibold (2007) kirjoittaa hoitotieteellisessä artikkelissaan *Qualitative research from a feminist perspective in the postmodern era: methodological, ethical and reflexive concerns* omien tulkintojensa esiin tuomisesta tutkimustaan varten tekemissään haastatteluissa. Seibold jäsentää tutkimuseettiseksi valinnaksi, että hän päätyi ilmaisemaan rehellisesti haastateltaville, milloin kyse oli hänen omasta mielipiteestään tai tulkinnastaan ja siten erottamaan oman ajattelunsa sellaisesta informaatiosta, joka perustuu muun tutkimuskirjallisuuden tarjoamaan tietoon. (Mt., 150.) Omassa tutkielmassani tutkimuskohteena ovat sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevät tutkimusjulkaisut, eikä edellä mainitusta ole mahdollista vetää suoraa analogiaa teoreettisen tutkielman toteutukseen. Nähdäkseni kuitenkin oman ajattelun rehellinen raportointi tulkintojen näennäisen objektiiviseksi verhoilemisen sijaan on tutkielman eettisyyttä tukeva valinta, mikä liittyy myös vallankäyttöön siten, ettei tavoitteenani ole esittää subjektiivista – joskin perusteltua – tulkintaani objektiivisena kritisoimattomana tosiasiana. Tämä liittyy myös tutkielman totuudellisuuteen ja rehellisyyteen. Huomionarvoinen on näkemykseni mukaan Baumanin (1998) argumentti, jonka mukaan totuuden ajatus kytkeytyy vallan retoriikkaan, eikä totuudessa ole järkeä ilman vastakohtaa. Väittely uskomusten totuudellisuudesta ja valheellisuudesta on samanaikaisesti kilpailu jonkun oikeudesta puhua sellaisella auktoriteetilla, mitä toisten tulisi totella. Tällaisessa kiistassa Baumanin mukaan on kyse hallitsemisen ja alistumisen suhteiden vakiinnuttamisesta ja vahvistamisesta. (Mt., 112–113.)

3. EDELTÄVÄ TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Pro gradu -tutkielmani keskiössä on sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa käsittelevä tutkimuskirjallisuus. Tässä yhteydessä kokoan lyhyesti tutkimuskirjallisuutta, jonka fokuksessa sosiaalityön tutkimusetiikka on. Käyn siis läpi tiettyjä tieteellisiä artikkeleita, joita sosiaalityön tutkimusetiikasta on kirjoitettu. Olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle sosiaalityön tutkimuksen ja yleisemmin sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa käsittelevät tai sivuavat oppikirjajulkaisut (esim. Denzin & Lincoln 2005; Mertens & Ginsberg 2009; Shaw & Briar-Lawson & Orme & Ruckdeschel 2010). Käsittelen ensin kansainvälistä kirjallisuutta, mistä siirryn kotimaisen tutkimuseettisen kirjallisuuden tarkasteluun. Kotimaiset tutkimusjulkaisut sosiaalityön tutkimuksen etiikasta ovat tässä pro gradu -tutkielmassa selvästi angloamerikkalaisia tutkimusjulkaisuja vaatimattomammassa osassa, mutta katson tästä huolimatta perustelluksi käsitellä myös suomalaista sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa käsittelevää tutkimusta, sillä se tekee näkyväksi, ettei suomalainen sosiaalityön tutkimus ole ollut erityisen aktiivinen tutkimuksen etiikasta käydyn tieteellisen keskustelun kentällä.

Kotimaisessa tutkimuskirjallisuudessa käytetään pääsääntöisesti tutkimusetiikan käsitettä, kun taas angloamerikkalaisessa tutkimuksessa kirjoitetaan tutkimuksen etiikasta vastaavasti käsitteellä ”research ethics”. Käytän tässä luvussa ensisijaisesti tutkimuskirjallisuudessa käytettyjä käsitteitä. Siten tässä luvussa en tee temaattista jakoa tutkimusetiikan ja eettisyyden välillä, vaan kirjoitan tutkimuksen etiikasta esittelemissäni tutkimusjulkaisuissa käytettyjen käsitteiden mukaisesti. Kutsun siis pääsääntöisesti tutkimuksen etiikkaa tutkimusetiikaksi – kuten pääasiassa tarkastelemissani tutkimusjulkaisuissa on tehty. Tämä siis merkitsee, että tutkimusjulkaisuissa kirjoitettu ”tutkimusetiikka” voi tässä pro gradussa sovelletun temaattisen jaottelun vuoksi edustaa sekä tutkimusetiikan että eettisyyden konstruktioita.

3.1 Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus

Kansainvälisessä kirjallisuudessa tarkastelen pääsääntöisesti angloamerikkalaista sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevää kirjallisuutta, joskin esittelen lyhyesti myös joitakin englanninkielisiä artikkeleita, joiden kirjoittajat edustavat muita kuin Englantia puhuvia maita. Rajaan tarkastelun suoraan sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevään kirjallisuuteen sekä kirjallisuuteen, joka on julkaistu sosiaalityön alaan kuuluvassa teoksessa tai lehdessä.

Erityisesti sosiaalityön tutkimusetiikasta on kirjoitettu runsaasti artikkeleita 2000-luvulta alkaen. Nähdäkseni keskeinen sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevä tutkimusartikkeli on Peledin ja Leichtentrittin (2002) tutkimusartikkeli *The Ethics of Qualitative Social Work Research*. Peled ja Leichtentritt taustoittavat artikkelissaan sosiaalityön tutkimusetiikan piirteitä ja jännitteitä sekä niitä oletuksia, jotka ohjaavat sosiaalityön tutkimusetiikan tulkintaa. Peled ja Leichtentritt analysoivat 57 sosiaalityön alaan kuuluvaa tutkimusta ja arvioivat näiden tutkimuseettisiä käsityksiä. Kirjoittajat lähtevät artikkelissaan liikkeelle viidestä toisiinsa liittyvästä eettistä ajattelua ohjaavasta oletuksesta. Ensimmäisen oletuksen mukaan tutkimusetiikka on kiinteä osa tutkimusta ja kutakin tutkimusprosessin vaihetta. Toinen oletus on, että eettinen tutkimus voimaannuttaa haavoittuvien ryhmien osallistujia. Kolmannen oletuksen mukaan eettinen tutkimus hyödyttää tutkittavia. Neljänneksi eettinen tutkimus ennaltaehkäisee osallistujiin ja muihin tutkimukseen osallisiin kohdistuvia haittoja. Viides oletus on, että eettinen tutkimus edellyttää tutkijalta teknistä kompetenssia. Peled ja Leichtentritt toteavat, että arvioiduissa tutkimuksissa eettisten näkökohtien sisällyttäminen tutkimusten useimpiin vaiheisiin oli marginaalista siitä huolimatta, että eettiset pohdinnat eivät kuulu erilliseksi osaksi tutkimuksen tekoa, vaan ne ilmenevät tutkimusprosessin läpäisevästi. Artikkelissa Peled ja Leichtentritt kysyvät, millainen on tämän valossa tutkimuksen asianmukaisten eettisten standardien merkitys sekä missä laajuudessa etiikka katsotaan tärkeäksi sosiaalityön tutkimuksessa. Kirjoittajat pohtivat myös syitä, miksi sosiaalityön tutkijat vaikuttavat laiminlyövän etiikan, mihin vastaukseksi he ehdottavat erilaisia puutteita olemassa olevissa eettisissä koodistoissa sekä koulutukseen kytkeytyviä tekijöitä.

Butler (2002) on muotoillut sosiaalityön tutkimukselle 15 kohdan laajuisen eettisen ohjeiston ja taustoittanut eettisten ohjeiden viitekehystä artikkelissaan *A Code of Ethics for Social Work and Social Care Research*. Butlerin mukaan sosiaalityön tutkimuksen eettisen koodiston perustana on lähtökohta, jonka mukaan sosiaalityö eroaa muusta sosiaalitutkimuksesta, sillä sosiaalityön tutkimuksen toimintakenttänä on sosiaalityön käytäntö. Neljä sosiaalityön eettisiä ohjeita ohjaavaa periaatetta ovat Butlerin mukaan tutkittavan itsemääräämisoikeuden ja autonomian kunnioittaminen, hyvän tavoittelemisen, haitan välttäminen ja oikeudenmukaisuus. Butler pohtii artikkelissaan myös sosiaalityön tutkimuksen eettisten ohjeiden soveltamisalaa. Butler ei rajoitu artikkelissaan vain muodostamaan sosiaalityön tutkimukselle eettistä koodistoa, vaan pohtii eettisen ohjeiston tarkoitusta, sen perustaa ja sosiaalityön etiikkaa, minkä pohjalta hän artikuloi sosiaalityön tutkimuksen eettisen koodiston. Eettinen ohjeisto on laaja-alainen, ja siinä korostetaan eettistä tietoisuutta tutkimusprosessin kaikissa eri vaiheissa.

Butler (2003) on myös tarkastellut sosiaalityön tutkimusta moraalisenä toimintana, joka kytkeytyy laajempaan sosiaalityön kehukseen ja sen moraalisiin tavoitteisiin artikkelissaan *Doing good research and doing it well: ethical awareness and the production of social work research*. Artikkelissa Butler esittää huolen, jonka mukaan sosiaalityön tutkimus voi olla menettämässä radikaalin, emansipatorisen ja transformatiivisen ideaalinsa. Butler ymmärtää sosiaalityön tutkimuksen osaksi moraalista hanketta. Butler pohtii kysymyksiä, mitkä kumpuavat sosiaalityön tutkimuksen omaksumisesta moraalisen hankkeen osaksi. Tällaisia ovat Butlerin mukaan esimerkiksi kuinka sosiaalityön tutkimus muuttuu nykyisessä poliittisessä kontekstissa, mitä merkitsee tehdä ”hyvää” (moraalisessa merkityksessä) sosiaalityön tutkimusta tällaisissa olosuhteissa sekä mitä tarkoittaa sosiaalityön tutkimuksen tekeminen hyvin – siis niin, ettei sosiaalityön tutkimuksen moraalinen tarkoitus tahattomasti vaarannu. Butler määrittelee hyvän sosiaalityön tutkimuksen edellytyksiksi sosiaalityön tutkimuksen tekemisen itsevarman ja kestävän arvojen ymmärryksen avulla. Butler toteaa, että tällaisten edellytysten tavoittelu nykyisessä tieteellisessä ja managerialistisessä ilmapiirissä on mahdollista kartoittamalla arvot tutkimusprosessiin itseensä, siis näkemällä sosiaalityön tutkimus jatkumona sosiaalityön käytännölle muilla keinoin. Kirjoittajan mukaan tämä on yksinkertaisimmalla tasolla mahdollista osittain saavuttaa omaksumalla täsmälliset eettiset ohjeet. Butler kohdistaa kuitenkin myös kritiikkiä eettisiä ohjeistoja kohtaan. Butler toteaa, että sillä sosiaalityössä edelleen tehdään väittämiä sosiaalityön oman moraalisen tarkoituksen puolesta, tulee tätä moraalista tarkoitusta entistä itsevarmemmin vaatia sosiaalityölle itselleen ja valvoa sitä entistä huolellisemmin. Mikäli näin ei toimita, sosiaalityön luonne voi jatkossa Butlerin mukaan muuttua siten, ettei kysymys ”hyvän” sosiaalityön tutkimuksen tekemisestä tulevaisuudessa enää nouse esiin.

Shaw (2003a) kirjoittaa etiikasta laadullisessa tutkimuksessa ja arvioinnissa artikkelissaan *Ethics in Qualitative Research and Evaluation*. Shaw argumentoi, että sosiaalityön tutkimus on eettisesti sensitiivisempää ja metodologisesti vakuuttavampaa, kun se perustetaan etiikan ja metodologian välisen suhteen arvostukselle. Shaw’n mukaan (sosiaalityön) laadullinen tutkimus asettaa erityisiä vaatimuksia sellaisille eettisille periaatteille kuin tutkittavan suostumukselle, luottamuksellisuudelle, yksityisyydelle, sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle ja sosiaalityöntekijän harjoittamalle tutkimustoiminnalle. Artikkelissa *Cutting Edge Issues in Social Work Research* Shaw (2003b) pohtii sellaisia keskeisiä kysymyksiä, joita sosiaalityön tutkimus kohtaa. Yksi näistä on kysymys, joka koskee tutkimuksen hallintoa (governance) ja tutkimusetiikkaa. Shaw argumentoi, että lääketieteen kehitys on johtanut entistä vahvempaan lääketieteellisen tutkimuksen eettiseen sääntelyyn. Kirjoittajan mukaan tutkimuseettisillä koodistoilla on vakiintunut perinne esimerkiksi

Yhdysvalloissa. Shaw viittaa Butleriin (2002) ja toteaa, että myös Iso-Britanniassa on etsitty hyväksyntää sosiaalityön tutkimuksen eettiselle ohjeistolle. Shaw argumentoi artikkelissaan, että tutkimuseettiseen hallintoon kytkeytyy olennaisia riskejä ja haasteita.

Shaw (2008) tarkastelee artikkelissaan *Ethics and the Practice of Qualitative Research* tapoja, joilla laadullisen tutkimuksen etiikkaa voidaan jäsentää uudelleen tutkimuksen eri vaiheissa. Shaw'n mukaan huolena pelkästään tutkimuseettisiin koodeihin tukeutumisessa on, että eettiset näkökohdat lokeroidaan ja suljetaan tutkimuksen esipuheeseen. Artikkelissa Shaw argumentoi, että tutkimussuunnitelma asettaa erityisiä vaatimuksia tutkittavan suostumuksen, luottamuksellisuuden ja yksityisyydensuojan, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja käytäntötutkimuksen periaatteille. Lisäksi Shaw osoittaa artikkelissaan, että sosiaalityön kenttätutkimuksen etiikka nostaa esiin erityisiä kysymyksiä koskien valtaa, vastavuoroisuutta ja kontekstuaalista relevanssia. Tämän lisäksi Shaw esittää, että eettiset kysymykset jotka kumpuavat laadullisen tutkimuksen analyysistä ja käyttötarkoituksista saavat aikaan kysymyksiä, jotka liittyvät narratiivisen tutkimuksen ja tutkimuksen hyödyntämisen etiikkaan.

Sosiaalityön tutkimuseettisessä kirjallisuudessa on otettu esiin sosiaalityön tutkijaan kohdistuvat eettiset haasteet. Esimerkiksi Judy Davison (2004) tarkastelee artikkelissaan *Dilemmas in research: issues of vulnerability and disempowerment for the social worker/researcher* sosiaalityön tutkijaan kytkeytyviä eettisiä ja moraalisia dilemmoja. Davison argumentoi, että kun tutkijaan ei suhtauduta enää objektiivisen tiedon löytäjänä, tunnustetaan tutkijan asema tiedon kriittisenä konstruoijana ja tulkitsijana. Tästä tuloksena voi seurata ristiriitoja henkilökohtaisissa kokemuksissa, millä on vaikutuksensa koko tutkimusprosessin läpäisevästi tutkimuksen etiikkaan ja moraaliin liittyviin osiin. Davisonin mukaan käytännössä tutkimusta toteutettaessa tutkimuksen eettisyyttä ei riitä takaamaan edes eettisten ohjeiden tarkka noudattaminen. Davison kuvaa artikkelissaan myös niitä jännitteitä, jotka vallitsevat sosiaalityöntekijän ja tutkijan roolien välillä. Kysymys on tutkijan kaksoisroolista, jonka toteuttaminen voi osoittautua haasteelliseksi erityisesti siksi, että sosiaalityön ammattikäytännön arvoperustaa tarkasti noudattavan tutkimuksen tekeminen voi osoittautua ongelmalliseksi. Davison argumentoi, ettei ole olemassa työkalupakkia, jonka avulla olisi nopeasti ratkaistavissa tutkijan kokema ahdistus, vaan olemassa on vain ohjaavia periaatteita. Davison huomauttaa, että laadullisessa tutkimuksessa jokaisella tutkimukseen osallistujalla on mukana haavoittuvuutensa, eikä eettisten käytäntöjen noudattaminen siis merkitse, että tutkijat voisivat nostaa itsensä haavoittuvuuden yläpuolelle.

Mertens ja Ginsberg (2008) kirjoittavat artikkelissaan *Deep in Ethical Waters* etiikasta ja sosiaalityön tutkimuksesta perustuen Mertensin ja Ginsbergin (2009) toimittaman teoksen *Handbook of Social Research Ethics* kirjallisuuteen. Mertens ja Ginsberg analysoivat artikkelissa sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa transformatiivisesta perspektiivistä. Kirjoittajat argumentoivat, että tiukka eettisten ohjeistojen noudattaminen johtaa jännitteisiin, jotka liittyvät sellaisiin eettisiin kysymyksiin kuten tutkittavan suostumus, luottamuksellisuus ja hyvän tuottaminen. Artikkelissa Mertens ja Ginsberg pohtivat eettisiä vaihtoehtoja, missä tutkija voi toimia kumppanina yhteisön kanssa aineiston keräämisessä, analyysissa ja tulkinassa. Kirjoittajat argumentoivat artikkelissaan erityisesti sellaisen tutkimuksen puolesta, joka pyrkii edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta.

Antle ja Regehr (2003) argumentoivat artikkelissaan *Beyond Individual Rights and Freedoms: Metaethics in Social Work Research*, että siitä huolimatta, että sosiaalityöllä on pitkä perinne ammattietiikan kentällä, vähemmän huomiota on kiinnitetty sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan. Antle ja Regehr hahmottelevat artikkelissaan sosiaalityön omaa perspektiiviä tutkimusetiikkaan. Kirjoittajat arvioivat artikkelin julkaisuhetkellä keskeisiä tutkimuseettisiä ohjaavia periaatteita, sekä tarkastelevat sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa individualistisista eettisistä lähtökohdista sekä hallitsevan lääketieteellisen perspektiivin kautta että pohtivat kuinka tällaiset eettiset periaatteet soveltuvat sosiaalityön omaan perspektiiviin. Antle ja Regehr myös argumentoivat artikkelissaan sosiaalityön tutkimuksen yhteisöllisten eettisten tavoitteiden kuten oikeudenmukaisuuden ja hyvän tekemisen periaatteiden ja lähtökohtien puolesta.

Tämän perusteella voidaan todeta, että angloamerikkalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on paikannettavissa sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa käsitteleviä tutkimusjulkaisuja, joiden lähestymistavat tutkimuksen etiikkaan ovat kirjavia. Tämän esityksen ulkopuolelle olen jättänyt useita tutkimuksen etiikkaa käsitteleviä artikkeleita sekä yleisesti sosiaali- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusetiikkaan kytkeytyvää tutkimuskirjallisuutta. Sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa käsittelevän tutkimuskirjallisuuden kenttä on angloamerikkalaisessa kontekstissa laaja ja moninainen. Tutkimuksen etiikasta käydyn keskustelun aktivoituminen asemoituu vahvasti 2000-luvun alkuvuosiin.

3.2 Kotimainen tutkimuskirjallisuus

Suomessa on herätty tutkimuseettisiin kysymyksiin ja tutkimuseettisen keskustelun vähäisyyteen varsin myöhään (Rauhala ja Virokannas 2011, 235; Räsänen 2010, 34). Käsittelen seuraavaksi

tiivistetysti suomalaista sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevää kirjallisuutta. Sisällytän tarkasteluun sekä tutkimuksen etiikkaa käsittelevän kirjallisuuden, joka on julkaistu sosiaalityön alaan kuuluvassa lehdessä tai teoksessa että sellaiset tutkimusjulkaisut, jotka on julkaistu muussa kuin sosiaalityön alan teoksessa, mutta jotka käsittelevät eksplisiittisesti sosiaalityön tutkimusetiikkaa ja tutkimuksen eettisyyttä. Suomalaisessa kontekstissa sosiaalityön tutkimusetiikasta on kirjoitettu lähinnä artikkeleita. Sosiaalityön tutkimusetiikasta ei siis ole olemassa kotimaisia akateemisia opinnäytteitä. Näyttää siltä, ettei kotimainen sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevä tutkimuskirjallisuus muodosta kiinteää tai yhtenäistä kokonaisuutta, vaan kyse on pikemmin keskustelunavauksista.

Sosiaalityön tutkimusetiikkaa on käsitelty omana osa-alueenaan neljässä artikkelissa Pehkosen ja Väänänen-Fominin (2011) toimittamassa teoksessa *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Ensimmäinen Pirkko-Liisa Rauhala ja Elina Virokannas (2011) ovat julkaisseet teoksessa artikkelin *Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo*. Artikkelissa Rauhala ja Virokannas tarkastelevat sosiaalityön näkökulmasta tutkimuseettisten kysymysten lähestymistapoja ja eettistä ennakoarviointia. He käsittelevät sosiaalityön opetukseen liittyvinä kysymyksinä vuorovaikutusta ja eettisiä valintoja. Rauhala ja Virokannas ottavat esiin myös sosiaalityön tietoarvon ja etiikan. Lopuksi Rauhala ja Virokannas erittelevät sosiaalityön tutkimusetiikan eettisten valintojen paikallisuutta ja tutkimusetiikkaa koko tutkimusprosessin läpäisevänä käytäntönä. Kokko (2011) taustoittaa artikkelissa *Monitieteisen arviointitutkimuksen arvot ja etiikka* tutkimuksen arvoja, normeja ja etiikkaa sekä tutkimuksen tehtäviä, mistä Kokko siirtyy pohtimaan monitieteistä arviointitutkimusta eettisyyden näkökulmasta. Kannasoja ja Svenlin (2011) käsittelevät artikkelissaan *Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen lähtökohdaksi sosiaalityön nuorisotutkimukselle?* lapsiin ja nuoriin kohdistuvan tutkimuksen erityistä eettistä jännitettä, jonka toisessa päässä on osallistamisnäkökulma ja toisessa lapsen suojeleminen. Kuusisto-Niemi, Rissanen ja Saranto (2011) ovat julkaisseet teoksessa artikkelin *Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma*. Artikkelissa Kuusisto-Niemi, Rissanen ja Saranto nimeävät tavoitteikseen eritellä tutkimuksen käytössä sosiaalityön asiakastietoa ja tuottaa näkökulmia sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevään kirjallisuuteen.

Vuonna 2003 julkaistun teoksen *Eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimus* joissakin artikkeleissa fokuksiksi on valittu nimenomaisesti sosiaalityön tutkimuksen etiikka. Esimerkiksi Urponen (2003) on julkaissut teoksessa artikkelin *Sosiaalityön etiikan teoreettiset taustat*. Urponen erittelee sosiaalityön tutkimusetiikan ja ammattietiikan keskinäistä suhdetta ja tutkimusetiikan asemaa. Samassa artikkelissa Urponen käy läpi myös sosiaalityön etiikan kehitystä traditionaalisesta

etiikasta postmodernin aiheuttamiin etiikan muutospaineesiin. Tämän pro gradu -tutkielman perspektiivistä Urponen kysyy relevantisti, millainen on postmodernin yhteiskunnan universaali ja moniulotteinen eettinen teoria ja ehdottaa yhdeksi vaihtoehdoksi etiikan kehittelyä kommunikatiivista etiikkaa kohti. Samassa teoksessa Pohjola (2003) kirjoittaa artikkelissa *Tutkijan eettiset sitoumukset* erityisesti sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta niistä eettisistä näkökohdista, jotka tutkijan tulee tutkimusprosessin aikana ottaa huomioon. Pohjola peräänkuuluttaa erilaisia sensitiivisyyden ulottuvuuksia. Pohjola kiinnittää artikkelissaan huomiota myös käsitevalintoihin ja eettisiin näkökulmiin, jotka liittyvät tutkimuksessa tehtävään luokitteluun ja kategorisointiin.

Pohjola (2007) on julkaissut artikkelin *Eettisyyden haaste tutkimuksessa* Leena Viinamäen ja Erkki Saaren toimittamassa teoksessa *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Teoksen yleisnäkökulma on yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, mutta Pohjola argumentoi peilaavansa tutkimusetiikkaa erityisesti sosiaalityön tutkimuksen herättelemien tutkimuseettisten kysymysten kautta. Pohjola kirjoittaa artikkelissaan etiikan monista näkökulmista. Hänen mukaansa tutkimuksen etiikkaa on mahdollista jäsentää ainakin tiedon intressin, tiedon hankkimisen, tiedon tulkittamisen, tiedon julkistamisen ja tiedon käyttämisen etiikan näkökulmista. Lisäksi Pohjolan mukaan voidaan puhua vielä sosiaalisen vastuun etiikasta sekä kollegiaalisesta etiikasta. Artikkelissa Pohjola kirjoittaa eettisten ohjeiden, tutkimuksen kokonaisprosessin ja tutkimusasetelmien lisäksi tutkimuksesta vallankäyttäjänä.

Olen tässä luvussa käsitellyt tiiviisti tämän pro gradu -tutkielman kannalta keskeisimmät sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa käsittelevät tutkimusjulkaisut. Huomionarvoista kuitenkin on, että yleisemmin yhteiskuntatieteellistä kotimaista tutkimuskirjallisuutta tutkimusetiikasta on olemassa (ks. esim. Löppönen & Mäkelä & Paunio 1991; Kuula 2006; Palmroth & Nurmi 1996). Kuitenkin nimenomaisesti sosiaalityön alaan kuuluvia tutkimuksen etiikkaa käsitteleviä tutkimusjulkaisuja on suppeasti, eikä kotimaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ole laadittu systemaattisia katsauksia sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan.

4. TUTKIMUSETIIKKA SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSESSA

Tässä luvussa erittelen sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa ohjaavaa teoreettista taustaa ja tutkimuseettistä sääntelyä. Ensin käsittelen sosiaalityön tutkimuksen erityistä asemaa, mistä siirryn selvittämään tutkimuseettikan lähtökohtia ja taustaa. Lähtökohdissa pyrin selvittämään, millaisille tiedollisille ja filosofisille perustuksille sosiaalityön tutkimusetiikka – ja jossakin määrin myös sosiaalityön etiikka ylipäättään – on rakentunut. Tämän jälkeen käsittelen sitä tutkimuseettistä sääntelyä niin eettisten normistojen kuin lainsäädännönkin näkökulmista, jotka vaikuttavat merkityksellisellä tavalla sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan. Tutkimuseettisessä sääntelyssä etenen erityisestä yleiseen suuntaan, eli sosiaalityön omista eettisistä ohjeistoista yleisten normistojen kautta lainsäädäntöön.

4.1 Sosiaalityön tutkimuksen erityisyys

Sosiaalityön tutkimuksen on nähty sisältävän erityisiä piirteitä monesta eri näkökulmasta. Sosiaalityön tutkimuksen erityisyyden määrittelyissä ovat korostuneet myös tutkimuseettiset näkökohdat (esim. Butler 2002, 239; Mertens & Ginsberg 2008, 485.) Täyttä konsensusta ei ole sen suhteen, onko sosiaalityön tutkimus luonteeltaan tosiaan erityistä muihin tieteenaloihin nähden. On argumentoitu, että sosiaalityö ja sosiaalityön tutkimus köyhtyvät, mikäli sosiaalityön erityisyyttä ja erityispiirteitä ylikorostetaan sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön yhteisten tavoitteiden – parhaan käytännön ja tarkoituksen vaalimisen – kustannuksella. Toisaalta on myös argumentoitu, ettei relevanttia ole niinkään pohtia sitä, mikä sosiaalityön tutkimuksesta tekee erityisen muihin tieteenaloihin nähden, vaan pikemminkin sitä, mikä tekee sosiaalityön tutkimuksesta erityisen hyvää. (Shaw 2007, 662–663, 666). En kuitenkaan tässä luvussa erittele sosiaalityön tutkimuksen laadusta kirjoitettua tutkimuskirjallisuutta, vaan pitäydyn jäsentämään, mikä voi erottaa sosiaalityön tutkimuksen muiden tieteiden tutkimuksesta, ja miten mahdolliset erityispiirteet positioituvat suhteessa sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan.

Sosiaalityön tutkimuksen erityispiirteeksi on ehdotettu sen suhdetta (tehokkaaseen) käytäntöön ja politiikkaan. Sosiaalityöhön on kohdistunut pakottava tarve osoittaa vaikuttavuutta ja rakentaa tietopohjaa käytännön interventioista, jotka perustuvat ennalta testattuihin toimintatapoihin, mikä on johtanut esimerkiksi näyttöön perustuvan käytännön korostamiseen sosiaalityön tutkimuksen kentällä. Sosiaalityön tutkimuksen on katsottu siis kytkeytyvän sekä rakenteelliseen että

yksilölliseen tasoon. Sosiaalityön tutkimukselle keskeinen on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoite, ja keskeisenä pidetään tutkimuksen mahdollisuutta tuottaa tietoa sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi. Sosiaalityössä on kyse alueesta, joka on samanaikaisesti sekä tutkimuksen että käytännön kenttä. Siten sosiaalityön tutkimusta ei ole mahdollista erottaa täysin sosiaalityön käytännöstä. (Orme & Briar-Lawson 2010.) On myös esimerkiksi argumentoitu, että suurilta osin sosiaalityön tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa näyttöä, jota voidaan käyttää hyväksi *policyn* ja käytäntöjen informoinnissa sekä jonka avulla on mahdollista parantaa haavoittuvien lasten ja perheiden hyvinvointia (Munro & Holmes & Ward 2005, 1023–1024). Fraser (2009) huomauttaakin, että sosiaalityön tutkimus on yksi sosiaalityön käytännön ilmenemismuoto (mt., 87).

Sosiaalityöllä voidaan katsoa olevan ainakin jossakin määrin erityinen suhde politiikkaan ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Huomionarvoista on, että sosiaalityön tutkimus ei kuitenkaan pääasiassa suuntaudu niinkään yhteiskunnallisiin menettelytapoihin, vaan pikemminkin sosiaalityön tutkimuksen ytimessä ovat näiden käytäntöjen vaikutukset tai sosiaaliset kontekstit tai ongelmat, joiden tulisi olla yhteiskunnallisen huomion kohteena. Merkityksellistä on, että sosiaalityön tietoa voidaan käyttää myös yhteiskuntaa koskevan päätöksenteon välineenä. (Orme & Briar-Lawson 2010, 49–51, 55.) Tämä on relevanttia myös tutkimuksen etiikan kannalta, sillä sosiaalityön tutkimuksella on todettu olevan asema yhteiskunnallisten käytäntöjen muotoilijana.

Rountree ja Pomeroy (2010, 293) argumentoivat, että sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelu on sosiaalityötä ohjaava arvo, joka erottaa sosiaalityön muista professioista. Myös Strier (2007) kirjoittaa, että sosiaalityö väittää omaksuneensa erittäin erikoislaatuisen tehtävän, joka erottaa sosiaalityön muista auttamisprofessioista. Strierin mukaan tämä tehtävä on vastustaa ja ehkäistä sosiaalisen sarron ja alistuksen perustavanlaatuisia lähtökohtia ja niiden vaikutuksia. Jotta sosiaalityön tutkimus voi vastata sosiaalityön käytännön vapauttavaan tavoitteeseen, tulee tutkimuksen uhmata sosiaalityön hallitsevia traditioita. (Mt., 857.) Ormen ja Briar-Lawsonin (2010) mukaan yhtä merkityksellistä on tuottaa tietoa niin sosiaalipalveluita käyttävistä asiakkaista kuin myös yhteiskunnallisten käytäntöjen ja menettelytapojen kehittämistä varten mittakaavaltaan laajoja tietopohjia sosiaalisista olosuhteista, jotka vaikuttavat sosiaalisiin ongelmiin.

Sosiaalityön tutkimuksen tuottama tieto toimii yhteiskunnallisten käytäntöjen suhteen siis kahdella tasolla. Mikäli sosiaalityön tutkimus on ymmärrettävissä erityisesti muihin tieteenaloihin nähden, ovat sosiaalityön uniikki käytäntöyhteys ja sosiaalityön tutkimuksen tavoitteleva yhteiskunnallisten

menettelytapojen kehitystyö sosiaalityön tutkimuksen erityisyyttä tukevia elementtejä. Kirjoittajat argumentoivatkin, että sosiaalityön tutkimuksen irtautuminen käytännöstä on hyödytöntä ja kannattamatonta sosiaalityön tutkimukselle ja sen tehtävälle kohentaa yhteiskunnallisia menettelytapoja ja harjoitettuja politiikkoja. (Mt., 57, 61.) Sosiaalityön tutkimuksella onkin katsottu olevan kaksoisfokus eettisten velvollisuuksien näkökulmasta, sillä sosiaalityön tulee varmistaa yksilöllisten oikeuksien ja vapauksien toteutuminen, ja samanaikaisesti pyrkiä edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja sosiaalista muutosta, mikä vaikuttaa sosiaalityön tutkimuseettiseen perspektiiviin (Antle & Regehr 2003, 142). Butler (2002, 245) esittää sosiaalityön tutkimukselle muotoilemassaan eettisessä ohjeistossa, että sosiaalityön tutkimusprosessin, joka sisältää metodologiset valinnat ja tulosten käytön, tulee olla yhteneväinen sosiaalityön tavoitteiden ja sosiaalityön käytännön arvojen kanssa. Näkemykseni mukaan Butlerin (2002, 245) argumentti tukee ideaa sosiaalityön tutkimukselle asetetuista erityisistä odotuksista käytäntöyhteyden suhteen. Käytäntöyhteydessä ei siten ole kyse pelkästään käytännön tutkimisesta tai tutkimustulosten soveltamisesta käytäntöön, vaan tutkimusprosessilta edellytetään nivoutumista myös sosiaalityön käytäntöä ohjaaviin arvoihin ja eettisiin tavoitteisiin.

Näkemykseni mukaan sosiaalityön tutkimuseetiikan kannalta keskeinen sosiaalityön tutkimukselle nimetty erityispiirre on, että sosiaalityön tutkimus tutkii usein haavoittuvia ja vähäosaisia ihmisiä, jotka ovat kokeneet esimerkiksi marginalisaatiota, köyhyyttä ja syrjintää. (Davison 2004, 379; Peled & Leichtentritt 2002, 148). Luonnollisestikaan jokaisessa sosiaalityön kentän tutkimuksessa ei valita kohteeksi ryhmiä ja yksilöitä, joiden tutkimisen erityisenä haasteena on tutkittavien mahdollinen haavoittuvuus. Sosiaalityön tutkimuksella on kuitenkin erityinen yhteys sosiaalityön käytäntöön (Orme & Briar-Lawson 2010), ja merkittävässä osassa laadullista sosiaalityön tutkimusta tutkitaan ihmisiä, joilla on taustallaan haavoittavia kokemuksia (Peled & Leichtentritt 2002, 149). Tutkimuseettisillä kysymyksillä on aivan erityinen merkitys, kun tutkimus kohdistuu mahdollisesti haavoittuviin ihmisiin. Huomionarvoista on, ettei sosiaalityön tutkimuksessa tutkittavan haavoittuvuus välttämättä rakennu vain yhdestä tekijästä, vaan haavoittuvuus voi olla monitasoista ja monesta eri elementistä rakentuvaa. (Liamputtong 2007, 4.) Butler (2003) argumentoikin, että sosiaalityön tutkimus on toimintaa, johon kytkeytyy vahvasti myös moraalinen ulottuvuus. Sosiaalityön tutkimus liittyy Butlerin mukaan olennaisesti laajemman sosiaalityön hankkeen moraalisiin tarkoituksiin. (Mt., 19.) Myös Davison (2004, 380) toteaa, että olemassa on uusi tietoisuus siitä, että sosiaalityön tutkimuksen tulisi heijastella hyvää ammatillista käytäntöä, ja että tutkimuksen tulisi olla yhteneväinen sellaisen arvopohjan kanssa, joka arvostaa ja vahvistaa tutkittavia.

Edellä esitetty kytkeytyy sosiaalityön tutkimukseen oleellisesti kuuluvaan ajatukseen äänen antamisesta tutkittaville. Ormen ja Briar-Lawsonin (2010) mukaan äänen antaminen tutkittaville merkitsee ammattilaisilta ja palveluiden käyttäjiltä pintaan nousevan tiedon etuoikeuttamista. Tällaisen lähestymistavan omaksuneen tutkimuksen oletuksena ei ole, että ainoastaan yhteiskunnallisia käytäntöjä varten tehty tutkimus edistää muutosta. Oletuksena on, että tutkimusprosessi itsessään voi olla muutoksen mahdollistava voima joko vapauttamalla yksilöitä ja ryhmiä tai tuoden esiin tietoa sosiaalisista olosuhteista, jotka vaativat yhteiskunnallisia interventioita. (Mt., 60.) Sosiaalityö onkin eturintamassa ollut tunnistamassa tietoa, jota Foucault kuvaa alistetuksi (Foucault 1980, 81–83 ref. Orme & Briar-Lawson 2010, 60). Vaikuttaa, että äänen antaminen alistetuille ja varsinaiseen tutkimusprosessiin kytkeytyvä muutoksen voima ovat sosiaalityön tutkimuksen piirteitä, jotka rakentavat sosiaalityön tutkimuksen erityistä luonnetta erityisesti tutkimuksen etiikan lähtökohdista käsin.

Edellä olen argumentoinut, että sosiaalityön tutkimuksesta voidaan osoittaa muihin tieteenaloihin nähden erityisiä piirteitä, jotka nivoutuvat myös sosiaalityön tutkimuksen eettiseen perspektiiviin. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaalityön erityisen kiinteä ja useammalla kuin yhdellä tasolla toimiva käytäntöyhteys ja sosiaalityön tutkimuksen tehtävä edistää ja kohentaa yhteiskunnallisia menettelytapoja ja harjoitettuja politiikkoja. Ormen ja Briar-Lawsonin (2010) mukaan sosiaalityön tutkimus toimii sekä käytännön että harjoitetun politiikan kentillä, mikä rakentaa sosiaalityölle ominaislaatuisen panoksen sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon kehittämisessä ja siten edistää yhteiskunnallisia käytäntöjä. (Mt., 62–63.) Katson, että erityisesti postmoderneja piirteitä sisältävässä sosiaalityön tutkimuksessa on erityislaatuisena tavoitteena, että varsinainen tutkimusprosessi sisältää mahdollisuuden sosiaaliseen muutokseen niin tutkittavien emansipaation kannalta kuin myös tuoden ilmi ensikäden tietoa olosuhteista, jotka tarvitsevat yhteiskunnallista muutostyötä. Sosiaalityön tutkimuksen erityistä luonnetta rakentavat myös haavoittuvat tutkittavat ja yhteiskunnallisesti vaikeat tai sensitiiviset tutkimusaiheet. Nämä erityispiirteet ovat keskeisiä myös sosiaalityön tutkimuksen etiikalle, sillä niiden vuoksi sosiaalityön tutkijan ja tutkimuksen moraalinen vastuu korostuu.

Näkemykseni mukaan on kuitenkin relevanttia kysyä, kuinka edellä esitetyt sosiaalityön tutkimuksen erityispiirteet tekevät nimenomaisesti sosiaalityön tutkimuksesta erityistä muihin sosiaalityeteisiin nähden. Esimerkiksi tutkimukset, jotka tähtäävät muutokseen harjoitetuissa politiikoissa tai professionaalisissa käytännöissä taikka tutkimukset, joiden tutkittavat ovat haavoittuvissa sosiaalisissa olosuhteissa eläviä ihmisiä ja ryhmiä tai tutkimukset, joissa tutkitaan vaikeita aiheita, eivät nähdäkseni sellaisenaan ole sosiaalityön yksinomaisuutta. Keskeistä kuitenkin

sosiaalityön tutkimuksen mahdollista erityisyyttä pohtiessa on, että sosiaalityön tutkimuksella on erityisen suhde käytäntöön ja siten sosiaaliseen muutokseen. Esimerkiksi Butler (2003) toteaa, että nykyisessä managerialistisessa kontekstissa sosiaalityön tutkimus on tärkeää nähdä sosiaalityön käytännön jatkumona (mt., 26). Sosiaalityön tutkimus kytkeytyykin oleellisella tavalla sosiaalityön pyrkimykseen sosiaalisen hyvän edistämiseksi ja rakentamiseksi. Tulkintani mukaan sosiaalityön arvoperusta yhdessä edellä esitettyjen elementtien kanssa rakentaa sosiaalityön tutkimuksesta erityisen muihin sosiaalitieteisiin nähden. Erityisyyden asteesta ja luonteesta kuitenkin käydään edelleen keskustelua (ks. esim. Trevillion 2000; Shaw 2007).

4.2 Tutkimusetiikan lähtökohdat

Etiikan on katsottu olevan osa tutkijan paradigmaattista positiota (Lincoln & Guba 1989, 226), ja sosiaalityö on tulkittu moraaliseksi hankkeeksi (Butler 2003). Sosiaalityön tutkimuksen etiikka ja ammattietiikka ovat syntyneet pitkälti samanlaisien lähtökohtien seurauksena. Tutkimus ja käytäntö sosiaalityön etiikassa eivät ole erillisiä, vaan liittyvät toisiinsa merkityksellisesti, sillä ne jakavat eettiset peruskysymykset. Eettisiin ongelmiin sosiaalityössä törmätään sekä tutkimuksen että käytännön kentällä. Siten sosiaalityön tutkimuksen etiikan teoreettinen tausta on pitkälti rinnakkainen sosiaalityön ammattietiikan teoreettisen taustan kanssa. Sekä sosiaalityön käytännössä että tutkimuksessa ollaan tekemisissä tulkintojen kanssa, jotka koskevat aineistoja, analyysia ja sosiaalista todellisuutta. (Urponen 2003.) Myös sekä sosiaalityön käytännön että tutkimuksen tavoitteena on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen (Antle & Regehr 2003, 136; Pease 2010, 98; Shaw 2003a, 17–18). Pikemminkin on siis kyse yleisesti sosiaalityön etiikan teoreettisesta taustasta ja historiasta, sillä ammatti- ja tutkimusetiikka ovat toisiinsa nähden usein rinnakkaisia ja ne limittyvät toisiinsa.

Antle ja Regehr (2003, 136) muistuttavat, että ammattietiikan ja tutkimuksen etiikan rinnakkaisuudesta huolimatta eettisesti kestävä tutkimuksen normit asettavat tutkijalle ankarammat velvollisuudet, mikäli oletus on, ettei – toisin kuin ammattikäytännössä – tutkimukseen osallistuminen automaattisesti tuota välittömiä myönteisiä vaikutuksia tutkittavalle. Kuitenkin esimerkiksi Peled ja Leichtentritt (2002) lähtevät liikkeelle artikkelissaan siitä ohjaavasta oletuksesta, että eettinen sosiaalityön tutkimus hyödyttää tutkimukseen osallistujia (mt., 148–150). Myös Antle ja Regehr (2003) argumentoivat, että sosiaalityön tutkimuksen etiikan mallissa tulee punnita, kuinka tasapainottaa yksilöön keskittyneitä eettisiä prinssiippejä kuten

itseäänmääräämisoikeutta yhtä arvokkaihin arvoihin, joilla on kollektiivinen päämäärä, kuten oikeudenmukaisuuteen ja velvollisuuteen rakentaa hyvää (mt., 136). Mikäli on ymmärrettävissä, että sosiaalityöllä on jonkinlainen moraalinen ydin tai tarkoitus, hyvän tuottaminen (tutkittaville) rakentuu yhdenmukaiseksi tämän tarkoituksen kanssa. Hyvän rakentaminen nähdään sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden näkökulmasta jopa velvoittavaksi (Bogolub 2010, 10). Tutkimusetiikan kannalta keskeinen kysymys on, millaisille periaatteille sosiaalisen hyvän rakentaminen voidaan perustaa (Urponen 2003, 72–73). Erityisen kiinnostavaa on, millaisia nämä periaatteet voivat olla luonteeltaan postmodernin näkökulmasta, sillä suuriin kertomuksiin tukeutuminen on haasteellista, eikä jaetuilla ja universaaleilla ohjeistoilla tulkita olevan sijaa tutkimuksen etiikan kentällä (esim. Bauman 1994, 19, 34).

Reamer (2006) jakaa sosiaalityön etiikan kehityksen neljään ajanjaksoon. Ensimmäinen näistä on Reamerin mukaan moraalin kausi, joka sijoittuu ajallisesti 1800-luvun loppuvuosista 1900-luvun alkuun. Moraalin kauden keskiössä oli ensisijaisesti asiakkaan moraalit, eikä sosiaalityön ammattikunnan tai ammatinharjoittajien etiikka. Tällöin sosiaalityöntekijöiden velvoitteeksi muodostui köyhien ja huono-osaisten ihmisten moraalit tukeminen. Toinen kausi on Reamerin mukaan arvojen kausi, jonka voidaan katsoa alkaneen 1940-luvun loppupuolella. Arvojen kaudella painopiste siirtyi sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiden moraalit, arvoihin ja etiikkaan. Tällöin muotoiltiin myös ensimmäiset sosiaalityön eettiset ohjeet. Arvojen aikakausi jatkui läpi 1960- ja 1970-luvun alun, jolloin sosiaalityössä alettiin kiinnittää erityistä huomiota sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, sosiaaliseen reformit ja kansalaisoikeuksiin. Kolmannessa ajanjaksossa huomio kohdistettiin eettiseen teoriaan ja päätöksentekoon. Tämä ajanjakso sijoittuu ajallisesti 1980-luvun alkuvuosista 1990-luvulle saakka. Eettisen teorian ja päätöksenteon kausi innoittui 1970-luvulla ajankohtaiseksi tulleesta ammattieettisestä keskustelusta, mikä virisi julkisuuteen tulleista moraaliskandaaleista, jolloin huomiota alettiin kiinnittää käytännön eettisiin ongelmiin. 1980-luvun alusta 1980-luvun puoliväliin asti kirjallisuudessa käsiteltiin myös perinteisten eettisten teorioiden ja käytännön eettisten ongelmien välisiä suhteita. 1980-luvun puolesta välistä alkaen tutkimusjulkaisuissa on keskitytty sosiaalityöntekijöiden päätöksentekostrategioihin eettisesti haastavissa tilanteissa. Neljäs ja viimeinen kausi on Reamerin mukaan eettisten standardien ja riskienhallinnan aikakausi, joka alkoi 1990-luvulla, ja jonka keskeisenä tunnusmerkkinä ovat National Association of Social Workersin (myöhemmin tässä tutkielmassa NASW) vuonna 1996 ratifioitut eettiset ohjeet. Neljäs vaihe on ennen kaikkea moninaisten eettisten ohjeiden aikakausi. (Mt., 4–10; ks. myös Reamer 1998, 488–500.)

Merkitykselliseksi muutokseksi on tulkittu siirtymä asiakkaan moraalista sellaisiin moraalien näkökulmiin, jotka kytkeytyvät työntekijän käytökseen ja toimintaan sekä sosiaalityöhön professiona (Peled & Leichtentritt 2002, 146). Näyttää siltä, että tutkimuksen etiikan kehitys on suurilta osin seurausta poliittisesta paineesta ja päätöksenteosta (Löppönen & Vuorio 2013, 3–5). Peled ja Leichtentritt (2002, 146) huomauttavatkin, että tutkimuksen etiikan liittyvien moraalisten huoltien luonne on muuttunut profession kypsyessä, mutta myös vastauksena historialliseen ja poliittiseen kehitykseen. Ian Butler (2002, 240) kirjoittaa, että suhde tietyn eettisen koodiston soveltajien ja sen välillä, mihin koodisto kohdistuu, on yhtä merkittävä kuin eettisen koodiston merkityssisältö itsessään.

Urponen (2003) kuvaa sosiaalityön eettisiä periaatteita ensisijaisesti julistuksenomaisiksi. Julistuksenomaisten periaatteiden haasteena on Urposen mukaan, ettei niiden yhteyttä teorioihin tai muihin laajoihin yhteyksiin ole yksinkertaista paikantaa. (Mt., 74.) Butlerin (2000) mukaan sosiaalityön etiikka on vahvasti kytköksissä lääketieteellisen etiikan näkökulmaan. Kuten edellä esitin, myös Reamerin (2006, 9–10) kuvauksessa sosiaalityön etiikan kehityksestä korostuvat erilaiset eettiset ohjeistot, ja eettisten standardien ja riskienhallinnan aikakauden merkkipaluuksi Reamer tulkitseekin NASW:n vuoden 1996 laajat eettiset ohjeet. Shaw (2003a, 10) huomauttaakin, että sosiaalityön omien eettisten ohjeiden muotoilu voidaan katsoa pyrkimykseksi erottaa sosiaalityön eettiset haasteet lääketieteen eettisistä kysymyksistä.

Antle ja Regehr (2003) kirjoittavat, että sosiaalityössä on tärkeää harkita omaa tutkimusetiikkaansa myös profession pyrkimysten ja eettisten ohjeiden valossa. Sosiaalityön tutkimusetiikassa ei Antlen ja Regehrin mukaan tule pysyttäytyä vain yksilön oikeuksissa ja vapauksissa, vaan tärkeää on, että tutkimusetiikassa keskitytään myös sosiaalityön syvempään eetokseen. Sosiaalityön tutkimuksessa ovat läsnä sekä yksilönäkökulma että kollektiivinen intressi, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään, minkä vuoksi tutkimushankkeissa huomioon tulee ottaa myös metaeettinen näkökulma. Tämä tarkoittaa huomion kohdistamista sellaisiin eettisiin pohdintoihin kuin voiko sosiaalityön tutkimuseettisessä lähestymistavassa lähteä liikkeelle sellaisesta peruslähtökohdasta, jonka mukaan vaikkapa oikeudenmukaisuuden tavoittelun voitaisiin katsoa syrjäyttävän tutkimukseen osallistuvan yksilön oikeudet ja vapaudet. (Mt., 136, 139.)

Urposen (2003) mukaan sosiaalityötä on kuvattu tieteelliseksi hyväntekeväisyydeksi, johon sisältyvät eettiset, moraaliset ja humanit olottuvuudet. Samanaikaisesti määritelmässä on kuitenkin läsnä myös tieteen käsite, mikä Urposen mukaan konkretisoi sosiaalityön rationaalisuuden etsinnän. Rationaalisuusetsintä merkitsee toiminnan järkipäisyyttä emotionaalisuuden sijaan.

Rationaalisuuden tavoittelu heijastelee pyrkimystä minimoida arvot. Tämä tulkinta sosiaalityöstä kuvastaa 1800-luvun lopussa syntyneen modernin sosiaalityön tavoitteita, jotka kytkeytyivät merkityksellisellä tavalla valistuksen ajan ihanteisiin. Sosiaalityötä pyrittiin jäsentämään tällöin ensisijaisesti tieteellisenä käytäntönä ja tieteellisen käytännön ohjaamana. Kuitenkin todettiin, ettei tieteellisen tutkimuksen ohjaamalla toiminnalla ollut mahdollista ratkaista sosiaalisia ongelmia, mistä seurauksena oli sosiaalityön valistuksen kritiikki ja valistuksen periaatteiden toteaminen epärationaalisiksi rationaalisuuden sijaan. (Mt., 72–77.)

Sosiaalityön etiikkaan ovat vaikuttaneet perinteisistä etiikan suuntauksista deontologia ja utilitarismi. Deontologisen ajattelun mukaan objektiivisuuden eräs peruslähtökohta on universaalisuus, mikä merkitsee, etiikan tulee olla sovellettavissa niin kaikkeen toimintaan kuin jokaiseen yksilöönkin. Relativistisuudelle ei ole deontologiassa tilaa. Deontologiassa keskeistä on siis järki: yleiset periaatteet on mahdollista paikantaa järjen avulla. Utilitarismissa muodostetaan eettisesti kestäväää toimintaa edistävät säännöt, muttei varsinaisia eettisiä tavoitteita. Utilitarismissa keskiössä ovat hyvinvointiin liittyvät huolet ja kysymykset. Tavoitteena on mahdollisen suuri yksilön onnellisuus, eivät taloudelliset tai tehokkuuteen liittyvät tavoitteet. On argumentoitu, että näillä perinteisen etiikan muodoilla on ollut merkityksellinen vaikutus sosiaalityöhön erityisesti siitä syystä, että niiden avulla on voitu muotoilla joitakin sosiaalityön yleisiä eettisiä peruseriaatteita ja lähtökohtia, jotka vaikuttavat niin sosiaalityön ammatti- kuin tutkimusetiikassakin. Näitä ovat esimerkiksi itsemääräämisoikeus, vapaus, kunnioitus, tasa-arvo, yhteisöllisyyden tunnistaminen ja velvollisuudet toisia kohtaan. On kuitenkin esitetty kritiikkiä, jonka mukaan sosiaalityön perinteiset eettiset lähtökohdat eivät kestä postmodernia aikaa, ja sosiaalityön onkin katsottu epäonnistuneen kärsimyksen ja köyhyyden poistamisessa. Tämä on johtanut siirtymään uuteen rationaalisuuden etsintään ja uudenlaiseen etiikkaan, jossa keskeisiä tekijöitä ovat taloudellinen tehokkuus ja yksilöiden mahdollisimman suuri vapaus. (Urponen 2003, 77–85.) Sosiaalityöllä on paine osoittaa toimiansa tehokkuus niin ammattikäytännössä kuin tutkimuksessakin (Antle & Regehr 2003, 135). Katsoakseni edellä esitetyt argumentit rationaalisuuden etsinnästä ja tutkimuskäytännön tehokkuudesta ovat kiinnostavia ja problemaattisia postmodernin etiikan perspektiivistä, joka argumentoi, että moraalilla ei voi olla rajoja siten, että se voisi tulla kumottavaksi, keskeytetyksi, annetuksi pois tai myydyksi (Bauman 1994 ref. Hugman 2003, 1027).

On todettu, että olennainen kysymys sosiaalityön etiikan kannalta on, millainen olisi nykyhetkeen soveltuva eettinen teoria, joka ottaisi huomioon yhteiskunnan fragmentoituneisuuden, mutta olisi samanaikaisesti universaali ja diversiteetin huomioon ottava. Universaalin on tässä kontekstissa

kuvattu tarkoittavan sellaista kattavaa järjestelmää, joka huomioisi valtaväestön lisäksi kaikki alakulttuurit. (Urponen 2003, 85.) Nähdäkseni postmodernin perspektiivistä relevanttia on kysyä, onko universaali moniulotteinen erityisyydet ja erilaisuuden huomioon ottava eettinen teoria ylipäätään sekavassa ja monimerkityksisessä todellisuudessa mahdollinen tai relevantti. Bauman (1994) argumentoi, että ei ole olemassa kiistämätöntä ja kaikkivoipaa sosiaalista toimintaa mikä voisi luoda universaaleja periaatteita tehokkaiksi standardeiksi universaalille käytökselle (mt., 31).

Vaikka sosiaalityöllä olisi olemassa jokin moraalinen tarkoitus tai ydin, joka olisi luonteeltaan hitaasti muuttuva mutta jossakin määrin jaettu, vaikuttaa katsoakseni sellaisen yhtenäisen eettisen teorian konstruoiminen postmodernin perspektiivistä ajatuksena suhteellisen mahdottomalta tehtävältä, sillä tällaiselta teorialta edellytettäisiin moniulotteisuutta, universalisuutta sekä erilaisuuden huomiointi- ja sietokykyä.

4.3 Tutkimuseettinen sääntely sosiaalityössä

Tutkimuseetiikan vastinpariksi nimetään usein vilppiepäilyt ja hyvään tieteelliseen käytäntöön kytkeytyvät rikkomukset (ks. esim. Löppönen & Vuorio 2013), minkä vuoksi seuraavaksi käsittelen tutkimuseettistä sääntelyä, joka koostuu erilaisista tutkimuseettisistä normistoista ja varsinaisesta lainsäädännöstä. Normistoihin olen sisällyttänyt sekä sosiaalityön tutkimuseetiikkaan merkityksellisesti vaikuttavat yleistasoiset eettiset ohjeet että hyvän tieteellisen käytännön rikkomusepäilyihin liittyvät ohjeistukset. Ensin kiinnitän huomiota sosiaalityön eettisiin koodistoihin, jotka ohjaavat sosiaalityön tutkimuksen eettisyyttä. Sosiaalityön tutkimusta omana erityisalanaan ei ole säädelty kovinkaan paljon, joten pääosan eettisestä sääntelystä muodostavat hyvinkin yleistasoiset eettiset ohjeistukset. Vaikka suomalaisen tutkimuseetiikkaan liittyvä sääntely ei olekaan kovin vahvasti oikeudellistunutta (Löppönen & Vuorio 2013, 6), käsittelen lopuksi myös lyhyesti sosiaalityön tutkimuseetiikkaan liittyvää oikeudellista sääntelyä. En tässä tutkielmassa toteuta oikeusvertailua eri oikeusjärjestysten tai -järjestelmien välillä, vaan pysyttäydyn lainsäädännön selvittämisen osalta kansallisessa viitekehysessä. Tutkimuseettinen sääntely kytkeytyy vahvasti kysymykseen vallasta ja siitä, mitä tutkimuksen portinvartijat arvostavat (Mertens & Ginsberg 2008, 491–492). Tämä merkitsee, että tutkimuseettinen sääntely heijastelee vahvasti yhteiskunnallisia intressejä. Tutkimuseetiikka sosiaalityön tutkimuksessa rakentuukin vahvasti institutionaalisista lähtökohdista, mikä merkitsee, että tutkimuseetiikassa painottuu

instituution perspektiivi. Tutkimuseettisellä sääntelyllä on keskeinen vaikutus siihen, kuinka sosiaalityön tutkimuksen etiikka rakentuu ja millaiseen suuntaan sitä tahdotaan konstruoida.

4.3.1 Sosiaalityön eettiset koodistot

Vaikka tutkielmani fokuoituinkin sosiaalityön tutkimuseetiikkaan, käsitellen seuraavaksi yleisemmällä tasolla sosiaalityön eettisiä ohjeistoja, sillä nähdäkseni ammattietiikkaa ei ole mahdollista täysin irrottaa tutkimuseettisestä ulottuvuudesta, joskin esimerkiksi Shaw'n (2008, 403) mukaan ammattietiikan ja tutkimuseetiikan yhdistämisellä on meriittien lisäksi omat ongelmansa. Säilytän kuitenkin luvussa läsnä ennen kaikkea tutkimuseettisen ulottuvuuden. Kuten edellä olen esittänyt, sosiaalityön tutkimuseetiikka – ja etiikka ylipäätään – on perusluonteeltaan usein julistuksellista (ks. esim. Urponen 2003, 74).

Banks (2006) huomauttaa, että perinteisesti eettinen koodisto on katsottu yhdeksi professionille asetetuksi standardiksi (mt., 5). Ensimmäiset lääketieteellistä tutkimusta koskevat eettiset koodistot kehittyivät 1900-luvun alkupuolella, ja myös sosiaalityön alaan kytkeytyviä eettisiä ohjeita pyrittiin kehittämään samalla ajanjaksolla (Hoeyer, Dahlager & Lynøe 2005, 1742; Reamer 1998, 489). Valistuksen aikaa 1900-luvun alkupuolelle asti on mahdollista kuvata moderniksi ajaksi. Postmodernin ajanjakson on katsottu alkaneen toisen maailmansodan päättymisestä. (Milner 1994, 136.) Katsoakseni tämän vuoksi olennaista on kysyä, kuinka eettiset koodistot, jotka syntyivät postmodernista vahvasti poikkeavan modernin maailmankuvan kontekstissa, positioituvat postmoderniin kulttuuriin, jossa korostuvat muun muassa tiedon relativistisuus ja muuttuvat identiteetit.

Noble ja Briskman (1996) esittävät, että sosiaalityön eettisissä koodistoissa korostuvat individualismi, itsenäisyys ja asiakkaiden homogeenisuus, mitä luonnehtii liberaali demokraattinen filosofia. Briskman ja Noble (1999) argumentoivat, että havaitut eettisten koodistojen sisältämät merkitykset ovat suorassa ristiriidassa postmodernia edustavan käsityksen kanssa, jonka mukaan eri tavoin asemoituvia subjekteja tai sosiaalisia toimijoita ei ole mahdollista sisällyttää kollektiiviseen kamppailuun saati olettaa, että he jakaisivat sellaisen yhtenäisen arvojärjestelmän ja moraalisen perspektiivin, mitä universalistisissa eettisissä ohjeistoissa korostetaan. Briskman ja Noble kysyvätkin, tulisiko sosiaalityön eettistä koodistoa ylipäätään olla olemassa. (Mt., 60.) Bauman (1994, 2) argumentoi, että etiikkaa on haukuttu ja pilkattu yhdeksi luonteenomaisesti moderniksi rajoitteeksi, joka on nyt särkynyt ja matkalla historian roskakoriin. Bauman lainaa teoksessaan

muun muassa Lipovetskyä, joka ehdottaa, että on astuttu aikakaudelle, missä käytös on vapautunut aiempien painostavien ja loputtomien velvollisuuksien, käskyjen ja ehdottomien velvoitteiden jäänteistä. (Mt., 2.) Briskman ja Noble (1999) kommentoivat Baumanin (1994, 2) argumentointia ja kysyvät, merkitseekö se, etteivät ammattieettiset koodistot ole enää merkityksellisiä tai ajankohtaisia. He toteavat, että Bauman (1994, 3–4) on ambivalentti esittäessään, että postmodernin lähestymistavan uutuus etiikan suhteen on, ettei se muodostu modernien moraalisten huolien hylkäämisestä. Se rakentuu torjumalla tyypillisesti modernit tavat lähestyä moraalisia ongelmia, jotka vastaavat moraalisiin haasteisiin pakottavalla normatiivisella säätelyllä poliittisessa käytännössä ja filosofisten kiistattomuuksien, universaaliuksien ja teorioiden perustojen etsinnän. (Mt., 60–61.)

Briskman ja Noble (1999) pohtivat mahdollisuutta muotoilla uudelleen sosiaalityön eettinen koodisto, joka ei olisi ristiriidassa postmodernin lähestymistavan kanssa. Haaste Briskmanin ja Noblen mukaan on, millainen eettinen viitekehys voisi olla olemassa, jos sosiaalityön eettiset ohjeistot perustuisivat postmoderneille ajatuksille moninaisuuden, erilaisuuden ja monimuotoisuuden juhlistamisesta ja hyväksymisestä. Briskmanin ja Noblen mukaan eettisen ohjeiston uudelleenmuotoilu lähtisikin liikkeelle juuri edellä esitetyn haasteen edellytyksistä. Uudelleenmuotoilu perustuisi siis toiseuden hyväksymiselle, diversiteetin myöntämiselle ja juhlimiselle sekä sen tunnustamiselle, ettei olemassa ole yhtä yleistä valta-asemaa. (Mt., 62 – 67.)

Tutkimusetiikan näkökulmasta keskeistä nähdäkseni on, kuinka (sosiaalityön) tutkimuseettisissä koodistoissa moniäänisyys ja postmodernin premissit toteutuvat. Olemassa on postmoderneja piirteitä sisältäviä paikallisuuteen pohjautuvia keskustelunavauksia tutkimuseetikasta, joissa painopiste ei ole tutkijan vastuussa eettiselle ohjeistolle, vaan kunkin yhteisön omille säännöille ja normeille. Spesifisti sosiaalityön tutkimukselle ei ole muotoiltu kovinkaan monia eettisiä koodistoja. Pitkälti ainoan esimerkin tarkasti sosiaalityön tutkimusta koskevasta tutkimuseettisestä ohjeistosta tarjoaa Butler (2002), joka on laatinut viisitoista kohtaa sisältävät eettiset ohjeet. Butler muotoilee artikkelissaan *A Code of Ethics for Social Work and Social Care Research* eettisen ohjeiston monitasoisen teoreettisen tarkastelun lopuksi. Postmodernista näkökulmasta on hyökätty vahvasti universaaleja eettisiä ohjeistoja vastaan (Bauman 1994, 31–36). Butler (2002) itse huomauttaa, että eettisten periaatteiden jokaista väittämää ja jokaista koonnosta tulisi koetella ja alistaa kriittiselle tarkastelulle heti, kun muste on kuivunut jokaisen moraalisesti aktiivisen ammatinharjoittajan toimesta. Butler tiivistää, että mahdollinen eettinen koodisto on arvokas vain sen tuottaman kritiikin ja sen herättämän dialogin myötä. (Mt., 243). Siten Butler (2002) nähdäkseni argumentoi, ettei hänen konstruoimaansa eettistä ohjeistoa tule tulkita

universaalina ja kaiken kattavana, vaan sen arvo ja tehtävä sijaitsevat myös sosiaalityön tutkimuksen etiikan keskustelunherättäjinä.

Kiinnostavaa myös on, missä määrin sosiaalityön ammatillisissa eettisissä ohjeissa otetaan kantaa tutkimuksen rooliin, sillä eettisten ohjeistojen on katsottu hahmottelevan roolit, vastuut ja lähtökohdat eettisille standardeille (Antle & Regehr 2003, 138). NASW:n (2008, 5.02) eettisessä koodistossa korostetaan tutkimuksen merkitystä sosiaalityön käytännölle, mutta eettisiä ohjeita annetaan myös sosiaalityön arvioinnille ja tutkimukselle. Talentian (2005) sosiaalialan eettisissä ohjeissa ei oteta suoraan esiin sosiaalityön tutkimusta, vaan painopiste on yksinomaan sosiaalityön ammattikäytännössä. Kuitenkin myös NASW:n (2008, 5.02) eettisissä ohjeissa sosiaalityön tutkimusta ja arviointia käsittelevässä osassa korostuvat perinteiset yksilön suojaamiseen liittyvät eettiset periaatteet.

Myös Australian Association of Social Workersin (2010) (myöhemmin AASW) eettisessä ohjeistossa on eettisiä ohjeita annettu myös tutkimuksen etiikasta. AASW:n eettisessä ohjeistossa tutkimusta suuntaavat eettiset ohjeet ottavat kantaa tutkimuksen etiikkaan yleisten lähestymistapojen lisäksi kunnioitukseen, suostumukseen, yksityisyydensuojaan ja arviointiin sekä tutkimustulosten julkaisuun ja levittämiseen liittyviin näkökohtiin. (Mt., 36–38.) AASW:n eettinen koodisto on luonteeltaan imperatiivinen, ja korostaa NASW:n ohjeiston mukaisesti yksilön suojaamiseen liittyviä eettisiä periaatteita ja oikeiden menettelytapojen noudattamista. British Association of Social Workersin (2012) (myöhemmin BASW) eettisessä ohjeistossa ei tarjota laajasti erillisiä ohjeita tutkimuksen toteuttamisen suhteen, vaan todetaan, että sosiaalityöntekijöiden tulisi käyttää ammatillista tietoaan ja kokemustaan tutkimuksessa ja edistää eettisyyteen perustuvia virallisia käytäntöjä ja ohjelmia. Heidän tulisi BASW:n mukaan myös analysoida ja arvioida käytäntöjensä laatua ja lopputuloksia. (Mt., 16.)

Yllä esitetyn perusteella näyttää, että sosiaalityön eettisissä ohjeistoissa tutkimukseen fokusoidutaan lääketieteellistä eettistä orientaatiota noudattelevalla tavalla. Katson, että edellä lyhyesti eritellyissä eettisissä koodistoissa ei pyritä ilmentämään tutkimuksen moniäänisyyttä tai diversiteettiä, vaan lähestymistapa tutkimuksen etiikkaan on perinteinen ja todella yleisellä tasolla operoiva. Butlerin (2002) nimenomaisesti sosiaalityön tutkimukselle artikuloima eettinen ohjeisto kuitenkin vaikuttaa muodostavan tähän poikkeuksen.

4.3.2 Yleiset normistot

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) on julkaissut ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausepäilyjen epäilemisestä Suomessa, jotka ovat tulleet voimaan 1.3.2013 lukien. Ohjeissa määritellään yhdeksän hyvän tieteellisen käytännön kriteeriä, joiden voidaan nähdäkseni katsoa osallistuvan hyvin yleisellä tasolla tieteellisen tutkimuksen eettisen selkärangan konstruoimiseen kotimaisessa kontekstissa. Ohjeissa tieteellisen käytännön loukkaukset jaetaan kahteen erilliseen kategoriaan. Ensimmäinen näistä on vilppi tieteellisessä toiminnassa, ja toinen piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Ohjeissa määritellään suhteellisen laajasti molempien kategorioiden merkitykset ja sisällöt. Vilpin neljä alaryhmää ovat sepittäminen, havaintojen vääristely, plagiointi ja anastaminen. Piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä näyttäytyy muun muassa törkeinä laiminlyönteinä. Tällaista toimintaa ovat esimerkiksi epäasialliset viittauskäytännöt, tutkimustulosten ja menetelmien huolimaton ja harhaanjohtava raportointi sekä tulosten ja aineistojen puutteellinen kirjaaminen ja säilyttäminen. (Mt., 3–9.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on julkaissut vuonna 2009 eettiset periaatteet ja ehdotuksen eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi humanistiselle, yhteiskuntatieteelliselle ja käyttäytymistieteelliselle tutkimukselle. Mainitussa julkaisussa eettiset periaatteet jaetaan kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat: 1) tutkittavan itsemääräämisen kunnioittaminen, 2) vahingoittamisen välttäminen ja 3) yksityisyys ja tietosuoja (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4). Nämä alueet kattavat laajasti tutkimuseettiset valinnat, mutta kokonaisuus on tästä huolimatta yleisluontoinen ja osa-alueet näyttäytyvät neutraaleina, vallankäytöstä vapaina. Ohjeissa suunnataan huomio kuitenkin ihmistieteelliseen tutkimukseen, minkä vuoksi näen, että ohjeet voivat toimia myös sosiaalityön tutkimuksen eettisenä selkärankana. Eettisten periaatteiden tarkennuksissa korostuvat näkemykseni mukaan kuitenkin ensisijaisesti haitan ja vahingon välttäminen, eivätkä niinkään tutkimuksen mahdolliset myönteiset tavoitteet ja mahdollisuudet (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4–11).

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi vastaavat nähdäkseni omalta osaltaan siihen kritiikkiin, mitä on esitetty koskien lääketieteellisen etiikan ja lääketieteellisen eettisen säätelyn laajentamista yleispäteväksi eettiseksi normistoksi ja toimintamalliksi ja tällaisen tutkimuseettisen lähestymistavan ulottamista myös esimerkiksi sosiaalitutkimukseen (esim. Mäkelä 2005). Kuitenkin postmodernin perspektiivistä on

nähdäkseni relevanttia suhtautua tiedostaen myös tähän Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) ohjeistoon ja harkita niitä arvoja ja ennakkoasenteita, joita ohjeisto itseensä sisällyttää.

Eettinen ennakoarviointi merkitsee sellaista tutkimussuunnitelman arviointia, jonka avulla pyritään ennakoimaan tutkimusentekoon kytkeytyviä eettisiä ongelmakohtia ja haasteita. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) mukaan eettinen ennakoarviointi on tarkoitettu akateemisen perustutkinnon jälkeiseen tutkimustyöhön, ja se koskee vain tiettyjä määriteltyjä tutkimusasetelmia. Tällaisia tutkimusasetelmia ovat Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan seuraavat: tutkimukset, joissa puututaan tutkittavien fyysiseen koskemattomuuteen; tutkimukset, joissa poiketaan tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta; tutkimukset, joita ei toteuteta osana varhaiskasvatuksen toimintayksikön tai koulun normaalitoimintaa ja tutkimukset, jotka kohdistuvat alle 15-vuotiaisiin, eikä huoltajaa erikseen informoida tai suostumusta pyydetä; tutkimukset, joissa tutkittaville esitetään poikkeuksellisen voimakkaita ärsykeitä; tutkimukset, joiden riskinä on, että ne aiheuttavat tutkittaville pitkäaikaista henkistä haittaa sekä tutkimukset, joiden toteuttaminen saattaa johtaa tutkittaviin kohdistuvaan turvallisuushkaan. (Mt., 1–2.) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ehdottamat eettistä ennakoarviointia edellyttävät tutkimusasetelmat ovat tarkkaan määriteltyjä ja asetelmat ovat yleisesti ottaen jokseenkin poikkeuksellisia, eivätkä näin jokaisen ihmistieteellisen tutkimuksen arkitodellisuutta. Huomionarvoista nähdäkseni on, että laadullisen tutkimuksen kulkua on määrällistä tutkimusta haastavampaa ennustaa etukäteen, mikä voi johtaa haasteisiin toteuttaa tutkimuksen eettistä ennakoarviointia (Mäkelä 2005). Myös Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) toteaa, että eettiset haasteet voivat ihmistieteellisessä tutkimuksessa olla tilannesidonnaisia ja vaikeita ennakoita (mt., 3).

On todettu, että kotimaisessa kontekstissa alaikäisiin kohdistuva ennakkosääntely on vielä vakiintumattomassa tilassa. Kuitenkin yhä enenevässä määrin tutkimuksen portinvartijat edellyttävät alaikäisten vanhemmilta suostumusta alaikäisen tutkimukseen osallistumista varten. On katsottu, että tämä kaventaa merkityksellisellä tavalla alaikäisten henkilökohtaista valtaa tehdä valintoja, mutta uhkana on myös sellaisten tutkimusten aineistojen vääristyminen, joissa tutkitaan alaikäisiä. On argumentoitu, että olemassa on kahdentyyppisiä tutkimuksia, jolloin suostumusta ei tulisi edellyttää lapsen huoltajalta. Ensimmäinen näistä on tilanne, jossa tutkimuksen ei katsota sisältävän erityisiä riskejä osallistujalle ja alaikäinen on kompetentti arvioimaan, onko hän halukas osallistumaan tutkimukseen vai ei. Toinen taas on tutkimus, jossa on alaikäisen edun vastaista edellyttää huoltajan antamaa suostumusta. (Mäkelä 2010, 82–84.) Katson, että sosiaalityön tutkimuksessa molemmat tapaukset voivat olla ajankohtaisia.

Näyttää siltä, että eettisen ennakoarvioinnin tavoitteena on tutkimusetiikan kokonaisvaltainen tarkastelu ainakin niissä tilanteissa, joissa tutkimus saattaa aiheuttaa merkittäviä riskejä tutkittavalle. Peledin ja Leichtentrittin (2002, 160) tutkimusartikkelin mukaan eettiset näkökulmat on useissa sosiaalityön tutkimuksissa jätetty huomiotta, mikä sinänsä oikeuttaa ja perustelee eettisen ennakoarvioinnin relevanttiutta. Kuitenkin kysymykseksi rakentuu, kenen intressejä eettinen ennakoarviointi palvelee: onko kyse pelkästään tutkittavan suojaamisesta vahingolta vai konstruoiko eettinen ennakoarviointi eettisten kysymysten sijaan institutionaalista kontrollia (esim. Johnson & Altheide 2002, 61 ref. Shaw 2008, 402) tai muita tutkimuksen portinvartijoiden intressejä (esim. Mertens & Ginsberg 2008, 491–492).

4.3.3 Lainsäädäntö

Suoraan sosiaalityön tutkimukseen – tai yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen ylipäätään – kytkeytyvää erityislainsäädäntöä ei ole. Mäkelä (2005) huomauttaa, ettei ole lainkaan selvää, että tarvetta lainsäädännölle yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen säätelemiseksi ylipäätään olisi. Tämä ei kuitenkaan merkitse, ettei olisi sellaisia säädöksiä, jotka tulisivat sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa arvioitaessa sovellettaviksi. Tällaisia ovat ainakin laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999), henkilötietolaki (523/1999), perustuslaki (731/1999), YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (59–60/1991) ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983).

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999) säätelee lääketieteellisen tutkimuksen toteuttamisesta. Ennen Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) ehdotusta humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi, suoritettiin tutkimuksen eettinen ennakoarviointi tarpeen mukaan sairaanhoitopiirien eettisissä toimikunnissa lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain mukaisesti. Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999) ulottuu nykyään myös sellaiseen terveystieteelliseen tutkimukseen, jossa ei kajota yksilön fyysiseen koskemattomuuteen. (Löppönen & Vuorio 2013, 8–9.) Sosiaalityön tutkimuksen kannalta huomionarvoista on, että lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999) 5 §:ssä tunnustetaan sen mahdollisuus, että muissa kuin kliinisissä lääketutkimuksissa on mahdollista, että tutkimuksesta vastaa lääkäri sijaan myös muu sellainen henkilö, jolla on asianmukainen tieteellinen ja ammatillinen pätevyys.

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999) on jossakin määrin ohjannut tulkintaa tutkittavan antamasta suostumuksesta myös sosiaalityön tutkimuksessa. Lain lääketieteellisestä tutkimuksesta

(488/1999) 6.1 §:ssä määrätään tutkittavan suostumuksesta siten, että suostumuksen pitää pääsääntöisesti olla kirjallinen ja tietoon perustuva. Kirjallisesta suostumuksesta voidaan poiketa muissa kuin kliinisissä lääketutkimuksissa määrättyissä tilanteissa. Pääsääntöisesti on kuitenkin tulkittu, että suostumus tulee antaa kirjallisena (Mäkelä 2005). Kirjallisen suostumuksen vaatimusta on kuitenkin löyhennetty Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettisissä periaatteissa ja ehdotuksessa eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan suostumuksen tulee olla kuitenkin lain lääketieteellisestä tutkimuksesta tarkoittamalla tavalla kirjallinen tai muulla tavalla todennettava niissä tilanteissa, joissa kajotaan tutkittavan fyysiseen koskemattomuuteen. Muissa tilanteissa ohjeiden mukaan tutkittava voi antaa suostumuksensa joko suullisesti tai kirjallisesti. Myös tutkittavan käyttäytymisestä voidaan tulkita, että tutkittava suostuu tutkimukseen. Tutkimuseettinen neuvottelukunta kuitenkin muistuttaa, että keskeistä on, että suostumuksen vapaaehtoisuus toteutuu kaikkien tutkittavien kohdalla laitosolosuhteissa. (Mt., 4.)

Käsittelen tutkittavan suostumusta ja itsemääräämisoikeutta sosiaalityön tutkimuksen eettisyyttä käsittelevän luvun alla postmodernin perspektiivistä tätä tarkemmin, mutta tässä yhteydessä totean, että postmodernista näkökulmasta käsin lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999) 6.1 §:ssä määritetyt suostumuksen vaatimukset on perusteltua altistaa kriittiselle tarkastelulle. Tällaiset vahvasti velvoittavat säädökset ohjaavat merkityksellisellä tavalla myös sosiaalityön tutkimuksen eettisiä periaatteita, vaikka varsinainen laki ei tulisikaan sosiaalityön tutkimuksen kontekstissa sovellettavaksi. Nähdäkseni keskeistä on ottaa huomioon, millaista tutkimuksen etiikkaan kytkeytyvää perspektiiviä tällainen lainsäädäntö heijastelee ja kuinka se asemoituu kunkin tutkimuksen todellisuus- ja tietokäsityksiin.

Sosiaalityön tutkimuksen kannalta keskeinen säädös on henkilötietolaki (523/1999). Henkilötietolaissa (523/1999) säädellään henkilötietojen käsittelyn yleisistä edellytyksistä, mutta myös henkilötietojen käsittelystä erityisiä tarkoituksia varten, joista on säädetty erikseen. Tietosuojavaltuutetun toimisto (2010) on selventänyt tulkintaa tietosuojasta ja tieteellisestä tutkimuksesta henkilötietolain kannalta henkilötietolain (523/1999) sovellettavuudesta tutkimuksen oikeuteen käsitellä tietoja henkilötietolain mukaan. Mäkelä (2005) huomauttaa, että sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta henkilötietolain suunnattoman tarkka soveltaminen voi osoittautua tutkimusta merkityksellisesti haittaavaksi tekijäksi, eikä tutkittavien asema parane spesifistä soveltamiskäytännöstä huolimatta. Lainsäädännöllä ja sen tarkalla tulkinnalla siis suojellaan hyväksyttäviä päämääriä, mutta tosiasiaassa tämä voi aiheuttaa haittaa sosiaalityön

tutkimukselle. Nähdäkseni kysymys on kuitenkin rajanvedosta sen suhteen, onko tärkeämpää suojella valtiosäännössämme taattuja oikeushyviä tieteellisen tutkimuksen kustannuksella, vai edistää tieteellistä tutkimusta valtiosäännössä taattujen oikeushyvien kustannuksella, vai voisiko joustavammalla lähestymistavalla saavuttaa yhtäläiset oikeushyvät ja turvata tarkoituksenmukaisen tutkimuksen edellytykset.

Sosiaalityön tutkimuksessa tulee joissakin tapauksissa sovellettavaksi myös perustuslain (731/1999) 6.3 § ja YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Perustuslain (731/1999) perusoikeussäännökset tulevat pääsääntöisesti sovellettaviksi tavallisen lain tasoisten normien kautta, mutta sillä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ei säädellä omana kokonaisuutenaan erityislainsäädännössä, tämänkaltaisessa yksityisten välisiin suhteisiin kiinnittyvässä kysymyksessä perusoikeusnormit voivat tulla myös välittömästi sovellettaviksi. Perustuslain (731/1999) 6.3 § säätelee lasten oikeuksista seuraavasti: Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa säännellään samasta oikeudesta. Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 4 §:ssä säädetään lapsen huoltajan tehtävistä. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 4.1 § säätelee, että huoltajalla on oikeus päättää lapsen asioista. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 4.2 § mukaan huoltajan tulee kuitenkin keskustella lapsen henkilökohtaisesta asiasta tehtävässä päätöksestä lapsen kanssa ja ottaa lapsen toivomus ja mielipide huomioon.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) kuitenkin tulkitsee, että tosiasiasa alaikäisiä tutkittaessa huoltajilta ei voida jokaisessa tilanteessa pyytää erillistä suostumusta. Tutkimuseettinen neuvottelukunta vetoaa kannassaan sellaisiin perusteluihin kuin siihen, että lapsella tulee olla oikeus tehdä ratkaisuja lapsen kehitystaso huomioiden. Myös tutkimuksen vapaus voi tulla rajoitetuksi huoltajan ja lapsen välisten eturistiriitojen vuoksi. Voi myös olla, ettei tutkimukseen välttämättä sisälly merkityksellisiä riskejä. On myös todettu, että huoltajan luvan pyytäminen voi käytännössä olla hankalaa. (Mt., 5.) Tutkimuksen arvioiminen riskittömäksi on kuitenkin haastavaa, sillä tutkittavaan kohdistuvat haitat ja vaarat eivät sosiaalityön tutkimuksessa aina ole ennustettavissa etukäteen (ks. esim. Shaw 1999). Käsittelen lasten tutkimisen eettisiä kysymyksiä postmodernin perspektiivistä tarkemmin luvussa 6.1. Tässä luvussa palaan tarkemmin myös lapsen suostumukseen.

Vaikka eduskuntalait ja näitä vahvemmat normit kuten perustuslaki ja kansainväliset sopimukset ovat vahvasti velvoittavia, se ei kuitenkaan katsoakseni merkitse, että näihin kytkeytyvä

tutkimuseettinen keskustelu tulisi turruttaa lainsäädännön velvoittavuuden vuoksi. Lainsäädäntö on nähdäkseni aina relativistista, onhan se säädetty aina tietynä aikana ja tietyssä paikassa, eikä tätä relativistista elementtiä poista edes se, että lainsäädännöllä suojeltavien oikeushyvien uskotaan olevan luonteeltaan universaaleja. Lainsäätäjän tarkoitukseen palaaminen ei ole aina perusteltua lainsäädännön tulkinnassa, sillä kuten kulttuuri ja yhteiskunta ylipäättään, oikeus ei kehity tyhjiössä.

5. EETTISYYS SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSESSA

Sosiaalityön tutkimukselle leimallista on, että sosiaalityössä tutkitaan haavoittuvia ihmisiä ja ilmiöitä (Davison 2004, 379; Fraser 2009, 93; Peled & Leichtentritt 2002, 149). Seuraavaksi käsittelem sellaisia tutkimuksen eettisyyteen liittyviä näkökohtia, jotka ovat tutkimusjulkaisujen valossa leimallisia erityisesti sosiaalityön tutkimukselle. Sosiaalityön tutkimuksen perspektiivistä huomionarvoista on, että eettisyyden rakentaminen ei ole vain passiivista normistojen noudattamista ja tieteen ihanteissa pitäytymistä, vaan kyse on aktiivisesta prosessista, joka kytkeytyy sosiaalityön moraalisiin tarkoituksiin.

Boothroyd ja Best (2003) kirjoittavat, että National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Researchin (1978) hahmotteleman eettisen ohjeiston yksi ydinperiaatteista on hyvän tekeminen (beneficence), minkä avulla tahdotaan korostaa tutkijan velvollisuutta suojella osallistujia riskeiltä (mt., 242). Näyttää siis siltä, että erityisesti lääketieteellisen tutkimusetiikan kentällä hyvän tekeminen ja riskeiltä suojeleminen rinnastetaan toisiinsa ikään kuin toisiaan vastaaviksi synonyymeiksi. Boothroydin ja Bestin (2003) mukaan tutkimuksen riskeiksi voidaan katsoa muun muassa fyysiset, juridiset, sosiaaliset ja psykologiset riskit. Riskeiltä suojaaminen kytkeytyy nähdäkseni erottamattomasti sosiaalityön tutkimuksessa perinteisiin eettisiin periaatteisiin, mutta samanaikaisesti myös hyvän rakentamiseen tutkittaville. Tässä luvussa jäsenän sosiaalityön tutkimuksen eettisyyttä kahden konstruktion kautta. Näistä ensimmäinen on perinteiset eettiset näkökohdat ja toinen hyvän rakentaminen tutkittaville. Molempien katson kuuluvan sosiaalityön tutkimuksen eettisyyteen, sillä sosiaalityön tutkimuksen kontekstissa sekä perinteiset eettiset näkökohdat että hyvän rakentaminen tutkittaville menevät pidemmälle kuin regulatiivinen tutkimusetiikka, eikä näiden pohdintoja ole mahdollista typistää tutkimuseettisiin normistoihin. Kyse on nimenomaan tutkimuksen eettisyyden rakentamisesta, ei vain vahingoittamisen välttämisestä.

5.1 Perinteiset eettiset näkökohdat

Perinteisiksi tutkimuksen eettisiksi kysymyksiksi jäsenän sellaiset eettiset periaatteet kuin tutkittavan suostumuksen ja itsemääräämisoikeuden, luottamuksellisuuden ja yksityisyydensuojan sekä tutkimuksen rehellisyyden. Nämä periaatteet kytkeytyvät lääketieteellisen tutkimusetiikan painottamiin kysymyksiin (Clifford 2000), mutta sosiaalityön tutkimus asettaa näille hyvinkin

konventionaalisille eettisille kysymyksille erityiset haasteensa. Laadullisen tutkimuksen kontekstissa on argumentoitu, että osallistujien houkuttelu on keskeinen askel tutkimusprosessissa. Tutkijan ja kunkin osallistujan välistä suhdetta on kuvattu luonteeltaan monitahoiseksi ja monikäyttöiseksi. Siten sopivan suhteen rakentaminen osallistujiin on keskeistä tutkimuksen onnistumisen kannalta. (Bell 2013, 523–524.) Tämän perusteella myös perinteisten eettisten näkökohtien harkinta korostuu, sillä niiden toteutuminen ohjaa merkityksellisellä tavalla suhteen rakentumista.

Näkemykseni mukaan luetellut eettiset kysymykset liittyvät merkityksellisesti tavoitteeseen olla vahingoittamatta tutkittavia tai muita tutkimuksessa mukana olevia, joskin ei ole perusteltua argumentoida, että pelkästään tämän kaltaisten eettisten näkökohtien omaksuminen tutkimuksen eettisyyden varmistamiseksi riittää välttämään tutkimusprosessin potentiaalisten vahingollisten tilanteiden synnyn. Vaikuttaa kuitenkin, että konventionaaliset eettiset näkökohdat ovat vahvasti edustettuina sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevän tutkimuskirjallisuuden kentällä. Pohdittaessa tutkimuksen eettisyydelle perustavanlaatuiselta vaikuttavaa pyrkimystä olla vahingoittamatta tutkittavia haasteellisiksi kysymyksiksi piirtyvät ensinnäkin, mikä on katsottavissa tutkittavan vahingoittamiseksi ja toiseksi, onko vahingoittamisen välttäminen loppujen lopuksi mahdoton tavoite – tai pikemminkin, onko realistista, että sosiaalityön tutkija pystyy ennakoimaan kaikki tutkittavaan kohdistuvat riskit ja minimoimaan ne (ks. esim. Shaw 1999). Vahingoittamisen välttäminen voi sosiaalityön tutkimuksessa olla mahdoton tavoite, mutta tästä huolimatta se on merkityksellinen osa sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa (Shaw 1999), joskin se on samanaikaisesti tulkittu riittämättömäksi tavoitteeksi (Hugman & Pittaway & Bartolomei 2011, 1271; Jacobsen & Landau 2003, 193). Tutkittavien vahingoittamisen välttäminen sosiaalityössä on ymmärrettävissä laajasti, ja se ulottuu tutkimuksen teon kaikkiin vaiheisiin (Powell 2002).

5.1.1 Tutkittavan suostumus ja itsemääräämisoikeus

Tutkittavan suostumus ja itsemääräämisoikeuden edistäminen nivoutuvat näkemykseni mukaan olennaisella tavalla toisiinsa. Tutkittavan suostumus ja itsemääräämisoikeus ovat yleisiä eettisiä periaatteita, mutta niiden sisältämät perusolettamat voivat olla haasteellisia sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden kannalta. Nähdäkseni tutkittavan suostumus kytkeytyy oletukseen, jonka mukaan tutkimukseen osallistuvat ovat voineet osallistua mahdollisten riskien arviointiin soveltuvalla ja riittävällä tavalla. Edellä mainittu kytkeytyy erottamattomalla tavalla perinteiseen

eettiseen periaatteeseen, joka kytkeytyy tutkimuksen rehellisyyteen. Sivuan kuitenkin riittävän informaation tarjoamista myös tutkittavan suostumusta ja itsemääräämisoikeutta ohjaavana suostumuksen piirteenä siitä syystä, että sillä on olennainen merkitys tutkimukseen osallistumisen päätöksenteolle. Tutkittavan suostumus ja oikeus vetäytyä tutkimuksesta ovat näyttäytyneet merkityksellisinä osina WHO:n ja UNESCO:n hahmottelemissa tutkimuseettisissä kehyksissä, mutta näkökohdat kuten osallistujien osallisuus tutkimussuunnitelmaan, tutkimuksen toteutukseen, analyysiin ja levitykseen eivät korostuneet näissä protokollissa (Dominelli & Holloway 2008, 1012). Nähdäkseni WHO:n lääketieteelliselle tutkimukselle ja UNESCO:n sosiaalitutkimukselle hahmottelemien tutkimuseettisten ohjeistojen tutkittavan suostumukseen kytkeytyvät painotukset ilmaisuvoimaisesti tuovat esiin, kuinka merkittävä asema suostumukseen liittyvillä näkökohdilla yleisesti ottaen niin sosiaalitieteellisen kuin lääketieteellisenkin tutkimuksen kentillä katsotaan olevan. Suostumuksen ja itsemääräämisoikeuden periaatteiden syntyperä onkin edeltävissä tutkimuksellisissa loukkauksissa (Mertens & Ginsberg 2008, 494).

Suostumus ja itsemääräämisoikeus eettisinä periaatteina

Antle ja Regehr (2003) erittelevät artikkelissaan eettisiä periaatteita, jotka ohjaavat tutkimusta lääketieteellisen etiikan perspektiivistä. Yksilön autonomia ja itsemääräämisoikeus on yksi kolmesta peruseriaatteesta. Kirjoittajien mukaan huoli tutkimukseen osallistujan arvosta ja arvostuksesta on tutkimusetiikan ytimessä. Yksi keskeinen tapa, kuinka tätä eettistä periaatetta toteutetaan, on tutkittavan suostumus. Myös lääketieteellisorientoitunut tutkimusetiikka huomauttaa, että ammatinharjoittaja–tutkijoiden tulee kaikilla tieteenaloilla olla tarkkoja ja varmistaa, etteivät sekoita edellisiä terapeutisia suhteitaan nykyiseen tutkimukseen, mistä yksittäiset osallistujat eivät mahdollisesti saa suoraa hyötyä. Antle ja Regehr jäsentävät tutkittavan suostumuksen avaintekijöiksi muun muassa tutkittavan psyykkisen kyvyn suostumuksen antamiseen, riittävän informaation tarjoamisen tutkimuksesta ja sen tavoitteista, riittävän ajan ja yksityisyyden sen varmistamiseksi, että mahdollinen osallistuja saa todella punnita osallistumisestaan, sen takaamisen, että kukin henkilö on tietoinen, mitä tapahtuu, kun tieto on kerätty tutkimusprosessin aikana ja sen turvaamisen, että kukin tutkimukseen osallistuva on tietoinen, että hän voi kieltäytyä osallistumisesta tai myöhemmin vapaasti vetäytyä tutkimuksesta. Keskeistä kirjoittajien mukaan on, että tutkija punnitsee tutkittavan ryhmän kulttuurista tai uskonnollista taustaa ja osoittaa sensitiivisyyttä kulttuurisille käytännöille, mikä vaikuttaa myös tutkittavan suostumukseen siten, että esimerkiksi suostumuksen luonne tulee harkittavaksi, sillä joissakin kulttuureissa sanallinen suostumus katsotaan tärkeämmäksi. (Mt., 136–137.)

Antle ja Regehr (2003) hahmottelevat lääketieteellisen tutkimusetiikan eettisen lähestymistavan lisäksi sosiaalityön tutkimuksen perspektiiviä keskeisiin eettisiin periaatteisiin. Kirjoittajien mukaan autonomiassa ja itsemääräämisoikeudessa on kyse periaatteesta, jota on sosiaalityössä ponnekkaasti ylläpidetty. Sosiaalityön tutkimuksessa on oltu huolestuneita kaksois- tai moniroolien syntymisestä ja on kiinnitetty huomiota siihen eettiseen haasteeseen, jonka edeltävä luonteeltaan terapeutin suhde tutkijaan asettaa tutkimukseen osallistujan itsemääräämisoikeudelle. Kiinnostavaa kuitenkin on, että tietyissä konteksteissa oleelliseksi on nähty, että ammatinharjoittajien tekemä tutkimus sisällytetään käytännön ulottuvuuteen tehokkaampien käytäntöjen konstruoimiseksi, mikä on mahdollisten tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen perspektiivistä luonteeltaan kompleksista. (Mt., 140.)

Antle ja Regehr (2003) toteavat, että sosiaalityön pyrkimyksen sydämessä on terapeutin yhteistyösuhde, mutta tällaisen allianssin riskinä on sen potentiaali horjuttaa suostumuksen antamisen prosessia. Tässä asiayhteydessä Antlen ja Regehrin mukaan terapeutin suhde voi rajoittaa asiakkaan kykyä punnita ja harkita tarkasti niitä riskejä ja etuja, jotka tutkimukseen osallistumiseen kytkeytyvät. Sosiaalityön asiakkaat voivat kirjoittajien mukaan uskoa, että sosiaalityöntekijä toimii heidän etujensa mukaan, mutta eivät hahmota, että sosiaalityöntekijä toimii tutkijan roolissa. Antle ja Regehr huomauttavat, että tutkijan roolissa sosiaalityöntekijä saattaa tähdätä laajemman hyvän tavoitteluun yksittäisen asiakkaan sijaan, mitä tutkimuksen osallistuja ei välttämättä käsitä. (Mt., 140.)

Butler (2002) on sisällyttänyt tutkittavan suostumuksen laatimaansa eettiseen ohjeistoon. Eettisen ohjeiston 11. kohdassa Butler argumentoi, että mihin tahansa sosiaalityön tutkimukseen osallistumisen tulee perustua osallistujan vapaasti annettuun ja perehtyneeseen suostumukseen ("freely given, informed and acknowledged consent of the research subject"). Butler kirjoittaa, että erityisen tarkka tulee olla tilanteissa, joissa suostumusta hankitaan ihmisiltä, joilla on vamma, joka saattaa rajoittaa joko ymmärrystä tai kommunikaatiota. Tilanteissa, joissa tutkittava ei pysty itse antamaan suostumusta, voidaan suostumus hankkia vain sellaiselta kolmannelta osapuolelta, joka on juridisesti valtuutettu tai muu sopiva henkilö. Eettisen koodiston 12. kohdassa todetaan, että suostumus tulee varmistaa tutkimukseen osallistujalle ymmärrettävällä kielellä. Lisäksi tulee selvittää täsmällisesti ja riittävästi tutkimuksen tarkoitus ja noudatettavat menettelytavat. Näiden lisäksi 10. kohdassa varmistetaan osallistujan absoluuttinen oikeus kieltäytyä tai vetäytyä tutkimushankkeesta. (Mt., 246.)

Tutkimus, erityisesti arviointitutkimus, ei pelkästään heijastele käsitystä sosiaalisesta todellisuudesta, mutta se voi myös muuttaa sitä (Finch 1986, ref. Shaw 2003a, 15). Suostumuksen kannalta problemaattista on, että tutkittava voi paljastaa enemmän kuin todellisuudessa oli aikonut. Tutkittavan tahattomat paljastukset ovat riski erityisesti niissä tilanteissa, joissa aineistonkeruutilanne on arkipäiväinen, sillä sosiaalityössä tutkitaan haavoittuvia ihmisiä eikä tutkittava välttämättä erota, missä roolissa tutkija on. Tällaisia tilanteita syntyy erityisesti laitosolosuhteissa, joissa tutkittaviin kohdistuu ulkopuolista hallintaa. Tämä tuottaa myös kysymyksen tutkittavan todellisesta suostumuksesta osallistua tutkimukseen. (Shaw 2003a, 15; Shaw 2008, 404–405.) Tutkittavan suostumuksen kannalta erityisen vaatimuksen asettaa tutkimus, jossa sosiaalityöntekijä harjoittaa tieteellistä tutkimustoimintaa. Ongelmia tuottavat erityisesti sellaiset tilanteet, joissa tutkittava ei hahmota tutkijan roolia. Tällöin usein asiakas ymmärtää tutkijan pikemmin sosiaalityöntekijänään, eikä asiakas tällöin osaa välttämättä tehdä soveltuvia rajanvetoja sen suhteen, mitä haluaa tutkimukseen osallistuvana kertoa. (Shaw 2003a, 18–19.)

Antle ja Regehr (2003) ehdottavat vastaukseksi itsemääräämisoikeuteen kytkeytyviin riskeihin tekniikoita, joita on kehitetty laadullisen tutkimuksen kentällä. Antle ja Regehr kirjoittavat artikkelissaan, että sosiaalityön ammatinharjoittaja–tutkijoiden tulee pitää huolta siitä, että he ilmaisevat selvästi mahdollisille osallistujille riskin, että yksilöt saattavat kokea tulevansa taivutelluiksi tai pakotetuiksi osallistumaan tutkimukseen sosiaalityöntekijään muodostamansa suhteensa vuoksi. (Mt., 140–141.) Antlen ja Regehrin (2003) ehdotus itsemääräämisoikeuteen kytkeytyvien riskien ilmaisemisesta on mahdollista ulottaa myös kattamaan Shaw'n (2003a) huolenaiheen, joka kohdistuu tilanteisiin, joissa tutkittava paljastaa liikaa, sillä ei hahmota tutkijan roolia.

Suostumukseen ja itsemääräämisoikeuteen liittyvät käytännöt

Tutkittavan suostumuksen kannalta eettisesti haasteellinen kysymys on, onko tutkijalla eettinen velvoite toimia eräänlaisessa kaksoisroolissa. Tutkijan tulee täyttää tutkimukselliset tavoitteet, mutta kuitenkin tämän lisäksi tulisi pohtia, pitäisikö tutkijan toimia eräänlaisena puolestapuhujana – siis nostaa esille kysymyksiä, jotka tutkija tietää keskeisiksi kysyä, jotta ihmiset voivat tehdä asianmukaisen arvioinnin riskeistä. (Eisner 1991, 217 ref. Shaw 2008, 405). Näiden eettisten haasteiden lisäksi Shaw (2008) nostaa artikkelissaan esiin suostumuksen kysymyksen laadullisessa tutkimuksessa, jonka aineisto kerätään internetistä. Hän kysyy, voidaanko kaikkea internetistä saatua tietoa pitää julkisena. Shaw pohtii myös, voidaanko kaikkia tuloksia, joihin on rajoittamaton pääsy, käyttää hyväksi tutkimusta tehdessä, ja kuinka suostumus tulisi ymmärtää erilaisissa

yhteyksissä. Shaw esittää lopuksi kysymyksen siitä, kuka omistaa tutkimuksessa aineistona käytetyn tarinan. (Mt., 405). Edellä käsitellyt ovat haasteita, joita on vaikeaa tehdä näkyväksi tilanteessa, jossa tutkittavalta pyydetään suostumusta.

Mertens ja Ginsberg (2008) argumentoivat, että edeltävään tutkittavien eksploitaatioon vastauksena nykyiset tutkimuseettiset ohjeistot ovat luonteeltaan suhteellisen jähmeitä. Sen lisäksi, että tutkittavan tulee lähtökohtaisesti olla tietoinen, että tutkittavaa havainnoidaan, tutkimuseettiset koodistot painottavat myös, että tutkimukseen osallistujan on käsitettävä, mitä häneltä tullaan kysymään, kuinka tutkittavaa suojellaan riskeiltä, kompensoidaanko tutkittavan aikaa ja vaivannäköä jollakin tavalla ja kuinka tutkittavan tarjoamaa informaatiota käytetään. Ajankohtaiset tutkittavan suostumukseen kytkeytyvät käytännöt vaihtelevat Mertensin ja Ginsbergin mukaan runsaasti asiamiehen antamasta prokurasta nauhoitettuun suostumukseen ja ryhmäsuostumukseen. Mertensin ja Ginsbergin esittelemien vaihtelevien suostumusikäntöjen perusteella vaikuttaa siltä, että suostumukseen kytkeytyvät käytännöt eivät ole täysin joustamattomia, vaan tutkimuksessa on mahdollista soveltaa tiettyjen rajojen sisällä erilaisia suostumusikäntöjä. Lähtökohtana kuitenkin näyttää olevan, että tutkittavalta on saatava eksplikoitu suostumus tavalla tai toisella. (Mt., 494.)

Boothroyd ja Best (2003) tutkivat emotionaalisia reaktioita tutkimukseen osallistumiseen ja suhdetta tutkittavan suostumuslomakkeen ymmärtämiseen. Tutkimus oli osa suurempaa tutkimushanketta. Boothroyd ja Best havaitsivat, että kaiken kaikkiaan noin 64 prosenttia tutkimukseen osallistujista osasi vastata kaikkiin suostumuslomaketta koskeviin kysymyksiin oikein. Oikein vastaamisen todennäköisyys pieneni merkittävästi, mitä enemmän informaatiota paljastettiin. Lisäksi Boothroydin ja Bestin mukaan mielenterveydellinen oirehtiminen liittyi olennaisesti siihen, kuinka tutkittavat suoriutuivat tunnistamistestistä. Tutkimuksessa osallistujat arvioivat suostumuslomakkeessa esitetyt menettelytavat. Lähes 95 prosenttia vastaajista arvioi menettelytavat todella tai kohtuullisen asianmukaisiksi, ja vain 5,2 prosenttia vähemmän kuin riittäviksi. Pääosa osallistujista ei raportoinut kokevansa tulleensa painostetuksi tutkimukseen osallistumiseen. Kuitenkin ne vastaajat, jotka kertoivat kokeneensa painostusta, olivat todennäköisemmin saaneet suostumuslomakkeen lukemisen jälkeisestä tunnistuskokeesta heikommat pisteet kuin he, jotka eivät indikoineet kokeneensa painostusta. (Mt. 242–247.)

Boothroyd ja Best siis argumentoivat, että mielenterveydellinen oirehtiminen ja se, kuinka informaatio oli aseteltu suostumuslomakkeeseen, vaikuttivat olennaisesti tutkimusprotokollan tärkeiden faktojen ymmärtämiseen. Boothroyd ja Best huomauttavat, että aiemmissa tutkimuksissa merkittäviä positiivisia suhteita on havaittu mielenterveydellisen oirehtimisen ja osallistujien

kokemuksen tutkimukseen osallistumisesta välillä, mikä on keskeistä ottaa huomioon tutkittavan suostumusta pyydetessä ja informaatiota tarjotessa. Huomionarvoista Boothroydin ja Bestin mukaan on, kuinka suostumuslomakkeessa tarjottu informaatio esitetään. He myös argumentoivat, että aiempien tutkimusten mukaan tutkimukseen osallistujille toistuvan palautteen antaminen suostumusprosessin aikana tukee mahdollisten osallistujien ymmärrystä suostumuslomakkeen sisällöstä. (Mt., 247–248.)

Boothroydin ja Bestin (2003) mukaan tärkeää mahdollisten emotionaalisten riskien arvioinnille on, että suostumuslomakkeessa tarjottavan kysymysten luonnetta selvittävän informaation lisäksi tarjottaisiin konkreettisia esimerkkejä mahdollisesti sensitiivisistä kysymyksistä. (Mt., 249.) Boothroydin ja Bestin (2003) tutkimus edustaa hyvin vahvasti lääketieteellisesti orientoitunutta tutkimuseettistä perspektiiviä tutkittavan suostumukseen. Kirjoittajat jäsentävät tutkittavan suostumuksen hankkimisen yksittäiseksi tapahtumaksi ja katsovat, että suostumuksen sisältämän informaation riittävyyden varmistaminen ja sen turvaaminen, että mahdolliset osallistujat ymmärtävät suostumuksen sisällön, riittävät varmistamaan suostumuksen eettisyyden. Kirjoittajien käsitys suostumuksen eettisesti kestävästä hankkimisesta on kuitenkin sosiaalityön perspektiivistä problemaattinen erityisesti tilanteissa, joissa osallistujat elävät äärimmäisen haavoittavissa olosuhteissa.

Relationaalinen ja dialoginen autonomia

Tutkittavan suostumus näyttäytyy erittäin haasteellisena tilanteissa, joissa tutkitaan äärimmäisen haavoittuvia ihmisiä. Hugman, Pittaway ja Bartolomei (2011) kirjoittavat pakolaistutkimusta käsittelevässä artikkelissaan, että erityisesti laadullisessa tutkimuksessa tutkittavan suostumuksessa on käyttökelpoisesti kyse pikemmin prosessista kuin yksittäisestä tapahtumasta. Myös Hugman, Pittaway ja Bartolomei painottavat Boothroydin ja Bestin (2003) mukaisesti riskien selkeää ja yksinkertaista selittämistä. Kirjoittajien mukaan käytännön tasolla esiintyy kuitenkin haasteita, jotka kytkeytyvät tukijan ymmärrykseen oman roolinsa suhteen suostumuksen kentällä tai muiden eettisten aspektien ohittamiseen. Pelkästään muodollisen protokollan noudattamisen tutkittavan suostumuksen saamiseksi ei voida katsoa olevan riittävä tapauksissa, joissa haavoittuvat ihmiset altistetaan sellaiselle tarkastelulle, jota osallistujilta itseltään ei voida odottaa. Hugman, Pittaway ja Bartolomei argumentoivat havainneensa, että länsimaisten tutkijoiden saapuessa vaikeisiin leiriolosuhteisiin ihmiset ovat niin epätoivoisia saamaan minkälaista tukea tahansa, että he vaikuttavat myöntävän osallistumaan tutkimukseen siinä toivossa, että tutkijat voivat auttaa heitä jollakin konkreettisella ja todellisella tavalla. Tämä heijastelee kirjoittajien mukaan suhteellisen

todellisia ja jyrkkärajaista valtaeroja tutkijan ja mahdollisten osallistujien kesken sekä päätelmiä siitä kontekstista, missä suostumusta tavoitellaan, mikä tekee luvan pyytämisestä haastatella tai kuvata haavoittuvissa olosuhteissa olevia äärimmäisen ongelmallista. (Mt., 1278–1279.)

Hugman, Pittaway ja Bartolomei (2011) ehdottavat edellä kuvattuun kritiikkiin vastaukseksi resiprokaalista tutkimusta, mikä pyrkii rakentamaan monia muita tutkimuksen muotoja vastavuoroisemman suhteen tutkijoiden ja osallistujien välille. Resiprokaalinen tutkimus pyrkii luomaan tutkijoiden ja tutkimuksen osallistujien välille suhteita, missä pyritään entistä tasavertaisempaan ideoiden ja tutkimukseen osallistumisen hyötyjen vaihtoon. Tutkimukseen osallistumisen hintaa – sisältäen mahdolliset riskit – tasapainotetaan sellaisten mahdollisten hyötyjen avulla, joita osallistujat arvostavat. Tärkeää pakolaisten ja muiden yhtä haavoittuvien ihmisten tutkimisessa eettisestä näkökulmasta on, että tutkijoiden ja osallistujien suhde perustuu ennen kaikkea prosessiin, eikä yksittäiseen tapahtumaan. Sen tulee Hugmanin, Pittawayn ja Bartolomein mukaan perustua dialogille tutkittavan yhteisön kanssa tutkimuksen kaikkia osa-alueita koskettaen aina kysyttävistä kysymyksistä julkaisuun liittyviin päätöksiin. On argumentoitu, että standardi lähestymistapa tutkimusetiikkaan on riittämätön pakolaistutkimuksessa ja muussa tutkimuksessa, jossa tutkitaan yhtä haavoittuvia ryhmiä ja yhteisöjä. Tutkittavan suostumus on eettisenä periaatteena pätevä, mutta työ pakolaisten kanssa on osoittanut, että periaate ei mene riittävän pitkälle, sillä tutkittavan suostumuksen periaate rakentuu oletuksille siitä, että yksilöt ovat kykeneviä tosiasiallisesti saavuttamaan moraalisen autonomian. (Mt., 1279.)

On ehdotettu, että tutkimusetiikkaa ohjaavan individualistisen, liberaalin autonomiakäsityksen sijaan autonomiaa tulisi tarkastella relationaalisena. Relationaalisessa itsemääräämisoikeudessa on kyse sen tunnustamisesta, että suostumuksen antamisen konteksti saattaa vaikuttaa esimerkiksi ymmärtämiseen ja valintoihin. (Mackenzie & McDowell & Pittaway 2007, 309 ref. Hugman & Pittaway & Bartolomei 2011, 1280.) Tutkittavan suostumuksen kannalta relationaalisen autonomian käsite merkitsee Hugmanin, Pittawayn ja Bartolomein (2011) mukaan, että tutkijalla on mahdollisuus pohtia eettisiä velvollisuuksiaan hienovaraisemmalla tavalla. Autonomia katsotaan sosiaalisesti rakentuvaksi, mikä merkitsee, että sitä on mahdollista kasvattaa ja horjuttaa monin eri tavoin. Käytännössä suostumus voidaan antaa prosessin kautta, joka sisältää ryhmätapaamisia ja keskusteluja tutkimuksen seurauksista sekä siitä, tulisiko mahdollisten tutkittavien suostua tutkimukseen. Mikäli potentiaaliset tutkittavat valitsevat osallistua, tulee heidän jatkaa oman osallistumisensa pohtimista siten, että kukin yksilö tai jopa koko ryhmä voi vetäytyä tutkimuksesta. (Mt., 1280.)

Relationaalisen autonomian omaksumiseen liittyy sekä myönteisiä että kielteisiä näkökulmia. Problemaattista relativistisessa autonomiassa on, että se asettaa tutkijalle velvollisuuden kiinnittää huomiota tapoihin, joiden avulla tutkimus saattaa vaarantaa ihmisten pystyvyyden moraalisisina toimijoina. Lisäksi se edellyttää, että tutkija tekee kaikkensa varmistaakseen, ettei näin tapahdu. Myönteistä taas on, kuinka relativistisen itsemääräämisoikeuden malli voi tukea haavoittuvia ihmisiä vahvistamaan omaa itsemääräämisoikeuttaan, tunnistamaan ihmisten hädän ja tarjota keinoja, kuinka tilanteeseen voidaan tarttua. (Mackenzie & McDowell & Pittaway 2007, 310 ref. Hugman & Pittaway & Bartolomei 2011, 1281.) Postmodernin näkökulmasta relationaalinen itsemääräämisoikeuden käsite vaikuttaa relevantilta, sillä tällöin yksilön autonomiaa ei ymmärretä jäykäksi ja muuttumattomaksi, vaan kuten Hugman, Pittaway ja Bartolomei (2011, 1280) kirjoittavat, on autonomia ominaisuus, joka hankitaan sosiaalisesti, ja jota on mahdollista kasvattaa ja heikentää monilla eri tavoilla.

Peled (2010) argumentoi, että suostumusprosessien tulisi heijastella laadullisen metodologian dynaamista ja muuttuvaa luonnetta, ja niitä tulisi arvioida uudelleen ja mukauttaa tutkimusprosessin eri vaiheissa. Peled huomauttaa, että yksi perspektiivi, joka pohjautuu feministis-yhteisöllisille ja toimintatutkimuksen ideoille, korvaisi varsinaisen tutkittavan suostumuksen tutkijan ja tutkimuksen osallistujien välisellä dialogilla, minkä avulla tutkimusprosessit ja tulokset tulisivat yhteisesti muotoilluiksi. Peled kirjoittaaakin myöhemmin dialogista, jonka tutkimuksen kumppanit keskenään jakavat. (Mt., 24.) Tutkimuskirjallisuuden valossa vaikuttaa kuitenkin, että myös sosiaalityön tutkimuksen kentällä vallitsee jonkin tasoinen konsensus tutkittavan suostumuksen merkityksellisyydestä (esim. Mertens & Ginsberg 2008, 494), joskin myös suostumuksen kipupisteisiin on kiinnitetty huomiota. Siten Peledin (2010) argumentti tutkittavan suostumuksen korvaamisesta dialogisella suhteella vaikuttaa uskaliaalta. Kuitenkin kuten Dominelli ja Holloway (2008) argumentoivat, tutkimuseettisissä normistoissa on fokusoiduttu tutkimukseen osallistumisen määrittelyssä suostumuskäytäntöihin ja osallistujan vapautteen vetäytyä tutkimuksesta niin halutessaan, eivätkä toteutukseen, analyysiin ja levitykseen kytkeytyvät näkökohdat ole korostuneet (mt., 1012).

Peledin (2010) esittämä suostumuksen korvaava dialogisuus vaikuttaa postmodernin perspektiivistä hedelmälliseltä, sillä kuvattu dialogisuus tukee osallistujien moraalista toimijuutta – ja kun yksilön itsemääräämisoikeus ymmärretään relativistiseksi – voi dialogisuus rakentaa ja kasvattaa myös tutkimukseen osallistuvan yksilön autonomiaa. Dialogisuudella on tulkintani mukaan potentiaalia myös postmodernin identiteettikäsitteiden näkökulmasta (ks. postmoderneista identiteeteistä esim. Bauman 2001, 147; 1998, 123). Dialogisen suhteen ajatus mahdollistaa nähdäkseni joustavasti

muutokset niin osallistujien kuin tutkijankin identiteeteissä, sillä formaali suostumus ei tällöin sido osapuolia jäykkään ja pysyvään määriteltyyn identiteettiin.

Antle ja Regehr (2003) ohjaavat artikkelissaan pohtimaan sosiaalityön tutkimuksen eettisyyttä arvioitaessa, onko sellaisia tutkimukseen liittyviä hienovaraisia riskejä, jotka kytkeytyvät itsemääräämisoikeuteen ja tutkittavan suostumukseen, käsitelty tai huomioitu riittävästi (mt., 142.) Näkemykseni mukaan sosiaalityön tutkimuksessa itsemääräämisoikeuden ja tutkittavan suostumuksen eettisille periaatteille leimallisia ovatkin hienoiset, jokseenkin salakavalat riskit, jotka eivät näyttäydy helposti tunnistettavissa olevina räikeinä tai törkeinä vaaroina, vaan pikemminkin ne ovat näkymättömiä, ellei niitä riittävästi reflektoida. Ongelmallista esimerkiksi on, mikäli suostumusprosessi typistetään suostumuslomakkeen allekirjoittamiseksi, vaikka yleiset eettiset normistot saattavatkin ohjata tulkitsemaan suostumuksen antamista tällä tavoin. Tutkittavan suostumuksen ja itsemääräämisoikeuden perspektiivistä sosiaalityön tutkimuksen eettisesti kestävä suostumusprosessi on kompleksinen, eikä suinkaan yksioikoinen tutkijan oikeusturvan varmistava osallistujan allekirjoitusprojekti.

Kuten Hugman, Pittaway ja Bartolomei (2011, 1278) esittävät, oleellista tutkittavan suostumuksessa on suostumuksen luonne prosessina, eikä yksittäisenä tapahtumana, jollaiseksi se usein hahmotetaan. Postmodernin näkökulmasta Peledin (2010) esittämä tutkijan ja osallistujan välinen dialoginen suhde, joka korvaisi formaalin suostumuksen, on ennen kaikkea kiinnostava situationaalisuutensa ja relativistisuutensa vuoksi. Kuitenkin relevanttia on kysyä, voidaanko dialogista suhdetta varsinaisen suostumuksen sijaan käyttää kaikissa sosiaalityön tutkimuksen eri asetelmissä käyttäen eettisesti kestäväällä tavalla. Erityisen huomionarvoisia ovat mielestäni ne tilanteet, joissa tutkitaan äärimmäisen haavoittuvia ihmisiä, mistä Hugman, Pittaway ja Bartolomei (2011) tarjoavat artikkelissaan esimerkin.

Itsemääräämisoikeuden kentällä on argumentoitu, että huomiota on kiinnitetty jokseenkin vähän niihin metodeihin, joiden avulla olisi mahdollista toteuttaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta tutkimuksen haastatteluprosessissa. Tilanne on tällainen erityisesti osallistujan perspektiivistä. Vain vähän huomiota on annettu motivaation kirjolle ja moninaisille motivaatioille, joita ihmisillä on laadulliseen haastatteluun osallistumiseen. Kuitenkin palaute osallistujien syistä tutkimukseen osallistumiseen olisi tutkimuksen kannalta avainasemassa. Tutkimuksen osallistujilta osallistumisen arvosta ja merkityksestä kysyminen on rikas tutkimuksellinen alue, mikäli hyvän tekemisen mahdollisuus sosiaalityön tutkimuksessa halutaan tehdä eksplisiittiseksi ja toteuttamiskelpoiseksi. (Bell 2013, 526.)

5.1.2 Luottamuksellisuus ja yksityisyydensuoja

Tässä luvussa erittelen luottamuksellisuutta ja yksityisyydensuojaa. Vaikuttaa siltä, että tosiasiaassa yksityisyydensuojaan liittyvät kysymykset nivoutuvat luottamuksellisuuden periaatteen alle. Käsittelen kuitenkin yksityisyydensuojaa myös erikseen, sillä nähdäkseni se rakentaa merkityksellisen eettisen kysymyksen sosiaalityön tutkimuksen perspektiivistä. Yleisesti ottaen eettisissä ohjeistoissa vaaditaan, että osallistujien identiteettejä ja tutkimuksen toteutuspaikkoja suojataan. Luottamuksellisuus katsotaan tärkeäksi suojaustoimenpiteeksi ei-toivottua paljastumista vastaan, ja kaikki henkilökohtainen tieto tulee turvata tai kätkeä ja tehdä näkyväksi yleisölle vain anonymiteetin takaa. On argumentoitu, että professionaalinen tutkimusetiketti yhtenäisesti korostaa, ettei yksikään tutkittava ansaitse haittaa tai häpeää liian epäsensitiivisten tutkimuskäytäntöjen vuoksi. (Christians 2005, 145.) Onkin todettu, että sosiaalitutkimuksen todennäköisin haitan lähde sosiaalitutkimuksessa on sellaisen yksityisen tiedon tuominen esiin, jonka tutkimuksen osallistajat arvioivat vahingolliseksi (Reiss 1979, 73 ref. Christians 2005, 145), ja luottamuksellisuuden periaatteen perusta onkin rakentunut vastauksena aiemmille väärinkäytöksille (Mertens & Ginsberg 2008, 494). Luottamuksellisuuden ja yksityisyydensuojan eettiset tavoitteet eivät kuitenkaan toteudu sosiaalityön tutkimuksessa aina ongelmitta. Sosiaalityön tutkimuksen perspektiivistä yksityisyydensuojaan ja luottamuksellisuuteen kytkeytyvät eettiset kysymykset ovatkin äärimmäisen kompleksisia.

Butlerin (2002) jäsentämässä sosiaalityön tutkimuksen eettisessä ohjeistossa *A Code of Ethics for social work and social care research* Butler ottaa kantaa myös luottamuksellisuuteen. Butler kirjoittaa 13. ohjeessa: ”Any data or other information produced in the course of social work/care research is confidential except as agreed in advance with the research participants (including research subjects) and prescribed by law.” Ohje tällaisenaan vaikuttaa hyvinkin yksioikoiselta. (Mt., 246.) Kuitenkin luottamuksellisuuden perspektiivistä Shaw (2003a) argumentoi, että luottamuksellisuuteen kytkeytyvät ongelmat ovat terävämpiä kvalitatiivisessa kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Shaw’n mukaan olemassa on kaksi vaikeaa kysymystä. Ensimmäinen näistä on, onko kaikilla tutkimukseen osallistujilla tasavertainen oikeus täyteen yksityiseen. Toinen kysymys kuuluu, kattaako sitoutuminen tutkimukseen kaikki osallistujien yksityisyyteen liittyvät tilanteet. Ratkaisut eivät ole yksioikoisia. Shaw pohtii, mihin asti oikeus yksityisyyteen ulottuu. Törkeissä rikoksissa vastaus lienee Shaw’n mukaan selvempi. Kuitenkin yksityisyydensuojaan liittyviä rajanvetoja edellyttävä kysymys on, kuinka yksityisyydensuoja ja luottamuksellisuus asemoituvat olosuhteissa, joissa tutkija todistaa ammattilaisen räikeää epäpätevyyttä tai selviä esimerkkejä rasismista. Shaw pohtii myös, kuinka yksityisyydensuoja

puolestaan rakentuu täysin vastakkaisissa tilanteissa, joissa tutkittavalla on sellaisia saavutuksia, joita ei ole aiemmin tunnustettu. (Mt., 15–16.) Lincoln ja Guba (1989, 330) huomauttavat, ettei naturalistisen paradigman omaksuneessa tutkimuksessa voida taata täyttä luottamuksellisuutta tai tutkittavien anonymiteettiä, sillä vaikka tutkijat voivat kiinnittää erityistä huomiota siihen, etteivät paljasta aineistonsa lähdettä, tietyt ilmaukset tai mielipiteet voivat paljastaa tutkittavan henkilöllisyyden. Jo tämän perusteella näyttää, että luottamuksellisuuteen ja yksityisyydensuojaan kytkeytyvät kysymykset ovat sosiaalityön tutkimuksessa monimutkaisia.

Drake (2014) erittelee artikkelissaan tutkimukseensa kytkeytyviä eettisiä näkökohtia. Hän kirjoittaa anonymiteetin turvaamisen haasteesta. Draken mukaan yksityisyydensuojassa kyse on sen varmistamisesta, että osallistujaa ei yhdistetä tutkimukseen. On siis kyse lupauksesta, että osallistujan tarjoamaa informaatiota ei ole mahdollista jäljittää takaisin osallistujaan itseensä. Drake kysyykin, kuinka tämä on mahdollista varmistaa erityisesti niissä tilanteissa, joissa osallistajat pelkäävät kosta kuitenkään laadullisen tutkimuksen merkitystä riisumatta. Anonymiteetti saavutetaan poistamalla tai korvaamalla suoria tai epäsuoria osallistujaan liittyviä tunnisteita, siis poistamalla yhteydet osallistujan ja aineiston välillä, jolloin osallistujia ei voida enää tunnistaa. Drake toteaa, että tutkijat usein keskittyvät henkilökohtaisen informaation deidentifikaatioon poistamalla osallistujan nimen ja osoitteen. Vaikka Draken mukaan tämän kaltaiset pyrkimykset riittävät tyydyttämään tutkimuseettisten arviointikuntien (engl. Institutional Review Boards, IRB) eettiset vaatimukset, Drake kirjoittaa olevansa samaa mieltä Shaw'n (2008, 403) kanssa siitä, että pelkästään koodistoihin tukeutuminen uhkaa vaarantaa tutkimuksen eettiset aspektit. (Mt., 312.) Drake (2014) siis tulkintani mukaan argumentoi, että yksityisyydensuojan varmistamiseksi ei riitä, että tutkija nojaa vain eettisiin ohjeistoihin, vaan osallistujien yksityisyydensuojan varmistamiseksi on mentävä teknistä ohjeiden soveltamista pidemmälle. Tämä on myös postmodernista perspektiivistä keskeinen huomio. Palaan yksityisyydensuojaan liittyviin kysymyksiin postmodernin näkökulmasta tämän luvun lopussa.

Drake (2014) selvittää soveltamia keinoja osallistujien yksityisyyden suojaamiseksi, joita nyt käsittelen esimerkinomaisesti. Hän kertoo, että keskeinen näkökulma osallistujien anonymiteetin ylläpitämisen kannalta oli suorien ja epäsuorien tunnisteiden ja yhdyssiteiden poistaminen. Draken tutkimuksessa pääosa haastatteluista oli digitaalisesti nauhoitettuja ja litteroituja. Litteroinnit anonymisoitiin poistamalla henkilökohtaiset tiedot. Litteroinnit ja digitaaliset nauhoitukset säilytettiin elektronisesti osallistujalle annetun numeron alla ja ne oli Draken mukaan suojattu salasanalla. Osallistujille annettiin kopio litteroinnista, jotta osallistajat saattoivat itse tarkistaa paikkansapitävyyden, mutta samanaikaisesti heille tarjottiin myös mahdollisuus itse muokata

sisältöä, mikäli he olivat huolissaan siitä, että heidät olisi mahdollista tunnistaa haastattelusta. Drake kirjoittaa, että varmistaakseen, ettei osallistujia ole mahdollista identifioida uudelleen kukin kappale analysoitiin seuraavien kysymysten kautta: Kenen voi olettaa tietävän tai kenellä on pääsy tähän informaatioon? Onko mahdollista, että eliminaatioprosessin avulla osallistuja tunnistetaan? Onko olemassa sellaista kieltä, ominaislaatuksia käsitteitä tai toimintaa, joka voisi paljastaa osallistujan? Tämän analyysiprosessin jälkeen tunnistettavan informaation kysymyksistä neuvoteltiin osallistujien kanssa, joille tarjottiin mahdollisuus muuttaa tai poistaa informaatiota. (Mt., 315–316.) Myös Munford ja Sanders (2004, 477) kuvaavat pyytäneensä erillisesti lupaa ennen julkaisua julkaista lainauksia tutkimusraportissaan kultakin tutkittavalta, jonka sanoja suunniteltiin käyttävän.

Laadullisessa tutkimuksessa vallitsee jännite laajan kuvauksen ja anonymiteetin välillä. Tämä keskinäinen tensio korostuu erityisesti niissä tilanteissa, jossa tutkitaan erikoistuneita aiheita, tutkittava ryhmä on pieni ja osallistujat pelkäävät kosta tai rangaistusta. Laaja kuvaus tarjoaa tutkimuksellisesta perspektiivistä rikkaamman kontekstuaalisen ja kokemuksellisen ymmärryksen tutkimuksen avaintemoista, mutta samanaikaisesti tällainen kuvaus kasvattaa mahdollisuutta osallistujien tunnistamiseen. (Drake 2013, 316.) Kuten Lincoln ja Guba (1989, 330) jo 1980-luvulla totesivat, on vedenpitävä yksityisyydensuoja osoittautunut olevan mahdoton tavoite, sillä sisäpiirin jäsenet tunnistavat pseudonyymit, muutetut paikkakunnat ja anonymisoidut anekdootit (Christians 2005, 145; Stake & Rivzi 2009, 530).

Onkin todettu, että muokkaaminen ja anonymisointi ovat heikkoja yksityisyydensuojan turvaamiskeinoja, mutta Mertens ja Ginsberg (2008) argumentoivat, että eettisten ohjeistojen suuntaviivat koskien luottamuksellisuutta juontuvat suhteellisen individualistisista kulttuureista, joista esimerkinomaisesti voidaan mainita eurooppalaiset ja yhdysvaltalaiset kulttuurit. Ohjeistot keskittyvät Mertensin ja Ginsbergin mukaan hallitsevasti elleivät yksinomaan osallistujan hyvinvointiin, mutta laiminlyövät osallistujan perheen tai muiden yhteisöjen roolin, joihin tutkimusprosessi tai tutkimustulokset voivat vaikuttaa. (Mt., 494.) Nähdäkseni Mertensin ja Ginsbergin (2008) huomio on näkemykseni mukaan äärimmäisen kiinnostava erityisesti kollektiivisia kulttuureja edustavien osallistujien tutkimuksen kannalta, mutta myös individualististen kulttuurien perspektiivistä. Luottamuksellisuutta ja yksityisyydensuojaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa perheen tai muun yhteisön rooliin on kuitenkin kiinnitetty verrattain vähän huomiota, joskin esimerkiksi laajemmin sosiaalitutkimuksen kentällä esimerkiksi Stake ja Rivzi (2009) ovat argumentoineet transnationaalisten tutkimuseettisten näkökulmien puolesta.

Niiden näkemysten joukkoon, jotka tulkitsevat luottamuksellisuuden periaatteen loukkaamattomaksi, sisältyy myös näkemys, jonka mukaan tutkijalla on velvollisuus luopua aineiston keräämisestä, mikäli vaikuttaa siltä, että osallistuja aikoo paljastaa itsestään sellaista tietoa, mikä voi osoittautua laittomaksi tai epämukavaksi (Mertens & Ginsberg 2008, 495). On ehdotettu, että kun tutkija havaitsee osallistujan puheen asettavan henkilön vaaraan, tulisi tutkijan vastustaa tätä. Osallistuja voi kuitenkin vastustaa ehdotuksia lopettaa, jolloin tutkijan tulisi vetäytyä. On huomioitu, että tutkijan vetäytyminen puheenaiheesta voi vaikuttaa tönkeältä ja johtaa informaation menettämiseen, mutta erityisesti transnationaalisesta eettisestä positiosta on ehdotettu, että minkään yksityisyyden piiriin kuuluvan tiedon paljastaminen on yksityisyyden menettämistä. Tästä perspektiivistä katsotaan, että yksityisyydessä on enemmän kyse henkilökohtaisesta turvallisuudesta kuin informaation siirtämisestä. (Stake & Rivzi 2009, 531.)

Mertens ja Ginsberg (2008) kirjoittavat, että mitä tulee laittomaan käytökseen, yleisesti hyväksytyksi nähdään, että tutkijalla on velvollisuus paljastaa ne olosuhteet, joiden avulla osallistujan yksilöllinen identiteetti voidaan antaa ilmi. Kirjoittajat kysyvät, mikä on tutkijan vastuu varoittaa versus velvollisuus ilmiantoon tilanteissa, joissa tutkimuksessa havaitaan arkipäiväistä laitonta toimintaa. (Mt., 496.) Postmodernin perspektiivistä Mertensin ja Ginsbergin (2008) esittämät kysymykset vaikuttavat relevanteilta, sillä ne tulkintani mukaan tuovat esiin, ettei metanarratiivien ulkopuolella näihin kysymyksiin ole olemassa suoraa vastauksia, vaan monitulkintaisessa ja -äänisessä todellisuudessa on läsnä useita kilpailevia ja rinnakkaisia arvoja ja niistä johdettuja argumentteja.

Näen, että tutkimuskirjallisuudessa luottamuksellisuus rakentuu kahdesta toisiinsa nähden erilaisesta konstruktiosta. Näistä ensimmäinen on menetelmällinen luottamuksellisuus, mitä näkemykseni mukaan Butlerinkin (2002, 246) luottamuksellisuutta koskeva koodiston ohje indikoi, mikäli siihen ei kohdisteta tulkintaa. Menetelmällinen luottamuksellisuus merkitsee tulkintani mukaan sitä, että luottamuksellisuuden ja yksityisyydensuojan turvaamiseksi lähtökohtana on oletus jaetun tiedon luottamuksellisuudesta, mikä saavutetaan noudattamalla menettelytapaohjeita. Mikäli luottamuksellisuuden periaatteesta poiketaan, on siihen oltava olemassa esimerkiksi juridinen syy. Mertens ja Ginsberg (2008) antavat artikkelissaan esimerkin hypoteettisesta opiskelijoiden masennustutkimuksesta, mikä sisältää Beckin depressiokyselyyn vastaamisen. Kirjoittajien mukaan lähtökohtaisesti eettiseksi katsottaisiin, että osallistujille kerrottaisiin depressiokyselyn pisteiden olevan luottamuksellisia, ja että kullakin olisi pääsy omiin pisteisiinsä ja niistä tehtyihin tulkintoihin. Kuitenkin, mikäli muodostuisi ilmiselvä syy vakavalle huolelle, esimerkiksi osallistujan olevan vaara itselleen, depressiokyselyn tulokset ohjattaisiin automaattisesti myös

mielenterveyspalveluille. Kuitenkaan myöhempää vuorovaikutusta tutkimuksen ja hoitotahon välillä ei tapahtuisi. Tästä perspektiivistä luottamuksellisuutta pääsääntöisesti kunnioitetaan, muttei niissä tilanteissa, joissa osallistujan turvallisuuden voidaan perustellusti katsoa olevan vaarassa. (Mt., 495.) Nähdäkseni juuri tämän kaltaisesta lähestymistavasta luottamuksellisuuteen menetelmällisessä luottamuksellisuudessa on kysymys.

Toinen konstruktio on taas näkemykseni mukaan sisällöllinen luottamuksellisuus. Sisällöllinen luottamuksellisuus on luonteeltaan selvästi menetelmällistä luottamuksellisuutta abstraktimpi tutkimuksen eettisyyteen kytkeytyvä tavoite. Sisällöllisellä luottamuksellisuudella viitataan sen kaltaiseen luottamuksellisuuteen, jossa tätä eettistä tavoitetta ei nähdä saavutettavan deontologisesti menettelytapaohjeita noudattamalla, vaan huomiota kiinnitetään erityisesti luottamuksellisuuden määrittelyihin, kuinka kussakin kontekstissa suurin mahdollinen luottamuksellisuus on mahdollista saavuttaa ja lisäksi niihin jännitteisiin, jotka kytkeytyvät tutkimuksen kuvauksellisuuteen ja luottamuksellisuuteen. Postmodernin perspektiivistä puhtaasti menetelmällinen luottamuksellisuus vaikuttaa nähdäkseni jokseenkin haastavalta, sillä siinä tukeudutaan jähmeisiin ohjenuoriin, jotka eivät ota huomioon todellisuuden moninaisuutta, tutkimuksen moniäänisyyttä ja todellisuuden sosiaalista rakentumista.

Sisällöllinen luottamuksellisuus taas nähdäkseni on yhdenmukaisempi postmodernin maailmankuvan kanssa. Nähdäkseni sisällöllisessä luottamuksellisuudessa keskeistä on sen punnitseminen, kuinka loukkaamattomaksi kunkin tutkimuksen kontekstissa luottamuksellisuus jäsennetään. Tähän ei postmodernin näkökulmasta ole olemassa yksioikoista vastausta, vaan sillä todellisuus katsotaan relativistiseksi ja sosiaalisesti rakentuvaksi, luottamuksellisuuteen kytkeytyvä harkinta on vahvasti kontekstuaalista ja tapauskohtaista. Menetelmällinen ja sisällöllinen luottamuksellisuus eivät kuitenkaan näytä sulkevan toisiaan ulkopuolelle, vaan esimerkiksi luvun alkupuolella tiivistämäni Draken (2014) jäsenitys oman tutkimuksensa luottamuksellisuuden ja yksityisyydensuojan turvaamisesta näyttää sisältävän molempien konstruktioiden piirteitä.

5.1.3 Rehellisyys

Sosiaalityön tutkimuksessa rehellisyys eettisenä peruspilarina vaikuttaa itsestään selvältä, sillä kuten Antle ja Regehr (2003) argumentoivat, sosiaalityön sydämessä on luottamus, ja totuuden kertominen on korvaamattoman merkityksellinen osatekijä muodostettaessa luottamuksellista suhdetta (mt., 139). On argumentoitu, että rehellisyys ja integriteetti yhdessä rakentavat

tutkimuksen totuudellisuuden. Rehellisyyden idea ulottuu niin tutkimukseen prosessina kuin lopputuloksenakin. Nämä kaksi komponenttia ovat oleellisia tutkimukselle, sillä ymmärrettävästi merkittävää on, että tutkimusraporttiin on mahdollista luottaa. (Hugman 2010, 150.) Rehellisyyden ideassa sosiaalityön tutkimuksen perspektiivistä läsnä ovat siis tutkimusraportin totuudellisuuden lisäksi myös Antlen ja Regehrin (2003, 139) mainitsema yksilöllinen taso, joka merkitsee rehellisyyden ja totuuden puhumisen velvoitteen ulottamista myös tutkijan ja osallistujan väliseen suhteeseen.

Hugman (2010) kirjoittaa, että meillä on taipumusta edetä sen oletuksen perusteella, että kuten muillakin sosiaalisen elämän kentillä, ei totuuden kertomisesta ole tarpeen käydä jatkuvia neuvotteluja. Tästä näkökulmasta jokapäiväinen elämä toimii tietynlaisena eettisenä toimintalinjana, ja tutkimuksen tekeminen on tavanomaista sosiaalista toimintaa. Tutkimuksella on kuitenkin Hugmanin mukaan nimenomaisia velvollisuuksia, jotka koskevat totuuden kertomista ja luotettavuutta. Nämä velvollisuudet kumpuavat tutkimuksen vallasta vaikuttaa ihmisten elämiin niin välillisesti kuin välittömästi. Arkipäivän etiikan ei voida katsoa riittävän tutkimuksen spesifeihin eettisiin sitoumuksiin tarttumiseen. Tämä merkitsee Hugmanin mukaan esimerkiksi odotusta, että käytetyt metodit ja seurauksena syntynyt aineisto tulee esittää sellaisin tavoin, että ne on mahdollista tarkistaa. Tutkimus sisältää siis vaatimuksen esittää avoimesti, kuinka johtopäätöksiin on päädytty sekä metodologisista että eettisistä syistä. Toinen esimerkki Hugmanin mukaan on oletus, että tutkimuksen, jossa tutkitaan ihmisiä, ei tulisi sisältää petosta tai huijausta, ellei olemassa ole todella vahvaa metodologista argumenttia petoksen toteuttamisen puolesta. Jos osallistujia johdetaan tutkimuksessa harhaan, ei sen tule aiheuttaa tutkittaville stressiä. Tällaisilta tutkimusasetelmilta edellytetään myös välitöntä ja kattavaa debriefingiä, jotta harhautus poistetaan mahdollisimman pikaisesti. (Mt., 151.)

Butler (2002) ei nimeä konstruoimassaan sosiaalityön tutkimuksen eettisessä ohjeistossa nimenomaisesti rehellisyyttä eettiseksi periaatteeksi. Kuitenkin kohdassa 8 Butler ohjeistaa sosiaalityön tutkijaa toimimaan avoimesti ja reilusti kaikkiin tutkimuksen osapuoliin nähden. (Mt., 246.) Sosiaalityön tutkimusta yleisemmin laadullisen tutkimuksen kentällä on argumentoitu, että avoimuus ja yhteistyö tutkijan ja osallistujan välillä ovat edellytyksiä tutkimuksen totuudellisuudelle (Munter 1996, 69, ks. myös Atkinson 2005). Tutkittavan äänen kuuleminen tutkimusprosessin ja -tulosten läpi ei ole tulkittavissa ainoastaan laadullisen tutkimuksen tunnusomaiseksi piirteeksi, vaan myös kriteeriksi, jonka avulla tutkimuksen avoimuutta ja reiluutta on mahdollista arvioida (LeCompte 1993 ref. Peled & Leichtentritt 2002, 155). Tämän perusteella näyttää, että tutkimuksen avoimuus ja läpinäkyvyys rakentuvat tutkimuskirjallisuudessa yhdeksi

tutkimuksen rehellisyyden konstruktioksi. Tutkimuksen avoimuus on keskeinen piirre tutkimuksen eettisyyden kannalta avoimesta ja tasavertaisesta suhteesta osallistujiin (Munter 1996) tutkimustulosten esittämiseen asti (Butler 2002, 246). Butler (2002) huomauttaa eettisessä ohjeistossaan myös, että julkaistaessa sosiaalityön tutkimuksen tutkimustuloksia tulee tunnustaa asianmukaisesti ja oikeassa suhteessa kaikkien osallistujien rooli ja merkitys tutkimusprosessille (mt., 247). Tulkiten, että myös tämä kytkeytyy olennaisesti avoimuuden vaatimukseen.

Erään rehellisyyteen kytkeytyvän näkökulman esittävät Mertens ja Ginsberg (2008) kysyessään millainen on tutkijan eettinen velvollisuus olla rehellinen osallistujille tutkimustulosten tarkoituksesta ja mahdollisesta käytöstä, mikäli tuloksia voidaan käyttää esimerkiksi sellaisen lainvalmistelun tukena, minkä tutkittavat voivat ymmärtää heille epäedunsaavaksi (mt, 496). Kysymys kytkeytyy näkemykseni mukaan merkityksellisellä tavalla Pohjolan (2007, 11–12) jäsentämään tiedon käyttämisen etiikkaan. Postmodernin näkökulmasta tutkimustulosten käytön ennakointi vaikuttaa haasteelliselta tavoitteelta. Postmodernissa on kuvattu olevan kysymys jatkuvasta liikkeestä, muutostilasta ja ennakoimattomuudesta (Lash & Friedman 1992, 1), minkä perusteella myös tutkimustulosten käytön ennakointi voi osoittautua hankalaksi. Tutkimuksen eettisyyden kannalta on kuitenkin keskeistä rehellisesti informoida mahdollisia osallistujia sellaisista tutkimuksen piirteistä, jotka saattavat vaikuttaa osallistujien halukkuuteen ottaa osaa tutkimukseen (Butler 2002, 246).

Totuudellisuus viittaa vahvasti modernin perspektiivin mukaiseen ajatukseen siitä, että olemassa on todellisuus, jota tutkijan on mahdollista havainnoida ja mitata ulkoa päin ja josta on mahdollista tehdä absoluuttisesti oikeita johtopäätöksiä. Totuuden puhuminen eettisenä tavoitteena on postmodernin perspektiivistä kompleksinen. Bauman (1998) argumentoi, että totuuden idea kuuluu vallan retoriikkaan. Baumanin mukaan totuuden ideassa ei ole järkeä ilman vastakohtaan kontekstia. Aina kun tietty uskomus vakuutetaan totuudenmukaiseksi, tehdään näin, sillä on hyväksytty, että kyseinen uskomus on koeteltu tai odotetaan tulevan koetelluksi. Väittely tiettyjen uskomusten totuudellisuudesta ja valheellisuudesta on Baumanin mukaan aina samanaikaisesti kilpailu jonkun oikeudesta puhua auktoriteetilla, mitä toisten tulisi totella. Tässä kiistassa on siis kyse uskomusten haltijoiden välisistä ylemmyyden ja alemmuuden sekä dominaation ja alistumisen suhteiden vakiinnuttamisesta ja vahvistamisesta. (Mt., 112–113.)

Tämän perusteella totuudenmukaisuuden etsinnässä on siis kyse kamppailusta sekä erilaisten uskomusten että dominanssin suhteiden välillä. Totuuden, totuudenmukaisuuden ja totuudellisuuden käsitteet kytkeytyvät nähdäkseni merkityksellisellä tavalla moderniin

objektiivisuuden ideaaliin. Huomionarvoista totuuden kannalta on, että kaikki tieto on postmodernin perspektiivistä relativistista ja sosiaalisesti rakentuvaa, ja postmoderni torjuu ajatuksen absoluuttisesta totuudesta. Postmodernin näkökulmasta tiedon relativistisuuden tunnustamatta jättäminen ja samanaikaisesti totuuteen, totuudenmukaisuuteen ja totuudellisuuteen viittaaminen vaikuttaa jokseenkin harhaanjohtavalta, sillä näiden käsitteiden valitseminen indikoi, että tutkimuksen rakentama tieto on etuoikeutettua – siis että se on ymmärrettävissä totuudeksi. Nämä totuuteen kytketyvät käsitteet eivät ole rehellisyyden suorina synonyymejä, mutta nähdäkseni totuudenmukaisuuden tavoittelussa on usein kyse ennen kaikkea pyrkimyksestä rehellisyyteen.

5.2 Hyvän rakentaminen tutkittaville

Hyvän tekeminen (beneficence) on nimetty yleisesti tutkimuksen etiikkaa ohjaavaksi periaatteeksi (Antle & Regehr 2003, 136). Kuten kuitenkin aiemmin olen lyhyesti esittänyt, on sosiaalityön moraalien mukaista pyrkiä tutkimuksella sekä välillisesti että välittömästi rakentamaan hyvää tutkittaville. On argumentoitu, että vahingoittamisen välttäminen sosiaalityön tutkimuksen eettisenä pääperiaatteena on riittämätön (Bloor 2010, 19). Käsittelen luvussa ennen kaikkea sosiaalityön tutkimukselle merkityksellisiä hyvän rakentamisen mahdollisuuksia. Hyvän rakentaminen tutkittaville edustaa nähdäkseni sosiaalityön tutkimuksessa eettisyyden teleologista perspektiiviä, mikä merkitsee, että tutkimuksen eettisyys rakentuu ennen kaikkea seurausten perusteella (ks. teleologisesta etiikasta esim. Hugman 2010, 141.) Hyvän rakentamisesta tutkittaville onkin siis kyse tutkimuksen eettisyyden hyvinkin käytännöllisestä tasosta, joka nähdäkseni kytkeytyy merkityksellisellä tavalla sosiaalityön moraalisiin tarkoituksiin.

Hyvän rakentaminen tutkittaville herättää oleellisen kysymyksen, mitä *hyvä* tässä asiayhteydessä merkitsee. Postmodernista näkökulmasta hyvää on mahdotonta määritellä siten, että hyvän käsitteelle voitaisiin antaa staattinen ja kaikkiin tutkittaviin ulottuva spesifi merkityssisältö. Myös Peled (2010) kysyy kommentaarissaan Bogolubin (2010) artikkeliin *The Obligation to bring about Good in Social Work Research*, mitä hyvä Bogolubin artikkelin kontekstissa merkitsee. Peledin mukaan mitä ikinä tämä hyvä onkaan, mitä tietty tutkimus voi tuoda, on vahvasti riippuvainen tutkimussuunnitelmasta sekä tutkimuksen metodologisten että eettisten aspektien toteutuksesta. Peled lukee Banksia (1995) ja argumentoi, että hyvällä voidaan tarkoittaa yksilön arvostamista, asiakkaan itsemääräämisoikeuden edistämistä, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämistä tai työtä muiden eduksi. (Mt., 21–22.) Hyvän näen tässä tutkielmassa olevan relativistista ja

rakentuvan paikallisissa keskusteluissa, mutta tässä luvussa olen eritellyt joitakin aihekokonaisuuksia, joiden voidaan katsoa tavoittelevan hyvää ja myönteistä muutosta (joillekin) tutkittaville ja jotka korostuvat tutkimuskirjallisuuden kentällä.

Olen otsikoinut tämän tutkielman kattamaan sekä tutkimusetiikan että tutkimuksen eettisyyden. Nähdäkseni hyvän tuottamisessa tutkittaville on kyse ennen kaikkea jälkimmäisestä: sosiaalityön tutkimuksen etiikassa ei siis ole vain kysymys pyrkimyksestä välttää tutkittavan vahingoittamista, vaan sosiaalityön tutkimuksella voidaan nähdä olevan myös muita sosiaalityön yleiseen tehtävään kytkeytyviä tavoitteita, jotka eettistä sosiaalityön tutkimusta. Seuraavaksi käsittelen hyvän tuottamista tutkittaville empowermentin ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kautta. Aihekokonaisuudet kietoutuvat toisiinsa merkityksellisellä tavalla, eikä niitä nähdäkseni ole mahdollista erottaa toisistaan täysin itsenäisiksi kokonaisuuksiksi, vaan ne ennen kaikkea täydentävät toisiaan.

5.2.1 Empowerment

Adams argumentoi vuonna 1996 julkaistussa teoksessaan *Social work and empowerment*, että empowermentista saattaa tulla, ellei ole jo tullut, keskeinen kasvava sosiaalityön piirre, joka on merkityksellinen sekä sosiaalityön käytännölle että teorialle (mt., 136). Myös sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden erääksi keskeiseksi tavoitteeksi jäsenetään empowerment (Antle & Regehr 2003, 142; Bell 2013, 525; Bogolub 2010, 10; Butler 2002, 245–247; Davison 2004, 382, 384; Peled & Leichtentritt 2002, 148–149). Esimerkiksi Peled ja Leichtentritt (2002) arvioivat 57 tutkimusta neljän tutkimuksen eettisyyttä ohjaavan oletuksen näkökulmasta, joista yksi oli empowerment eli voimaantumisen. He totesivat, että noin puolessa arvioiduista tutkimusraporteista nostettiin esille voimaantumisen tavoite tutkimuksen eettisyyttä rakentavana tekijänä. Peled ja Leichtentritt katsovat sosiaalityön tutkimuseettistä ajattelua ohjaavaksi oletukseksi, että eettinen tutkimus voimaannuttaa sellaisia tutkimuksen osallistujia, jotka kuuluvat haavoittuviin ja alistettuihin ryhmiin. Tutkimuksessaan Peled ja Leichtentritt havaitsivat, että laadullisessa sosiaalityön tutkimuksessa tutkijat korostavat empowermentia hallitsevimpana eettisenä näkökohtana, kun samanaikaisesti perinteiset eettiset standardit on ohitettu. (Mt., 148–149, 154, 162.) Empowerment voi kytkeytyä tutkimuksen eettisenä tavoitteena siis niin yksilöön kuin yhteisöön. Luvun aluksi erittelen hieman empowerment-käsitettä ja sen suomenkielisiä vastineita, mistä siirryn analysoimaan empowermentia tutkimuksen eettisyyttä rakentavana konstruktiona.

Empowermentin käsite

Empowermentia on luonnehdittu monin eri sisällöin. Bob Pease (2002) argumentoi, että useat kirjoittajat korostavat empowermentissa olevan kyse prosessista, jossa ihmisiä autetaan ottamaan elämänsä hallintaan (mt., 136). Empowerment on keskeinen sosiaalityössä käytössä oleva käsite, mutta se ei ole sosiaalityön tieteenalan yksinomaisuutta, vaan empowermentilla on asemansa myös muiden tieteenalojen kentillä (Kivipelto & Kotiranta 2011). Empowermentin käsitteen määrittelemisen on kuitenkin osoittautunut hankalaksi, sillä vaikka modernin maailmankuvan mukaiset valtaan liittyvät käsitteellistämiset ovat tukeneet emansipatorisia ihanteita, ne on myös sekoitettu Foucaultin (1980) hahmottelemaan normalisoivan vallan käsitteeseen. Normalisoivassa vallassa kyse on valtakäsitteestä, jonka mekanismien mukaisesti yksilöt noudattavat yhteiskunnan ja hallinnon säänteleviä prosesseja. (Parker & Fook & Pease 1999, 150.)

Empowerment sisältää toisiinsa nähden paradoksaalisia ideoita, sillä siihen kytkeytyvy sekä vapauttavia että regulatiivisia ulottuvuuksia. On katsottu, että empowermentin diskurssit vihjaavat, että vallankäyttö kohdistuu itseän, eikä niinkään muihin. Empowermentia siis tehdään sinulle muiden toimesta tai sinun toimestasi muille. (Baistow 1994, 35–39 ref. Parker & Fook & Pease 1999, 150–151, ks. myös Pease 2002, 137). Siten empowermentin käsite liittyy kiinteästi valtaan. Baistowin (1994, 38–39) tulkinta empowermentista merkitsee Parkerin, Fookin ja Peasen (1999) mukaan, että ammattilaiset ovat ottaneet valtaansa empowermentin käsitteen, mikä käytännössä tarkoittaa, että empowerment on riistetty heiltä, joihin empowermentin prosessi kohdistuu (mt. 151). Siitä huolimatta, että postmodernista perspektiivistä empowermentiin kytkeytyviä modernistisia ideoita ja oletuksia on kritisoitu, on tutkimusetiikkaa ja eettistä tutkimusta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa jäsenetty empowermentiin liittyvät eettiset tavoitteet oleelliseksi osaksi tutkimuksen eettisyyttä (Peled & Leichtentritt 2002).

Suomen kielelle empowerment kääntyy moninaisesti, eikä empowermentilla tai sen johdoksilla (empower, empowered, empowering) ole Siitosen (1999) mukaan sellaisia suomenkielisiä käännöksiä, jotka olisivat vakiintuneita (mt., 83). Empowerment on käännetty Kivipellon ja Kotirannan (2011) mukaan valtaistumiseksi, valtaistamiseksi ja valtuuttamiseksi (mt., 123). Satka (1993) kirjoittaa kansalaiskeskeisestä sosiaalityöstä. Lisäksi suomen kielellä kirjoitetaan myös esimerkiksi voimaantumisen ja voimaannuttamisesta (ks. esim. Siitonen 1999). Nähdäkseni yksikään näistä käsitteistä ei ole merkityssisällöltään neutraali, vaan ne ohjaavat ymmärtämään ja tulkitsemaan empowermentiin kytkeytyvää valtaa vaihtelevin tavoin. Kotiranta (2008, 87) esittää

väitöskirjassaan Lorenzin argumentin, ettei empowermentia tulisi Lorenzin mukaan kääntää lainkaan, sillä käsite ei käänny asianmukaisesti muille kielille.

Postmodernin perspektiivistä tarkasteltuna keskeistä näkemykseni mukaan on, kuinka empowermentiin oleellisesti kuuluva valtanäkökulma sisäänkirjoitetaan käsitteen suomenkieliseen käännökseen. Toisin sanoen kysymys siis on siitä, millaiseksi prosessiksi empowerment ymmärretään: Tulkitaanko empowerment Baistowin (1994, 38–39) kritisoimasta modernista perspektiivistä prosessiksi, joka tehdään vähävaltaisille ihmisille ammattilaisen toimesta, missä Foucaultin (1980) käsitteellistämällä normalisoivalla vallalla on merkityksellinen asema vai rakentuuko empowermentin valtakäsitys Foucaultin (1994) hahmottelemalle näkemykselle vallan monitahoisuudesta ja vakiintumattomuudesta. (Wendt & Seymour 2010.) Jälkimmäinen vallan jäsenystapa merkitsee empowermentin kannalta, että sosiaalityön käytännössä asiakkaita ei ole mahdollista tulkita täysin voimattomiksi ja vallattomiksi, jotka tarvitsevat vallan hallussa pitäjältä – sosiaalityöntekijältä – empowermentia (Pease 2002, 138–139; Wendt & Seymour 2010, 676). Nähdäkseni edellä esitetty on mahdollista ulottaa myös tutkimuksen kontekstiin, mikä merkitsee, ettei postmodernista näkökulmasta voida perustellusti sanoa, että tutkittavilla on tarve saada tutkijalta empowermentia.

Sillä empowermentin englanninkielinen käsite ei käänny sellaisenaan suomeksi esimerkiksi verbiksi, valitsen jatkossa pro gradussani käyttää empowermentin rinnalla suomenkielistä käsitettä ”voimaantumisen”. Näkemykseni mukaan voimaantumisen käsite ohjaa tulkitsemaan voimaantumista prosessina, jonka yksilö tekee aktiivisesti itselleen, eikä se ohjaa modernin ideaalin mukaiseen ymmärrykseen empowermentista ammattilaisen suorittamana vallankäyttönä suhteessa vähävaltaiseen yksilöön. Siitonen (1999) on valinnut väitöskirjassaan käyttää empowermentista voimaantumisen käsitettä, jota hän perustelee siten, että hänen tutkimuksensa ydinkäsitteeksi muodostui sisäinen voimantunne, jonka Siitonen ymmärsi empowermentia vastaavaksi suomenkieliseksi käsitteeksi. Siitonen kirjoittaa, että päätyi siihen, että voimaantumisen käsite kuvastaa parhaimmin empowermentia, sillä se ilmaisee empowermentiin merkityksellisellä tavalla kytkeytyvää yksilöstä itsestään liikkeelle lähtevää voimaantumisprosessin luonnetta. (Mt., 83.) Käytän voimaantumisen rinnalla empowermentin alkuperäiskäsitettä.

Empowerment tutkimuksen eettisenä lähtökohtana

Peled ja Leichtentritt (2002) lähtevät artikkelissaan liikkeelle joistakin ohjaavista oletuksista, joista yhden mukaan eettisesti kestävä tutkimus voimaannuttaa tutkimukseen osallistujia, jotka edustavat

haavoittuvia ja riistettyjä ryhmiä. He kirjoittavat, että sosiaalityön arvot ohjaavat tutkijaa ylittämään pelkän reiluuden tutkijan ja tutkimuksen osallistujien välisessä suhteessa, ja käyttämään tutkimusta mahdollisuutena osallistua haavoittuvien ryhmien henkilökohtaista ja sosiaalista voimaantumisosprosessia tukevana tekijänä. He määrittelevät artikkelissaan voimaantumisen prosessiksi, joka tekee mahdolliseksi ihmisten – yksilöinä ja yhteisöinä – hallita ympäristöään ja saavuttaa itsemääräämistä hankkimalla taitoja ja tietoa sekä niin emotionaalisia että materiaalisia resursseja, joiden avulla on mahdollista rakentaa mielekkäitä sosiaalisia rooleja. (Mt., 148–149.)

Peled ja Leichtentritt (2002) kuitenkin huomauttavat, että siitä huolimatta, että näkemys tutkimukseen pohjautuvan tiedon käyttämisestä sosiaalisten olosuhteiden kohentamiseksi on yleinen sosiaalityöntekijöiden keskuudessa, eivät tämän kaltaisten hyötyjen kohderyhmät kuitenkaan ole aina niitä, jotka tarvitsevat niitä kaikista eniten. Lisäksi huomionarvoista on, etteivät ne keinot, joiden kautta tutkimukseen liittyvät edut toteutuvat, ole välttämättä luonteeltaan voimaannuttavia. Peled ja Leichtentritt argumentoivat, että sosiaaliin ryhmiin nähden vielä vähemmän on huomiota annettu tutkimukseen osallistuvan yksilön voimaantumisperspektiiville. Mikäli voimaantumisen näkökulmaa ei sisällytetä tutkimukseen, on riskinä haavoittuvan tutkittavan hyväksikäyttö tieteen nimissä. Toisaalta kuitenkin myös tutkimukseen osallistuminen itsessään saattaa muodostaa merkityksellisen sosiaalisen roolin, minkä kautta yksilö saattaa kehittää uutta tietoa tai jopa kokea henkilökohtaista oppimista ja kasvua. (Mt., 148–149.)

Peled ja Leichtentritt (2002) toteavat artikkelissaan, että voimaantumisen ulottuvuutta tutkimuksessa on mahdotonta saavuttaa, mikäli tutkimukseen osallistujia kohdellaan 'subjekteina'. Voimaantumisolottuvuuden saavuttaminen edellyttää kirjoittajien mukaan ensinnäkin, että osallistujien hyvinvointia ja pääsyä taloudellisen ja sosiaalisen pääoman äärelle tuetaan. Toiseksi edellytyksenä on, että tutkittavien äänten kuuluminen sallitaan tutkimusprosessin läpäisevästi. Kolmanneksi merkityksellistä on, että tutkittavia kohdellaan kunnioittavasti koko tutkimuksen ajan ja neljänneksi, että kaikille mahdollisesti tutkimukseen osallistuville annetaan asianmukaista ja kattavaa informaatiota tutkimuksen tavoitteista, käytännöistä ja tuloksista, minkä avulla osallistuja voi tehdä aidosti tarjottuun tietoon perustuvan ratkaisun osallistumisesta. (Mt., 149.)

Postmodernin näkökulmasta kiinnostavaa on, etteivät Peled ja Leichtentritt (2002) ota lähestulkoon lainkaan kantaa voimaantumiseen oleellisesti kytkeytyvään valtanäkökulmaan. Kirjoittajat toteavat artikkelissaan, että näkevät, ettei sosiaalityön professio ole vielä valmis paradigmaattiselle muutokselle perinteisestä tutkimuseettisistä koodistoista tutkijan omalle ymmärrykselle etiikasta, missä korostuvat etiikan kontekstuaalisuus ja sen relativistisuus. (Mt., 147.) Siten nähdäkseni Peled

ja Leichtentritt (2002) positioivat tutkimusartikkelissaan sosiaalityön tutkimuksen etiikan rakentuvan ainakin jossakin määrin modernille perustalle, joskin myös joitakin postmoderneja piirteitä on nähdäkseni tunnistettavissa. Peledin ja Leichtentrittin voimaantumisen määritelmässä puhutaan itsemääräämisoikeuden saavuttamisesta ja ympäristönsä hallitsemisesta (mt., 149), mikä on yhteneväinen yksilön vastuuta korostavan perspektiivin kanssa.

Toisaalta kuitenkin Peled ja Leichtentritt (2002) nostavat esiin myös voimaantumisen yhteisötason (mt., 149, 162). Vaikuttaa kuitenkin, etteivät kirjoittajat tulkitse voimaantumisen mikrotasoa radikaalista perspektiivistä vahvaksi sitoumukseksi vastustaa ja kamppailla epäoikeudenmukaisuutta ja alistusta vastaan (radikaaleista voimaantumisen perspektiiveistä ks. esim. Pease 2002, 136), vaan Peledille ja Leichtentrittille voimaantumisen sekä yksilöllinen että yhteisöllinen taso näyttäytyvät pikemmin riittävien resurssien luokse johdattamisena, minkä seurauksena empowermentin kohteen on mahdollista konstruoida mieleisiä ja tarkoituksenmukaisia sosiaalisia rooleja. Kyse on siis tutkijan aktiivisesta toiminnasta suhteessa mahdollisesti haavoittuvaan tutkimukseen osallistajaan: siten Peledin ja Leichtentrittin (2002) tarjoaman määritelmän valossa empowerment merkitsee itse asiassa voimaannuttamista, eikä niinkään voimaantumista.

Butler (2002) on muotoillut eettisen koodiston sosiaalityön tutkimukselle, jonka 2. ohjeessa nostetaan esiin myös voimaantumiseen kytkeytyvä tavoite. Butler kirjoittaa:

2. Both the process of social work/social care research, including choice of methodology, and the use to which any finding might be put, should be congruent with the aims and values of social work practice and, whenever possible, seek to empower service users, promote their welfare and improve their access to economic and social capital on equal terms with other citizens. (Mt., 245.)

Siten Butlerin (2002) mukaan sosiaalityön tutkimuksessa tulee tavoitella palveluiden käyttäjien voimaantumista, kun se vain on mahdollista. Siten Butler nähdäkseni argumentoi, ettei voimaantumisen eettinen tavoite ole kuitenkaan tutkimuksen moraalinen imperatiivi, jota sosiaalityön tutkimuksessa on välttämätöntä tavoitella, jotta tutkimus voi olla luonteeltaan eettistä. Butler esittää, että eettiset koodistot rakentuvat tieteenalan oman edun tavoittelulle, minkä vuoksi koodiston soveltajan suhde koodistoon on yhtä tärkeä kuin se, mitä ohjeisto itse asiassa sisältää. Tämä merkitsee Butlerin mukaan, että myös eettiset ohjeet tulee asettaa kontekstiin ja asiayhteyteen siitä huolimatta, että eettisillä ohjeilla on synnynnäinen taipumus vaikuttaa normatiivisilta ja preskriptiivisiltä. (Mt., 240, 243 245.)

Edellä esitettyä voidaan ymmärtää siten, että myös esimerkiksi voimaantumisen eettinen tavoite tulee suhteuttaa tutkimuksen kontekstiin. Butler (2002) argumentoi, että jokaista eettistä periaatetta tulisi koetella ja kohdistaa tällaiset periaatteet kriittiselle tarkastelulle. Butlerin mukaan sosiaalityön tutkimuksen etiikassa tulisi mennä pidemmälle kuin vain osoittaa yleisten eettisten periaatteiden noudattaminen. Eettisessä ajattelussa tulisi siis huomioida myös käytännön ulottuvuus, mikä merkitsee, että kullakin tutkijalla on velvollisuus ymmärtää yleiset eettiset periaatteet ja tasapainoilla näiden välillä, mistä esimerkiksi Butler nimeää voimaantumisen, missä eettisenä periaatteena yhdistyvät kunnioitus ihmisten moraalista toimintaa kohtaan ja hyvän tuottaminen. (Mt., 243) Mikäli voimaantuminen nimetään tutkimuksen eettiseksi tavoitteeksi, on nähdäkseni tutkimuksen eettisyyden kannalta perusteltua myös tarkastella voimaantumista tutkimuksen eettistä toteutusta ohjaavana periaatteena kriittisestä näkökulmasta ja reflektoida, millaisia arvoihin kytkeytyviä hyvinkin implisiittisiä olettamuksia voimaantumisen tavoitteeseen kunkin tutkimuksen ainutlaatuisessa kontekstissa sisältyy.

Empowerment ja postmoderni

Kyse on siis edellä esitetyn tulkinnan valossa prosessista, jossa tutkija hallitsee valtaa, ja tutkimuksen haavoittuva vähävaltainen osallistuja on tämän vallankäytön kohteena, mikä on ideana synnynnäisesti moderni ja kytkeytyy oleellisesti Peasen (2002, 138) argumenttiin perinteisestä empowermentin jäsenyydestä, jossa työntekijä, tai tässä yhteydessä tutkija, antaa valtaa asiakkaalle tai tässä yhteydessä tutkittavalle. Kuten edellä esitin, Peled ja Leichtentritt (2002) jäsentävät kuitenkin yhdeksi empowermentille välttämättömäksi komponentiksi tutkimukseen osallistuvien äänen kuulumisen läpi tutkimusprosessin ja tutkimustulosten, mikä näkemykseni mukaan merkitsee, että tutkimukseen liittyvässä voimaantumisolottuvuudessa vastustetaan marginalisoidun tiedon ja äänen vaijantamista.

Pease (2002) kirjoittaa, että Foucault on huolissaan tieteen etuoikeuttamisesta ja suosimisesta sekä siitä, kuinka tämän seurauksena paikalliset alkuperäiset tiedot tulevat marginalisoiduiksi. Tällaiset tiedot Peasen mukaan hiljennetään usein diskvalifioinnin avulla. Pease jatkaa, että hallitseva totuus syrjäyttää tiedon, jota Foucault kutsuu alistetuksi tiedoksi. Kuitenkin jos valta on relationaalista, myös käänteinen suhde on mahdollinen, mikä on tunnistettu vastarinnan mahdollisuudeksi. Pease huomauttaa, että vastarinta ei aina johda voimaantumiseen, eikä se ylipäätään aina saa aikaan muutoksia valtasuhteissa. Tästä huolimatta Peasen mukaan sosiaalityöntekijät voivat tukea marginalisoitujen ihmisten vastarintaa ja avustaa alistettujen tietojen kapinassa. Tätä varten tulee Peasen mukaan kehittää uusia strategioita, joilla on mahdollista koetella hallitsevia diskursseja ja

käytäntöjä. Osa vastarinnan prosessia on uusien diskurssien kehittäminen, jotka rakentavat uutta tietoa ja tarjoavat uusia totuuksia. (Mt., 141–142.) Näkemykseni mukaan tutkimuksen eettisyyden kannalta relevanttia on kiinnittää huomiota siihen, millainen potentiaali sosiaalityön tieteellisellä tutkimuksella on alistettujen tietojen vastarinnassa.

Pease (2002) lukee Andersonia (1996) ja kirjoittaa, että Andersonin mukaan yksi vallan näkökulma, joka sorretuilla on hallussaan, on valta kieltäytyä uskomasta, minkä perustalle hallitsevan tiedon vastarinta on mahdollista rakentaa. Peasen mukaan Anderson siten kannustaa suhtautumaan järkevällä epäilyllä ammatillisilleen ongelmien määrittelyyn. (Mt., 142.) Myös Leonard (1997, 169–171) argumentoi, että vastarinnan tulisi kohdistua ammattilaisten kurinpidolliseen valtaan ja, että ammattilaisen ja asiakkaan välisen suhteen tulisi rakentua dialogiseen muotoon, eikä autoritaariseksi. Näkemykseni mukaan sosiaalityön tutkimuksella on potentiaalia postmodernista perspektiivistä tarkasteltuna rekonstruoida ja reflektoida olemassa olevia valtarakenteita, jotka kytkeytyvät tutkijan ja tutkittavan identiteetteihin.

D’Cruz (2000) kirjoittaa, että tulkitsevien ja feminististen sosiaalitutkimuksen paradigmojen mukaan valta on eittämättä osa tutkijan ja informantin suhdetta, mutta ei vain ylhäältä alaspäin tutkijan hallussa, vaan kyse on sarjasta liikehtiviä suhteita, jotka riippuvat osallistujien identiteeteistä, ja joista tutkijan ja tutkittavan identiteetit ovat primaari-identiteettejä, mutta eivät ainoita. D’Cruzin mukaan on ensiarvoista kysyä, kuinka merkitykset ja identiteetit konstruoidaan käytännössä, kun lähtökohtana on, että kieli toimii symbolisena representaationa ja sosiaalisena käytäntönä, joka operoi myös vallan välineenä, joka legitimoit ja epälegitimoi erilaisia tietoväittämiä. Perspektiivi, joka problematisoi tutkimusprosessia dynaamisena tiedon/vallan kenttänä, missä osallistujat ovat enemmän tai vähemmän voimakkaita eri aikoina eri paikoissa, edellyttää D’Cruzin mukaan tutkijalta refleksiivisyyttä. Refleksiivinen lähestymistapa mahdollistaa D’Cruzin mukaan myös henkilökohtaisen asemoitumisen tutkiskelun vallan kentillä, missä ”minä” on tutkimuksen työkalu. Hän esittää, että tutkimuksen eri vaiheissa kulloinkin ajankohtaiset identiteetit ja siten myös vallan omistajuus vaihtelevat. Tutkimuksen tekoon kytkeytyvä valta on siis D’Cruzin mukaan luonteeltaan muuttuvaa ja dynaamista, eikä tutkijan hallussa. Myös tutkijan ja tutkittavan identiteetit voidaan nähdä muuttuviksi, eikä vakiintuneiksi. Siten D’Cruzin mukaan tutkijana oleminen ja tutkittavana oleminen eivät ole ainoita identiteettipositioita tutkimusprosessin aikana, vaan tutkimuksessa on mahdollista olla läsnä samanaikaisesti useita subjektiviteetteja. (Mt., 1.2–1.3, 2.5, 3.2, 8.1, 9.2.)

Näkemykseni mukaan voimaantumisen näkökulmasta huomio identiteettien avoimuudesta ja muuttuvuudesta on keskeinen, sillä kun valtaa ei jäsennetä vain tutkijalle kaikissa tutkimuksen vaiheissa kuuluvaksi, mahdollistaa se, että myös tutkittavan identiteetti rakentuu tutkimuksen aikana valtaa hallitsevaksi, mikä voi mahdollistaa tutkittavan voimaantumisen. Bell (2013) lukee Dominellia (2002) ja Blooria (2010) ja argumentoi, että kirjoittajille intersubjektiivisuus on sosiaalityön teorian ontologinen sydän, mikä merkitsee tutkimuksen kannalta, että tutkimuksen teon käytäntöihin tulisi sisällyttää jatkuvaa ja tietoista reflektiota, joka kohdistuu tutkijan ja tutkittavan väliseen yhteyteen. Tällöin Bellin mukaan tavoitteena on vallan jakaminen yhdessä, eikä niinkään tutkijan vallankäyttö tutkimukseen osallistujaan nähden. (Mt., 524.)

Myös Peled (2010) jäsentää oleelliseksi sosiaalityön tutkimukselle dialogisen suhteen tutkijan ja osallistujien välillä, minkä keskiössä on vallan jakaminen yhdessä tutkittavien kanssa (mt., 24). Myös intersubjektiivisuuden ajatus on nähdäkseni keskeinen eettisesti kestävän sosiaalityön tutkimuksen voimaantumistavoitteen toteutumisen perspektiivistä. Mertens ja Ginsberg (2008) kirjoittavat sosiaalityön tutkimuksen eettisyyteen kytkeytyen, että yhtenä eettisen tutkimuksen standardina on pidetty ontologista autenttisuutta. Ontologisen autenttisuuden käsite viittaa osallistujien konstruoimaan tietoon, mitä osallistujat tuottavat tutkimusprosessin aikana, mikä saattaa johtaa osallistujat entistä tietoisemmiksi omista tuntemuksistaan, uskomuksistaan ja arvoistaan. Tutkimus voi siten auttaa tutkittavia tuntemaan itsensä paremmin ja siten tutkimuksella voi olla myönteisiä vaikutuksia tutkittavien hyvinvoinnille, joskin ontologisen autenttisuuden ideaaliin ei ole mahdollista suhtautua täysin varauksetta. (Mt., 488.)

Parker, Fook ja Pease (1999) kirjoittavat erilaisuuden dilemmasta, joka kytkeytyy sen arviointiin, ketkä ovat voimaantumisen tai voimaannuttamisen tarpeessa. Kirjoittajien mukaan erilaisuuden dilemmassa on kyse ongelmasta, joka liittyy voimavarojen tarpeessa olevan ryhmän tunnistamiseen, pyrkimykseen tarjota tälle ryhmälle resursseja ja ryhmän stigmatisoitumiseen voimaannuttamispyrkimyksestä johtuen. Voimaannuttaminen voi siten samanaikaisesti haavoittaa ja vahingoittaa. Parker, Fook ja Pease esittelevät artikkelissaan Minow'n (1985, 202–206) ehdotuksen erilaisuuden dilemman ylittämiseksi. Minow'n mukaan dilemmaan tulee uppoutua uudelleen välttelemisen sijaan, jotta dilemmasta on mahdollista rakentaa entistä kirkkaampi ymmärrys. Kyse ei ole niinkään ratkaisusta ongelmaan, vaan tuloksekkaammasta kamppailusta. Minow'n jäsenitys edellyttää erilaisuuden ajatuksen arvioimista uudelleen. Erilaisuus tulee paikallistaa pikemminkin suhteista kuin ihmisestä tai ryhmästä, jota nimitetään erilaiseksi, mikä saattaa mahdollistaa uuden asennoitumisen stigman ongelmaan tunnustamalla erilaisuuden kuitenkin sulkematta sitä toiseuteen. (Mt., 151–152.) Myös tutkimuksen kontekstissa oleellista on

kiinnittää huomiota erilaisuuden määrittelyihin ja voimaantumisen tavoitteen mahdolliseen stigmatisoivaan vaikutukseen, mikäli voimaantumisesta pyritään rakentamaan tutkimuksen eettisyyttä rakentava konstruktio.

Käsittelen sosiaalista oikeudenmukaisuutta käsittelevässä luvussa tarkemmin sorron ja syrjinnän vastaista sosiaalityötä ja sosiaalityön tutkimusta, mutta katson perustelluksi lyhyesti todeta, että esimerkiksi sorron ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimuksen ytimessä ovat ideat tutkittavien aktiivisesta osallistumisesta ja sekä tutkijan että osallistujan tunnistamisesta subjekteiksi. Tämän kaltaisessa tutkimuksessa tutkijat ovat tietoisia tutkimusprosessiin sisäänrakennetuista valtaeroista, minkä vuoksi tutkijoiden tulee pyrkiä suunnittelemaan tutkimuskäytäntöjä ja -metodologioita, jotka voivat rakentaa tutkimuksesta entistä tasa-arvoisemman pyrkimyksen. (Strier 2007, 861–862.)

Nähdäkseni Strierin (2007) jäsenyys sorron ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimuksen analyyttisistä kategorioista on merkityksellinen myös sosiaalityön tutkimuksen voimaantumisen tavoitteen kannalta, mikäli voimaantumiseen ei tahdota suhtautua puhtaasti voimaannuttamisena – siis prosessina, jonka ammattilainen tai tässä kontekstissa tutkija suorittaa tutkittavalle. Vallankäytöstä on mahdotonta irtautua tutkimuksessakaan, mutta nähdäkseni tutkimuksen voimaantumistavoitteen kannalta on merkityksellistä tunnistaa myös valtaan kytkeytyvät kysymykset. Pease (2002) argumentoi, että ammattilainen–asiakas-asetelmaan kytkeytyy luontaisesti jännite, joka todennäköisesti horjuttaa voimaantumiseen suuntaavia interventioita, mikäli tätä suhdetta ei rekonstruoida, ja ammatilliseen tietoon ei kohdisteta kriittistä tarkastelua (mt., 144).

Postmodernin tutkimuksen näkökulmasta voi katsoa, ettei mikään tieto tai mikään tiedon laji ole enempää totta kuin toinen, vaan kyse on pikemminkin erilaisista perspektiiveistä (Danto 2008, 719). Faktat ovat siis paikallisia (Parker, Fook & Pease 1999, 153). Siten nähdäkseni juuri postmodernissa sosiaalityön tutkimuksessa on mahdollista tunnustaa tiedon ja äänen moninaisuus sekä koetella ammatillista tietoa. Danton (2008) mukaan postmodernin omaksunut sosiaalityön tutkija kuuntelee osallistujan kommunikaatiota pikemmin kertojan äänen vuoksi ja vähemmän kommunikaation sisällön tarkkuudesta johtuen. Hän jatkaa, että yksilöllinen tai kollektiivinen ääni tuo julki etuoikeuksien, statuksen ja vallan määrää – tai niiden puutetta. Danto kirjoittaa, että postmodernia tutkimusta on kutsuttu tarinan kertomiseksi, sillä tutkimuksen perustan tulisi rakentua henkilökohtaiselle kokemukselle. (Mt., 719.)

Peledin ja Leichtentrittin (2002) pääasiallisen perinteisestä orientaatiosta tutkimusetiikkaan huolimatta näyttää siltä, että myös heidän jäsenyyksessään voimaantumisen on postmoderneja viritteitä, jotka tulevat näkyviksi ennen kaikkea tutkittavien äänten kuulemisen ja raportoinnin kautta. Näen, että erityisesti tutkittavien äänten kuuleminen on merkityksellistä postmodernista perspektiivistä sosiaalityön tutkimuksen asettamalle voimaantumisen tavoitteelle. Tutkittavien äänten kuulemisen ja niiden raportoinnin avulla on mahdollista rakentaa legitiimiä toista tietoa, joka voi koetella ammattilaisten rakentamia ongelmakategorioiden määrittelyjä. Tärkeää kuitenkin on, että tutkija kriittisesti reflektoi omaa positiotaan tutkittavien äänten kuulijana ja raportoijana, sillä muuten riskinä on, että tutkittavien äänet asetetaan – kuten yleensä – ammattilaisdiskurssin dominoivien ”totuksien” alle.

Peasen (2002) mukaan huolimatta siitä, että voimaantumisen retoriikkaa on käytetty oikeuttamaan managerialistisia ja korporatiivisia politiikkoja ja käytäntöjä, pitää hän kiinni siitä, että on mahdollista konstruoida voimaantumisen prosesseja, jotka ovat luonteeltaan emansipatorisia. Peasen mukaan voimaantuminen voi olla myös sosiaalisen muutoksen pikemmin kuin sosiaalisen kontrollin voima. (Mt., 144.) Pease (2002) kirjoittaa voimaantumisen käytännön kontekstissa, mutta näkemykseni mukaan argumentit on mahdollista ulottaa myös tutkimuksen kentälle jo siitä syystä, että kuten Fraser (1999, 87) esittää, sosiaalityön tutkimus on ymmärrettävissä yhdeksi sosiaalityön käytännön ilmenemismuodoksi. Wendt ja Seymour (2010, 671) kirjoittavat, että voimaantumista ja siinä käytettävää valtaa ei ole katsottavissa hyväksi tai huonoksi, mutta oleellista on, että sitä tarkastellaan kriittisesti. Nähdäkseni kriittisyyden osoittaminen voimaantumista kohtaan on merkityksellistä myös sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden rakentumista pohtiessa.

5.2.2 Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen

Sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa korostuu keskustelu tutkimuksen velvollisuudesta sosiaalisen muutoksen sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämisen työkaluna, sillä sosiaalityön profession tavoitteet kytkeytyvät läheisesti sosiaalisen muutoksen tavoitteluun. Lähivuosina kriittiset ja sarron ja syrjinnän vastaiset lähestymistavat sosiaalityön käytännössä ja teoriassa ovat elpyneet. Moninaiset kriittiset ja sarron ja syrjinnän vastaiset orientaatiot jakavat kaikki sitoutumisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämiseen. (Pease 2010, 98.) Suoraa vastausta siihen, velvoittaako kaikkia sosiaalityön tutkijoita varsinainen eettinen imperatiivi tavoittelemaan sosiaalista muutosta, ei kuitenkaan ole. (Mertens & Ginsberg 2008, 498–500.)

Näen, että sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoite on merkityksellinen osa sosiaalityön eettisyyden rakentumista, vaikka varsinaista eettistä imperatiivia ei voitaisikaan osoittaa olevan olemassa. Mertens ja Ginsberg (2008) kirjoittavat, että transformatiivinen eettinen kysymys tiedustele: ”How can my research at this time and place contribute to social justice?”. He jatkavat, että kysymys on keskeinen eettiselle sosiaalityön tutkimukselle ei pelkästään eettisten koodistojen näkökulmasta, mutta myös sosiaalityön historiallisen perinnön ja sosiaalityön tehtävää koskevien toteamusten kannalta. (Mt., 500.) Käsittelen lyhyesti luvussa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitettä, minkä lisäksi erittelen joitakin olennaisella tavalla sosiaaliseen muutokseen suuntaavia ja siten myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden merkittäväksi tavoitteekseen nimeäviä sosiaalityön teoreettisia traditioita, joilla on antia sosiaalityön käytännön lisäksi myös sosiaalityön tutkimukselle.

On todettu, että sosiaalisessa oikeudenmukaisuudessa on kyse sosiaalityötä kokonaisuudessaan jäsentävästä arvosta, jonka tavoittelu erottaa sosiaalityön muista professioista. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsite on kuitenkin ollut käsitteelliseltä sisällöltään epämääräinen ja hämärä, eikä yhtä spesifiä määritelmää sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle ole olemassa, minkä vuoksi sen käsitteellistäminen on avoin moninaisille tulkinnoille. Tulkintoja ohjaavat muun muassa, millä käytännön tasolla tulkitsija toimii: välitöntä asiakastyötä tekevien ymmärrys sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta voi poiketa hallinnollisessa asemassa työskentelevän tulkinnasta. (Rountree & Pomeroy 2010, 293.) Edellä esitetyn valossa kiinnostavaa ja merkityksellistä nähdäkseni on, millaisia merkityksiä sosiaalityön tutkijat antavat sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle, sillä myöskään tutkijat eivät ole käsitteen objektiivisia tulkitsijoita. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden merkityksen rakentumiseen tutkimuksessa vaikuttanevat myös sosiaalityön käytännön kentällä sijaitsevat kumppanuussuhteet.

Sosiaalinen oikeudenmukaisuus sekä sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön suhde

Tutkimuksen näkökulmasta sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelu edellyttää Rountreen ja Pomeroy (2010) mukaan yhteistyötä sosiaalityön käytännön kentän toimijoiden kanssa. Heidän mukaansa tutkijat tarvitsevat tällaisia kumppanuuksia ymmärtääkseen vaihtelevia sosiaalisia kysymyksiä. Sosiaalityön tutkijoilla on merkityksellinen ja ainutlaatuinen rooli tulkitessaan tutkimusta käytäntöön tutkimustulosten analyysissa ja tunnistaessaan, kuinka evidenssin hyödyntämisen avulla on mahdollista purkaa systemaattista alistusta. (Mt., 293.) Kuitenkin kuten edellä esitin, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsite on epätarkka ja hämärä. Lisäksi Rountreen ja Pomeroy (2010) mukaan olemassa on vain vähän tietoa siitä, kuinka sosiaaliseen

oikeudenmukaisuuteen liittyviä ajatuksia on mahdollista muuttaa konkreettiseksi toiminnaksi. Sosiaalisen muutoksen tavoite on kirjattu NASW:n (2008) eettiseen koodistoon, ja sosiaalityön käytännön kentällä sorron vastaisten strategioiden soveltaminen sisältyy sosiaalityön arkipäivään. Rountree ja Pomeroy argumentoivat, että mikäli sosiaalityön käytännön kentällä toimivat yhdistävät voimansa tutkijoiden kanssa näiden metodien vaikuttavuuden selvittämiseksi, ei pelkästään vahvisteta muutoksia joiden eteen sosiaalityössä ponnistellaan, vaan myös vahvistetaan tietopohjaa uusilla välineillä, joiden avulla on mahdollista edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta. (Mt., 293–295.)

Sosiaalista oikeudenmukaisuutta on mahdollista Shaw'n (2003a) mukaan jäsentää kahdesta eri näkökulmasta. Shaw käsittelee sosiaalista oikeudenmukaisuutta laadullisen evaluaatiotutkimuksen kontekstissa, mutta käsittelen lyhyesti Shaw'n jäsenystä yleisesti sosiaalityön tutkimuksen etiikan osana, sillä Shaw'n (1999) mukaan tutkimus ja evaluaatio erottuvat usein vain yleisellä tasolla, eikä siten arviointitutkimusta ja muuta laadullista tutkimusta ole mahdollista erottaa kategorisesti toisistaan. Ensinnäkin oikeudenmukaisuus on mahdollista ymmärtää tietynlaisena reiluutena ja kohtuutena. Tällä tarkoitetaan moraalista perustaa, joka lepää sellaisten periaatteiden kuin moraalisen tasavertaisuuden, moraalisen autonomian, puolueettomuuden ja resiprokaalisuuden varassa. Toiseksi oikeudenmukaisuus voidaan käsittää konstruktivistisena, mikä merkitsee relativistista ja refleksiivistä näkökulmaa oikeudenmukaisuuden ymmärtämiseen, mikä johtaa kysymään, kuinka oikeudenmukaisuus rakentuu ja kuinka sitä ilmaistaan sekä koetaan arkipäiväisessä elämässä. (Mt., 17 – 18; House 1991, 245 ref. Shaw 2003a 17; Johnson 1995 ref. Shaw 2003a, 17–18.) Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelu on yksi sosiaalityön käytännön kuin tutkimuksenkin moraalisisista tarkoituksista (ks. esim. Butler 2002.) Myös esimerkiksi Pohjola (2007, 11–12) nimeää yhdeksi tutkimusetiikan osa-alueeksi sosiaalisen vastuun etiikan. Pohjolan (2003c, 58) mukaan sosiaalityön näkökulmasta tutkimuksessa tutkijalla on vastuu asettua heikomman osapuolen puolelle.

Katson sosiaalisen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistämisen käytännön pyrkimykseksi myös esimerkiksi Bogolubin (2010) esiin tuomat aukot ja ongelmat palvelujärjestelmässä, ja sosiaalityön tutkimuksen aseman näiden haasteiden nostamisessa esiin. Bogolub ymmärtää sosiaalityön tutkimuksen – ja tutkijan – eettiseksi velvollisuudeksi tuoda esiin palvelujärjestelmän puutteita, mikäli tutkimus tällaisia kohtaa. Bogolub pohtii artikkelissaan myös dilemmaa, mikä kytkeytyy palvelujärjestelmän puutteista ja aukkokohdista raportointiin. Bogolubin mukaan haasteena on, että puutteiden tuominen esiin, niistä raportointi ja keskusteleminen voivat estää tai vaikeuttaa tietystä organisaatiosta tehtävää tutkimusta. Tämän vuoksi hän kuvaa

harkinneensa tutkimuksessaan välittömän ja välillisen hyvän tuomisen arvottamista, ja päätyy esittämään, että tutkimuksen viiteryhmälle (Bogolubin tutkimuksessa sijoitetut lapset) välittömät myönteiset seuraukset ovat tärkeämpiä kuin ne edut, jotka voivat aiheutua tulevaisuuden tutkimuksesta. (Mt., 12–13.) Myös Peled ja Leichtentritt (2002) kirjoittavat, että eettisen tutkimuksen tulisi pyrkiä enimmäistämään suorat edut tutkimukseen osallistumisesta osallistujille (mt., 149). Siten vaikuttaa, että sosiaalisen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden tavoitteessa on läsnä neljä toisiinsa limittyvää perspektiiviä: yksilöllinen, yhteisöllinen, välillinen ja välitön.

Antle ja Regehr (2003) kirjoittavat artikkelissaan oikeudenmukaisuudesta ja hyvän tekemisestä tutkimuksen eettisinä tavoitteina sekä yleisesti lääketieteellisen etiikan perspektiivistä, että myös sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta. Antle ja Regehr argumentoivat, että lääketieteellisen etiikan näkökulmasta oikeudenmukaisuudessa on kyse huomion kiinnittämisestä siihen, että tutkimuksessa taakka ja hyöty jaetaan oikeudenmukaisesti. Tämä merkitsee pitämistä huolta, että haavoittuvat ryhmät eivät tule riistetyiksi ja vastaavasti, että vähäosaiset ryhmät myös hyötyvät tutkimuksen pyrkimyksestä. Antlen ja Regehrin mukaan sosiaalityön tutkijan tulee eettisessä harkinnassa ottaa huomioon oikeudenmukaisuuden ja hyvän tekemisen periaatteet. Heidän mukaansa sosiaalityöntekijöille on äärimmäisen tärkeää, että haavoittuvainen ja vähäosainen väestö sisällytetään tutkimussuunnitelmaan. Lisäksi erityisen keskeistä Antlen ja Regehrin mukaan on, että nämä ryhmät hyötyvät tutkimuksesta, ja että tutkimus johtaa parantuneisiin sosiaalisiin olosuhteisiin. (Mt., 138, 141.)

Näkemykseni mukaan näitä tavoitteita on mahdollista nimittää myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteluksi. Antle ja Regehr (2003) nostavat esiin, ettei oikeudenmukaisuuden tavoittelu tutkimuksen kontekstissa kuitenkaan ole täysin ongelmatonta. Sosiaalityön tutkijoiden on tasapainoteltava oikeudenmukaisuuden tehtävän ja yksilöllisten oikeuksien ja vapauksien välillä sekä harkita, kuinka haavoittuvat tai stigmatisoidut ryhmät kullakin hetkellä nähdään tai ymmärretään väärin. Lisäksi tutkijoiden tulee varmistaa, että tutkimusasetelma ei mahdollista väärinymmärrysten myöhempää ikuistamista tutkimukseen. (Mt., 141–142.)

Syrjinnän ja sorron vastaisen sosiaalityön tutkimus

Syrjinnän ja sorron vastaisen sosiaalityön (anti-oppressive social work) voidaan Rountreen ja Pomeroy'n (2010, 294) mukaan katsoa olevan käyttökelpoinen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteeseen orientoitunut viitekehys. Sorron ja syrjinnän vastaisessa sosiaalityössä tai käytännössä ei kuitenkaan ole kyse tarkkarajaisesta käsitteestä, vaan kyse on pikemminkin sateenvarjotermistä,

joka sisällyttää itseensä monia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteluun orientoituneita lähestymistapoja (Baines 2007, 4). Strier (2007) määrittelee syrjinnän ja sarron vastaisesta sosiaalityöstä olevan kyse, kun tavoitellaan muutosta palvelujen tarjoamisen rakenteissa ja menettelytavoissa makro-systemaattisten muutosten avulla, mitkä tapahtuvat juridisella ja poliittisella tasolla. Sosiaalinen sorto merkitsee Strierin mukaan tiettyjen sosiaalisten ryhmien systeemistä alistamista vakiintuneen epäoikeudenmukaisen vallan ja auktoriteetin käytön avulla. Syrjinnän ja sarron vastainen sosiaalityö on vaikuttanut merkityksellisesti erityisesti sosiaalityön käytännön ja koulutuksen kentillä, mutta tämänkaltaisesti orientoitunut tutkimus on saanut osakseen vain rajallisesti huomiota siitä huolimatta, että hallitsevia tutkimuksellisia traditioita on kritisoitu runsaasti. Syrjinnän ja sarron vastainen sosiaalityön tutkimus (anti-oppressive social work research) ei Strierin mukaan kuitenkaan ole paradigmana uusi, vaan se rakentuu osallistavan toimintatutkimuksen ja emansipatorisen lähestymistavan luomalle pohjalle. (Mt., 858–860.)

Strier (2007) määrittelee syrjinnän ja sarron vastaista sosiaalityön tutkimusta yhdeksän analyttisen kategorian avulla, jotka sisältävät tutkimuksen tavoitteet, populaation, metodologian, tutkimusympäristön, osallistujien roolin, tutkija–osallistuja-suhteen, tiedon omistajuuden, tieto–toiminta-suhteen ja tutkimuksen rajat, jotka esittelen tyypistetyksi seuraavaksi. Pääavoitteet ovat sarron ja alistuksen systemaattinen tutkimus ja sellaisen tiedon kehittäminen, joka tukee ihmisten toimintaa sarrasta vapautumiseksi. Populaation suhteen syrjinnän ja sarron vastainen sosiaalityön tutkimus fokuoitetuu tietoisesti kaikista alistetuimpiin ihmisryhmiin. Jotta näitä vaiennettuja ääniä olisi mahdollista kuulla, sarron ihmisten tutkimus edellyttää moninaisia keinoja yhdistää näitä ryhmiä tutkimusprojekteihin ja strategioita epäluottamukseen sekä syrjäytymiseen liittyvien esteiden ylittämiseksi. Metodologioiden perspektiivistä sosiaalityön tutkimuksen tulisi Strierin mukaan hylätä perinteiset sosiaalitieteelliset traditiot, jotka Butlerin ja Drakefordin (2000, 2) mukaan yksinkertaistavat tutkimuksen pelkäksi tekniseksi evaluaatioksi ja korvaavat älylliset ja luovat ponnistelut säännöillä ja sääntelyllä. (Mt., 860–862.)

Alistuksen ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimuksen tulisi Strierin (2007) mukaan yhdistää metodologioita, joiden avulla on mahdollista käsitellä sarron ja alistuksen kompleksista ja monisärmäistä luonnetta sekä sen objektiivisten, rakenteellisten ulottuvuuksien että subjektiivisten, fenomenologisten ulottuvuuksien kannalta. Tutkimusympäristön tulisi vahvistaa turvallista tilaa itsereflektiolle ja itsetutkiskelulle sekä tarjota terapeutista tukea tutkimuksen eri vaiheet läpäisevästi. Sarron ja syrjinnän vastainen sosiaalityön tutkimus on Strierin mukaan luonteeltaan osallistavaa ja mahdollistaa tutkittavien aktiivisen osallistumisen. Tutkimus kannattaa vallan kannalta tasapainotettua kohtaamista tutkijan ja osallistujien välillä, jossa sekä tutkija että

osallistuja ovat subjekteja. Kohtaaminen sisältää perustavanlaatuisen sitoumuksen sekä tutkijalta että osallistujilta tutkia keskinäisiä sosiaalisia roolejaan ja yhteisen toimintansa mahdollisuutta tukea syrjinnän ja sarron voittamista. (Mt. 860–861.)

Strierin (2007) mukaan sarron ja syrjinnän vastaisessa sosiaalityön tutkimuksessa tutkijat ovat tietoisia tutkimusprosessiin sisäänrakennetuista valtaeroista, minkä vuoksi tutkijoiden tulee pyrkiä suunnittelemaan tutkimuskäytäntöjä ja -metodologioita, jotka voivat rakentaa tutkimuksesta entistä tasa-arvoisemman pyrkimyksen. Sarron ja syrjinnän vastainen sosiaalityön tutkimus kannustaa käsitykseen, jonka mukaisesti tutkimuksen tieto on sarrrettujen omaisuutta. Perinteisesti tutkijoilla on katsottu olevan hallussaan monopoli, joka kytkeytyy tiedon tuotantoon, minkä seurauksena osallistujat, jotka ovat tutkimuksen tiedon päälähde, tulevat osattomiksi omistajuudesta. Kuitenkin sarron ja syrjinnän vastaisessa sosiaalityön tutkimuksessa tutkijat luopuvat vapaaehtoisesti hegemoniseen asemaansa liitetystä etuoikeuksista tiedon jaettun omistajuuden puolesta. Tieto-toiminta-suhteen perspektiivistä tutkimus on sitoutunut tuottamaan ja ottamaan käyttöön tietoa, jota on mahdollista soveltaa toiminnassa, jolla vastustetaan sarrtoa. Tutkimuksen rajojen suhteen sarron ja syrjinnän vastainen sosiaalityön tutkimus laajentaa tutkimuksen ulottuvuutta sarron tutkimuksesta tiedon levittämiseen ja sellaisten mahdollisuuksien luontiin, joiden avulla sosiaalinen muutos voi toteutua. Traditionaaliseen käsitykseen sosiaalityötutkimuksesta verrattuna tutkimus tekee uuden sitoumuksen, joka sisällyttää sosiaalisen muutoksen tavoittelun sosiaalityötutkimuksen ydinagendaksi. (Mt., 861–862.)

Nähdäkseni Strierin (2007, 860–862) erittelemät yhdeksän sarron ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimuksen analyttistä kategoriaa soveltuvat sosiaalista ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta tavoittelevan sosiaalityön tutkimuksen tutkimusprosessia viitoittaviksi ohjenuoriksi. Sarron ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimuksen tavoitteena ei ole vain inhimillisen kärsimyksen lievittäminen tai sarrttavien käytäntöjen analyttinen tarkastelu, vaan sosiaalinen ja yhteiskunnallinen muutos sellaisen tiedon tuottamisen että käyttöön ottamisen avulla, joka tukee toimintaa, jonka avulla sarrrosta ja syrjinnästä on mahdollista vapautua. Siitä huolimatta, että sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle ei ole sosiaalityön toimintakentän kaikki kontekstit kattavaa yhteistä ja jaettua määritelmää – eikä tällaisen määritelmän etsiminen ole välttämättä edes tarpeellista – on nähdäkseni perusteltua todeta, että sarron ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimuksen tavoitteiden voidaan myös katsoa antavan sisältöä sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle.

Sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja postmoderni

On argumentoitu, että syrjinnän ja sarron vastainen diskurssi on syntynyt laajojen postmodernien sosiaalisten diskurssien rinnalla. Ainakin osittain sarron ja syrjinnän vastaisen diskurssin ilmestyminen sosiaalityöhön on katsottu merkitsevän pyrkimystä sovitella sarron kompleksisuutta ja olla etuoikeuttamatta yhtä muotoa toisesta. (Brown 2012.) Kuitenkin myös sarron ja syrjinnän vastaiseen käytäntöön on katsottu liittyvän riskejä, jotka liittyvät autoritarismiin, joka kaappaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteet ja konstruoi nämä uudelleen merkityksiltään kapeiksi. Autoritaariset lähestymistavat kontrolloivat ja rajoittavat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden agendoja vaatimalla kaavamaisia käyttötapoja sarron ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön eri käsitteille kuten sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle. (Baines 2007, 24; ks. myös de Montigny 2011.)

Sarron ja syrjinnän vastainen sosiaalityö näyttäytyy postmodernin näkökulmasta ristiriitaisena, sillä vaikka tämä orientaatio hylkää ajatuksen objektiivisesta tiedosta postmodernin perspektiivin mukaisesti, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteeseen suhtaudutaan kuitenkin jokseenkin staattisesti ja essentialistisesti (Healy 2005; Ife 1999, 219 – 222). Kriittisen sosiaalityön perspektiivistä haasteellista on Peasen (2010) mukaan ollut postmodernin halu uudelleen jäsentää emansipatorista politiikkaa. Peasen mukaan on esimerkiksi argumentoitu, että tulisi visioda edistyksellistä politiikkaa, joka soveltuu postmoderneihin olosuhteisiin. Lisäksi on myös oltu huolestuneita siitä, että postmoderniin kytkeytyvä metanarratiivien torjuminen heikentää sitoutumista sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteeseen. (Mt., 105.) Jäsennän tässä pro gradu -tutkielmassa kuitenkin postmodernin konstruktioksi, joka ei täysin hylkää modernin arvoja, joihin sosiaalityö ja sosiaalityön tutkimus suurilta osin pohjautuvat. Tämän vuoksi en käsittele tämän tarkemmin postmodernia radikaalia kritiikkiä, joka kohdistuu sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen.

Sosiaalityön kentällä on olemassa myös muita sosiaaliseen muutokseen suuntaavia orientaatioita kuin sarron ja syrjinnän vastainen sosiaalityö, jotka tavoittelevat sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Healy (1999) huomauttaa artikkelissaan aktivistisesta sosiaalityöstä (activist social work) kriittisen poststrukturalismin perspektiivistä, että diskurssit tekevät tietynlaiset identiteetit, sosiaaliset suhteet ja sosiaaliset käytännöt mahdolliseksi samanaikaisesti, kun ne sulkevat pois muut vaihtoehdot. Healy lähestyy artikkelissaan lähinnä sosiaalityön käytäntöä, mutta kuten olen edellä todennut, ei tutkimusta ja käytäntöä ole mahdollista täysin erottaa toisistaan. Siten katson, että Healyn argumentaatiota radikaaliin sosiaaliseen muutokseen tähtäävästä aktivistisesta sosiaalityöstä on mahdollista laajentaa myös sosiaalityön tutkimuksen kentälle. Healy asemoituu artikkelissaan

jälkistrukturalistiseen perspektiiviin, joka kytkeytyy merkityksellisesti kriittiseen teoriaan, mutta myös postmoderniin. Healyn mukaan aktivistisessa sosiaalityössä on kyse laaja-alaisesta skaalasta erilaisia sosiaalityön lähestymistapoja, jotka suuntaavat radikaaliin sosiaaliseen muutokseen. Tällaisiksi hän nimeää esimerkiksi marxilaisen sosiaalityön, antirasistisen sosiaalityön, jotkin feministisen sosiaalityön muodot ja radikaalin alueellisen yhteisösosiaalityön sekä osallistavan toimintatutkimuksen. Radikaaliin sosiaaliseen muutoksen pyrkivän kriittisen tutkimuksen kenttä on laaja ja se sisältää sekä moderneja että postmoderneja ideoita, mutta Healy katsoo, että pääosin aktivistinen teoria perustuu moderneille ajatuksille. (Mt., 115–118.)

Haasteena postmodernin näkökulmasta on, kuinka Healyn (1999) kuvaamat radikaalia sosiaalista muutosta – siis myös sosiaalista oikeudenmukaisuutta – edistävät orientaatiot suhtautuvat moderneille ideoille vakiintuneesta totuudesta. Postmodernin näkökulmasta nähdäkseni relevantti näkökanta siis on, millaista todellisuutta ja tutkimusta sorretuista ja syrjityistä ihmisistä ja ihmisryhmistä puhuminen rakentaa. 'Sorrettu' rakentuu näkemykseni mukaan määrätyksi ja vakiintuneeksi identiteettikategoriaksi, minkä käyttö tutkimuksessa voi omalta osaltaan osallistua konstruoimaan alistavia käytäntöjä ja puhetapoja, mikä on problemaattista tutkimuksen eettiselle kestävyydelle.

Healy (1999) argumentoi, että suuressa osin aktivistisessa sosiaalityön teoriassa identiteetit jäsenetään kiinteiksi, joita ympäröivät sosiaaliset rakenteet määrittelevät. Identiteetteihin liitetään siis tiettyjä luonteeltaan essentialistisia oletuksia kokemuksista ja intresseistä. Siten esimerkiksi tiettyjen ryhmien katsotaan jakavan tiettyjä kokemuksia jaetun sosiaalisen asemansa nojalla. Hän tiivistää, että aktivistisen sosiaalityön kriittinen perusta on riippuvainen käsityksestä, jonka mukaan olemassa on keskinäisesti vahvistuvia suhteita ympäröivien sosiaalisten rakenteiden, vallan ja identiteetin sisällä. Identiteetti on kuitenkin vakiintunut ja pysyvä, ja se määrittyy yksilön asemasta ympäröivissä sosiaalisissa rakenteissa, ja siten minuus on vakaa ja pysyvä kontekstista kontekstiin. (Mt., 119–121.) Postmodernin maailmankuvan mukaisesti identiteetit ovat vaihtelevia. Niitä voi olla samanaikaisesti useita ja nopea siirtyminen identiteetistä toiseen katsotaan mahdolliseksi. (Bauman 2001, 147; 1998, 123.) Jälkistrukturalismin teoreettisella kentällä kirjoitetaan identiteetin sijaan mieluummin minuudesta. Myös jälkistrukturalistit torjuvat ajatuksen muuttumattomasta identiteetistä, ja katsovat, että subjektiivisuus on diskurssin lopputulos, ja yksilön niin kutsuttu identiteetti vaihtelee eri konteksteissa käytössä olevien diskurssien mukaisesti (Healy 1999, 121.)

Postmodernista näkökulmasta tutkimuksen tämän eettisen tavoitteen – siis sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämisen – kannalta relevanttia on, kuinka identiteetit ja niiden

rakentuminen ymmärretään. Sen lisäksi, että esimerkiksi sorretuista puhuminen voi konstruoida itsessään alistavia käytäntöjä ja puhetapoja, huomionarvoista näkemykseni mukaan on, että yksilöllä voi olla useita identiteettejä tai jälkistrukturalistisen preferenssin mukaan minuuksia. Sorretut eivät siis tämän näkemyksen mukaan ole ainoastaan sorrettuja, eikä heillä, joita sorretuiksi kutsutaan, voida postmodernista näkökulmasta katsoa olevan pelkkien ympäröivien sosiaalisten rakenteiden määrittelemää paikallaan pysyvää muuttumatonta identiteettiä. Toki ymmärrettävää on, että jotta sortoa kokevia tai kokeneita on mahdollista tutkia ja tästä tutkimuksesta on mahdollista raportoida, tulee heitä myös nimittää jollakin tavalla. Kysymys siis postmodernin näkökulmasta kuuluukin, kuinka identiteettien ja minuuksien erilaisuutta sekä moninaisuutta on mahdollista tutkimuksessa esittää.

Lisäksi postmodernista näkökulmasta on keskeistä kiinnittää huomiota niihin oletuksiin, jotka liittyvät dominoivien diskurssien rakentamiin itsestään selvinä otettaviin määritelmiin sorrettujen tilanteista (Pease 2010, 105). Fook (2002, 38–44) kirjoittaa kriittisestä reflektiosta omien perustavanlaatuisen oletusten suhteen. Nähdäkseni kriittinen itseen käännetty reflektio on merkityksellinen osa moninaisuuden raportointia tutkimuksessa, sillä tutkijan omien perustavaa laatua olevien diskursiivisten käytäntöjen tiedostaminen on ensimmäinen askel kohti diversiteetin tunnustavaa kriittistä raportointia. (Ks. kriittisestä reflektiosta sorron ja syrjinnän vastaisessa käytännössä Brown 2012.) Pease (2010) tiivistää, että tiedämme, että tutkimusta on mahdollista käyttää edistämään sosiaalista muutosta ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Pease huomauttaa kuitenkin myös, että yhtäläillä tiedossa on, kuinka tutkimusta on mahdollista käyttää toisintamaan dominaation suhteita ja epäoikeudenmukaisuutta. Ihmisoikeuksiin kytkeytyvät moraaliset imperatiivit ovat sosiaalityön profession keskiössä, minkä vuoksi sosiaalityön tutkijoiden on tärkeää on pohtia vakavasti poliittisia ja epistemologisia oletuksia, jotka ovat sulautuneet tutkimuksen käytäntöihin. (Mt., 111.)

Postmodernin kannalta on myös relevanttia kiinnittää huomiota siihen, mitä on sosiaalinen oikeudenmukaisuus, joka tutkimuksen eettiseksi tavoitteeksi nimetään. Postmodernista perspektiivistä katsoen ei ole perusteltua tulkita tavoitteita vakiintuneiksi ja paikallaan pysyviksi tai tavoitteiksi, jotka yleismaailmallisesti ulottuvat kaikkiin. Pikemminkin sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteellistä rakentamista tutkimuksessa voisi tarkastella feministis-yhteisöllisen etiikan perspektiivistä. Feministis-yhteisöllinen etiikka olettaa, että moraalinen yhteisö tulee ontologisesti ennen yksilöä. Tämänkaltainen yhteisö jakaa yhteiset moraaliset arvot. Feministis-yhteisöllisen käsityksen mukaan moraaliset kriteerit suhteutetaan aina todellisten olosuhteiden mahdollisuuksiin, jotka on arvioitu paikallisten

ymmärrysten kautta, ja jotka puolestaan syntyvät feministisestä ja yhteisöllisestä moraalista. Tällaisen eettisen lähestymistavan mukaan myös sosiaalityön tutkimuksesta tulee yhteistyöhön perustuva projekti, jossa tutkija liittyy tutkittavaan jatkuvan moraalisen vuoropuhelun kautta. (Denzin 2002, 31–32.)

Tutkimuksen etiikka on siis aina kontekstuaalista (Denzin 1997, 227). Peled (2010) näkee myös sellaisen tutkimuksen, missä tutkijan ja tutkittavan välillä vallitsee dialoginen suhde ja missä valta jaetaan yhdessä yhtenä mahdollisena lopputuloksena yhteiskunnallisen muutoksen mahdollistamiselle (mt., 24). Feministis-yhteisöllisen etiikan ideoiden avulla on mahdollista jäsentää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteellisiä sisältöjä tutkimusprosessin aikana paikallisesti, ilman autoritaarista sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteellistä kaventamista tai pakottamista muuttumattoman kiinteään muotoon.

6. SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN EETTISET ERITYISKYSYMYKSET

Tässä luvussa jäsenän joitakin sosiaalityön tutkimuksen kysymyksiä, jotka eivät suoranaisesti nivoudu edellä eriteltyihin sosiaalityön tutkimuksen etiikan kysymyksiin, mutta jotka kuitenkin rakentuvat merkityksellisiksi sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa. Seuraavat erittelyn kohteena olevat sosiaalityön tutkimuksen eettiset erityiskysymykset kietoutuvat luonteeltaan regulatiivisen sosiaalityön tutkimusetiikan että sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden erilaisten konstruktioiden ympärille ja näiden välimaastoon.

6.1 Lasten tutkiminen

Lasten tutkimisen erityiskysymykset kytkeytyvät sekä perinteisiin eettisiin näkökohtiin että hyvän rakentamiseen tutkittaville, mutta vahvasti myös regulatiiviseen tutkimusetiikkaan. Olen edellä sivunnut lapsiin kohdistuvaa tutkimusta vain luvussa, jossa käsittelen tutkimuseettistä sääntelyä sosiaalityössä. Toisaalta myös useat lapsi- ja nuorisotutkimuksen kysymykset ovat luonteeltaan samankaltaisia minkä tahansa sosiaalityön tutkimuksen fokusryhmän kanssa, mutta tässä luvussa erittelen ennen kaikkea niitä kysymyksiä, jotka ovat omintakeisia lasten tutkimiselle. Lasten tutkimiseen kytkeytyvistä eettisistä näkökohdista on olemassa mittavasti tutkimuskirjallisuutta ja raportteja (esim. Bogolub & Thomas 2005; Farrell (toim.) 2005; Lagström & Pösö & Rutanen & Vehkalahti (toim.) 2010; Kannasoja & Svenlin 2011; Munford & Sanders 2004; Nurmenniemi 2010; Powell & Smith 2009), mistä kokoan tähän vain suppean esityksen.

Lasten tutkiminen ei ole sosiaalityön tutkimuksen yksinoikeus, mutta näen, että tietyissä olosuhteissa lastensuojelutyön kentällä lasten tutkimiseen kytkeytyy kysymyksiä, jotka ovat samanaikaisesti sekä metodologisia että eettisiä. Lastensuojelu on voimakkaasti tunteita kuohuttava kenttä (Munro & Holmes & Ward 2005, 1024), minkä vuoksi on nähdäkseni merkityksellistä kiinnittää hieman huomiota myös lasten tutkimisen eettisiin kysymyksiin. Varsinaista lasten tutkimisen tutkimuseettistä sääntelyä olen sivunnut edeltävästi luvussa 4.3, missä olen käsitellyt sosiaalityön tutkimusta sääntelevää lainsäädäntöä. Erityistä huomiota kiinnitän lapsi- ja nuorisotutkimukseen kytkeytyvään tutkittavan suostumuksen haasteeseen, mikä on nähdäkseni erityisen relevantti kysymys myös postmodernin perspektiivistä.

Suostumuksen kysymykset

On argumentoitu, että eräs keskeinen lastensuojelututkimuksen kentän kysymys kytkeytyy suostumukseen (Bogolub & Thomas 2005). Lasten ja nuorten rekrytointi tutkimukseen omalla oikeudellaan voi olla ongelmallista toteuttaa. Pyrkimykset saada yhteys välittömästi lapsiin ja nuoriin tutkimuksessa voidaan nähdä haasteena oletetuille vanhempien oikeuksille ja velvollisuuksille tehdä päätöksiä lastensa puolesta. Alaikäisten tutkimuksessa eettiset kysymykset kiertävät kahden oletuksen välillä. Toinen näistä oletuksista on alaikäisten haavoittuvuus ja toinen oletama, etteivät alaikäiset ole aikuisiin nähden kompetentteja tekemään ratkaisuja asioista, jotka vaikuttavat heihin. (Munford & Sanders 2004, 470.)

Erityisen kompleksiselta eettisistä perspektiivistä vaikuttaa suostumus tilanteissa, joissa tutkittava lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Pääsääntöisesti vaikuttaa siltä, että näissä tilanteissa suostumukseen kytkeytyvässä päätöksentekoprosessissa on läsnä jopa neljä toimijaa: lapsi, ainakin toinen synnyinvanhempi, sijaishuoltopaikka ja lapsen sosiaalityöntekijä. Yhdysvaltalaisen ja brittiläisen lastensuojelututkimuksen kentällä on pohdittu, onko synnyinvanhemman antama suostumus lapsen osallistumisesta tutkimukseen välttämätön vaatimus tilanteissa, joissa lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Tässä kontekstissa on argumentoitu, että varsinaista eettistä imperatiivia vanhemman suostumuksen hankkimiseen ei ole olemassa, vaan suostumuksen hankkiminen tai hankkimatta jättäminen kytkeytyvät tutkimuksen tavoitteisiin ja aihealueeseen. (Bogolub & Thomas 2005, 272–275.)

Eettinen päätöksenteko tapahtuu kulttuurisessa kontekstissa ja siten myös tutkimuksen eettisiin valintoihin vaikuttaa olennaisesti ammattikulttuuri. Tämän vuoksi esimerkiksi brittiläiset ja yhdysvaltalaiset käytännöt koskien synnyinvanhemman suostumusta kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen osallistumisesta tieteelliseen tutkimukseen vaihtelevat. On esitetty, että yhdysvaltalaisessa tutkimuskäytännössä on (synnyin)vanhemmalta yleisesti ottaen pyydetty suostumusta, mitä on perusteltu vanhempien luottamuksenvaraisella suhteella lapsiinsa nähden. Vanhemmat eivät siis omista lapsiaan, mutta ovat vastuussa sen ratkaisemisesta, millaiseen toimintaan osallistuminen on lapsen edun mukaista, kun lapsen ei voida katsoa voivan päättää asiasta itse. Kuitenkin kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten tapauksissa ei aina voida katsoa, että synnyinvanhemman suostumus on välttämätön, vaan lapsen edustajana voi toimia myös muu asianmukainen taho. (Bogolub & Thomas 2005.)

Kuitenkin vaikuttaa, että yhdysvaltalaisessa tutkimuskäytännössä erityistä huomiota kiinnitetään lapsen synnyinvanhemman tai -vanhempien suostumukseen. Brittiläisessä käytännössä korostuvat vanhempien sijaan lapsiin kytkeytyvät kysymykset. On argumentoitu, että brittiläisessä tutkimuskirjallisuudessa synnyinvanhemman suostumukseen kytkeytyen on huomiota kiinnitetty haasteisiin, esteisiin ja työteliäisyyteen, mitä vanhemman suostumuksen hankkiminen sisältää. Brittiläisessä tutkimuskirjallisuudessa on todettu fokuksessa olevan lapsi, vaikka vanhemman suostumusta ei täysin hylätäkään. Onkin argumentoitu, että yhdysvaltalaisessa tutkimuskäytännössä lasten tutkimukseen osallistumisen suhteen nojataan yksilöllisesti orientoituneeseen kehityspsykologiaan, kun taas brittiläisessä käytännössä osallistumisen suhteen turvaututaan psykologian sijaan pikemmin sosiologisiin määrittelyihin. (Bogolub & Thomas 2005, 274–279.) Kotimaisessa tutkimuskirjallisuudessa on argumentoitu, että erityisesti pienten lasten tutkimiseen kytkeytyy erityisiä suostumukseen ja tutkimuslupaan liittyviä kysymyksiä (Kannasoja & Svenlin 2011, 275).

Kehitys- ja kasvatustieteellinen tutkimus ovat hallitsevasti konstruoineet lapsuuden joko ongelmana tai kehityksellisenä projektina. Näiden voimallisten sosiaalisten diskurssien mukaan lapset ovat haavoittuvia ja epäkompetentteja. Näiden oletusten lisäksi nämä diskurssit problematisoivat lapsia tutkimusagendan kautta, mikä on merkinnyt, että lasten kuuntelemisen kulttuuri on puuttunut, eikä olemassa myöskään ole universaalisti hyväksytyjä käytäntöjä joiden avulla saada suoraan yhteys lapsiin mahdollisina tutkimukseen osallistujina. Onkin argumentoitu, että neljä kehityksellisen paradigman avainpiirrettä ovat muotoilleet vahvasti lapsien ja lapsuuden tutkimusta. Nämä avainpiirteet ovat yhden ainoan totuuden etsintä; lasten ja lapsuuden individualisointi; näkemys, jonka mukaan lapset ovat inkompetentteja ja lasten jättäminen ulkopuolelle heidän omien elämiensä konstruointiprosesseista. Traditionaalisessa lasten tutkimuksessa aikuisten tieto on oletettu standardiksi, jota vasten kaikkea tietoa ja merkitystä tulisi arvioida. Lisäksi tämänkaltainen tutkimus fokusoituu hallitsevasti aikuisten intresseihin. Luonteeltaan traditionaalinen tutkimus onkin tyypillisesti tulkinnut lapset objekteiksi, ja ottaen huomioon näkemyksen lapsista vähemmän kompetentteina, kysymykset lasten suostumuksesta eivät ole yleensä nousseet esiin, vaan suostumusta on haettu aikuisilta portinvartijoilta – siis niiltä yksilöiltä, joiden uskotaan olevan parhaassa asemassa valitsemaan lasten puolesta. (Munford & Sanders 2004, 470–471.)

Munford ja Sanders (2004) argumentoivat, että uudet lapsuuden sosiaalitutkimukset ovat kehittyneet tutkijoiden tyytymättömyydestä traditionaalisen tutkimuksen tuottamaan rajalliseen näkemykseen lapsista ja lapsuudesta. Kirjoittajien mukaan uusi lapsuutta käsittelevä sosiaalitutkimus on pyrkinyt löytämään keinoja, joiden avulla lapset on mahdollista ottaa mukaan

täysipainoisesti osallistuvina ja suostumuksensa antaneina subjekti-osallistujina. Tällaiset tutkimukset kyseenalaistavat aikuisten näkemyksiä lasten oikeuksista, kyvykkyydestä ja intresseistä verrattuna aikuisten oikeuteen kontrolloida niitä ehtoja, joiden alla alaikäiset osallistuvat tutkimukseen. Lasten tulkitseminen tutkimuksen subjekteina objektien sijaan edellyttää muutosta siinä käsityksessä, joka koskee lapsuuden luonnetta ja statusta, mikä yleisesti ottaen herättää ongelmia traditionaalisissa lähestymistavoissa etiikkaan, ja aivan erityisesti suostumukseen kytkeytyvissä kysymyksissä. Uudet lähestymistavat antavat arvoa yhteyden saamiseen lapsiin ja nuoriin mahdollisimman välittömästi tunnustaen lasten ja nuorten itsemääräämisoikeuden, kyvykkyyden toimia kompetentilla tavalla ja tarjoten areenan, missä lasten ja nuorten äänet voivat tulla kuuluiksi ilman aikuisten perspektiivien ja intressien suodattimia. (Mt., 472.) Viimeaikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa on todettu, että lopputuloksena lapsuuden teoreettisista kehityssuunnista lapsitutkimuksen kentällä lapsia tulkitaan vähenevissä määrin ainoastaan tutkimuksen objekteiksi, vaan sen sijaan lapset nähdään useammin aktiivisina osallistujina tutkimusprosessissa (Powell & Smith 2009, 124). Se, kuinka lapsuutta määritellään, on merkityksellinen osatekijä myös lasten ja aikuisten välisten valtasuhteiden konstruoinnin kannalta.

Lasten osallisuus tutkimuksessa

Munford ja Sanders (2004) kuvaavat artikkelissaan soveltamaansa neliportaista suostumusprosessia, jota he käyttivät rekrytoidessaan nuoria tutkimukseensa. Tutkijat argumentoivat omaksuneensa sosiaalisen näkemyksen lapsuudesta, jonka mukaan lapset ovat tutkimuksen subjekteja, joita on mahdollista verrata aikuisiin, mutta jonka mukaan kuitenkin lapset pitävät hallussaan erilaisia kompetensseja. Munford ja Sanders kirjoittavat valinneensa sosiaalisen näkemyksen, sillä se tunnusti lapsen toiminnan ja perspektiivin. Suostumusprosessi rakentui neljästä askeleesta, joista ensimmäinen oli yhteydenotto organisaatioon, joka oli yhteydessä nuoriin säännöllisesti. He pyysivät organisaatiolta suostumusta tavata nuoria yksin ilman muita aikuisia, ja toimittivat käyttämänsä informaatiomateriaalin organisaatioiden edustajien nähtäväksi. Toinen askel oli vanhempien informoiminen siitä, että heidän lapsensa osallistuisivat yleiseen esittelyyn. Tutkijat tarjosivat kouluille ja virastoille lyhyen informaatiolehtisen, jonka nuoret veivät kotiin. Informaatiolehtisessä varmistettiin, ettei suostumusta pyydetäisi esittelytilaisuudessa. Lehtisessä annettiin vanhemmille mahdollisuus vetää lapsensa pois esityksestä, jos vanhemmat niin toivoivat. (Mt., 473, 475–477.)

Kolmas askel Munfordin ja Sandersin (2004) mukaan oli projektin esittely nuorille ja tavoitella suostumusta puhua nuorten vanhemmille. Tutkijat tapasivat nuorten ryhmiä yksin ilman muiden

aikuisten läsnäoloa. Esityksessä selvitettiin, ketkä suorittaisivat haastattelut, tutkimuksen päämäärät ja selitettiin, että tutkijat olivat kiinnostuneita kuulemaan nuorten näkökulmia ja kokemuksia. Tutkijat kuvaavat korostaneensa, etteivät he kertoisi vanhemmille mitä nuoret sanoivat haastatteluissa, eivätkä myöskään kertoisi, mitä heidän vanhempansa sanoivat. Tutkijat pyysivät nuoria täyttämään yhteystietolomakkeet, joissa nuorille annettiin mahdollisuus antaa lupa soittaa heidän koteihinsa ja puhua nuorten vanhemmille tutkimuksesta. Mikäli tässä vaiheessa nuoret kieltäytyisivät, selvittivät tutkijat, että päättäisivät puhelun tähän. Neljäs askel oli yhteydenotto nuoriin ja heidän vanhempiinsa. Tutkijat kirjoittavat soittaneensa viikon sisällä esittelytilaisuudesta nuorille koteihinsa, muistuttaneensa heitä keitä tutkijat olivat ja tiedustelivat, olivatko nuoret edelleen iloisia kuullessaan tutkijoista. Tutkijat kuvaavat nuorten antaneen puhelimen auliisti vanhemmilleen. (Mt., 477–478.)

Munford ja Sanders (2004) argumentoivat jokseenkin vaivaannuttavan puhelinsoiton olleen todella merkityksellinen, sillä soittamalla nuorelle ja pyytämällä lupaa puhua nuoren vanhemmille, antoivat tutkijat täyden kontrollin tutkimusprojektiin osallistumisesta. Nuoret asetettiin asemaan, jossa nuoret itse esittelivät tutkijat ja projektin vanhemmilleen. Tämänkaltainen prosessi Munfordin ja Sandersin mukaan mahdollisti nuorten aikaisen hyväksynnän varmistamisen projektiin osallistumisen suhteen, ja teki näkyväksi tutkijoiden näkemyksen nuorista kompetentteina ja alleviivasi tutkijoiden kunnioitusta nuoriin yksilöinä ja heidän kiinnostukseensa kuulla nuorten näkemyksiä. Tästä huolimatta aikuisten asema hallita nuorten osallistumista oli ilmiselvä aina organisaatioiden lähestymisestä vanhempien tiedottamiseen ja heidän kanssaan keskusteluun. Kirjoittajat huomauttavat, että erityisen sensitiivisten tutkimusaiheiden kuten kaltoinkohtelu tai kotiväkivalta, missä aikuiset saattavat haluta peitellä toimintaansa, aikuisten veto-oikeuteen kytkeytyvä kysymys luultavasti rakentuisi huomattavamaksi kuin Munfordin ja Sandersin kuvaamassa projektissa. Kuitenkin myös perinteisemmät lähestymistavat tutkittavien rekrytointiin osoittautuisivat luultavasti haastaviksi rekrytoida lapsia ja nuoria. (Mt., 478–479.)

Onkin todettu, että lasten oikeudet osallistua tutkimukseen vaarantuvat erityisesti tilanteissa, joissa mahdolliset lapsiosallistujat arvioidaan haavoittuviksi ja tutkimuksen aihe katsotaan sensitiiviseksi. On tulkittu, että lasten oikeuden osallistua tämänkaltaisissa asetelmissä vaikuttavat yhteiskunnalliset diskurssit, joihin merkittäviä vaikutuksia on traditionaalisilla teoreettisilla perspektiiveillä, jotka näkevät lapset haavoittuvina ja kyvyttöminä, mikä kasvattaa valtaaan liittyvää erilaisuutta entisestään. (Powell & Smith 2009, 139.)

Vaikka tutkijat kuvaavat toivoneensa voida hakea suostumusta suoraan nuorilta itseltään ja tutkimuksen vienti kotiin saattaa vaarantaa voimaantumisen tunteen, Munfordin ja Sandersin (2004) tutkimuksessa osoittautui, että nuoret toivoivat voivansa viedä projektin kotiin keskusteltavaksi sen sijaan, että heidän vanhempansa pyrkisivät rekrytoimaan nuoria tutkijoiden sijaan. Munford ja Sanders kuvaavat asettaneensa nuoret tekemillään ratkaisuilla päätöksenteon keskiöön samanaikaisesti kuitenkin rakentaen vahvan suhteen kaikkiin sidoshenkilöihin, sillä käsiksi pääsemisessä ei ole kyse vain sen varmistamisesta, kuka osallistuu, vaan suostumukseen kytkeytyy myös sosiaalinen rakenneos. (Mt., 479–480.) Kuitenkin myös Munfordin ja Sandersin (2004) tarjoama käytännön esimerkki esittää ilmeikkäästi valtasuhteita, jotka vallitsevat lapsen ja aikuisen sekä yleisemmin lapsuuden ja aikuisuuden välillä.

Kotimaisessa tutkimuskirjallisuudessa on argumentoitu muun muassa kysymyksestä, joka kytkeytyy lapsen osallisuuden ja suojelun väliseen jännitteeseen. Myös osallisuuden ja suojelun väliset kysymykset kytkeytyvät olennaisesti suostumukseen. On todettu, että osallistumisen yhdeksi perustavanlaatuisiksi ehdoksi jäsennetään ajatus informoidusta suostumuksesta, mikä merkitsee, että tutkimuksen mahdolliselle osallistujalle tarjotaan kattavasti informaatiota tutkimuksesta, minkä perusteella potentiaalinen osallistuja voi tehdä ratkaisun osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä. Kuitenkin lapsi- ja nuorisotutkimuksen kentällä varsinainen suostumusprosessi alkaa tutkimusluvan hankkimisesta eettiseltä toimikunnalta tai tutkimuksen toteuttamisinstituutiosta, minkä lisäksi institutionaaliset portinvartijat vaativat suostumusta myös vanhemmilta siinäkin tapauksessa, että kyse on tutkimuksesta, joka on luonteeltaan anonyymi tai ei-haavoittava. Yleinen käytäntö on, että vasta viimesijaisesti lapsi tai nuori antaa suostumuksensa tutkimukseen osallistumiseen. Suojeluun kytkeytyvä perspektiivi suostumuksen kannalta on, että portinvartijat – siis eri instituutioiden edustajat tai lapsen vanhemmat – kieltävät lapsen tai nuoren osallistumisen tutkimukseen, minkä voidaan katsoa edustavan protektionistista suojelua. Tämä merkitsee, ettei lapsella tai nuorella ole mahdollisuutta ilmaista mielipidettään sellaisista asioista, joista hänellä ei ole kokemusta ja jotka vaikuttavat hänen elämäänsä. (Kannasoja & Svenlin 2011, 277–278.)

Edellä esitetty näkemys edustaa nähdäkseni ilmaisuvoimaisesti perinteisen lapsitutkimuksen käsitystä lapsesta haavoittavana ja kyvyttömänä tekemään ratkaisuja omasta puolestaan, mikä vaikuttaa lapsen osallisuuden kannalta haasteelliselta kysymykseltä, ja on ristiriidassa esimerkiksi aiemmin tässä luvussa esitetyn Munfordin ja Sandersin (2004) omaksuman sosiaalisen lapsuuskäsityksen kanssa. Kannasojan ja Svenlinin (2011, 276) mukaan suojelun kysymykset on monesti ymmärretty vaikeiksi, sillä niiden on katsottu rajoittavan lapsen mahdollisuuksia osallistua.

Lasten osallisuus ja postmoderni

Postmodernin perspektiivistä relevantilta vaikuttaa Thomasin huomio siitä, että tulisi olla skeptinen sellaisten maalaisjärkeä edustavien toteamusten suhteen kuten ”loppujen lopuksi he kaikki olivat lapsia”. Tämänkaltaiset toteamat herättävät kysymyksen, ymmärretäänkö lapsuus biologiseksi tilaksi vai sosiaalisesti konstruktioksi. Mikäli kyse on Thomasin mukaan jälkimmäisestä, koko keskustelunaihe siitä, kuka voi ymmärtää mitä ja millaisin standardein, rakentuu kiistanalaiseksi, ja erityisesti jos ymmärrys tutkimusprosessista katsotaan sosiaalisesti rakentuvaksi. Thomas huomauttaakin, että ilmaisuvoimaisesti on osoitettu, kuinka esimerkiksi kompetenssi konstruoidaan sosiaalisessa kanssakäymisessä. (Bogolub & Thomas 2005, 282.)

Edellä esitetty on nähdäkseni yhdenmukainen Munfordin ja Sandersin (2004, 473) esittelemän sosiaalisen lapsuuskäsityksen kanssa. Postmodernin perspektiivistä hyvinkin absoluuttinen perinteinen näkemys lapsista kyvyttöminä tekemään ratkaisuja omasta puolestaan vaikuttaa ongelmalliselta, sillä se perustuu vahvasti käsitykseen yhdestä totuudesta, mikä johtaa lasten ja nuorten tulkitsemiseen tutkimuksen objekteiksi, eikä aktiivisiksi toimijoiksi, mikä on miltei mahdoton oletus perspektiivistä, jonka mukaan sosiaalityön tutkimuksen eettinen tavoite on hyvän rakentaminen tutkittaville. Samanaikaisesti ymmärrettävissä oleva on kuitenkin ajatus, joka kytkeytyy lasten ja nuorten suojeluun myös tutkimuksen kontekstissa, sillä se sisältää olennaisesti yleisen tutkimuseettisen imperatiivin vahingoittamisen välttämisestä. Voitaneen perustellusti sanoa, että vaikka lasten katsottaisiin olevan kyvykkäitä tekemään informoituja valintoja tutkimukseen osallistumisesta, on lapsilla oikeus tulla suojelluiksi. Kannasoja ja Svenlin (2011) huomauttavatkin:

Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen ja niiden yhtäaikaiseen tarkasteluun pyrkiminen on välttämätöntä, mikäli halutaan kehittää lasten oikeuksista lähtevää tutkimusetiikkaa ja lapsi- ja nuorisotutkimuksessa käytettyjä tutkimusmenetelmiä, vahvistaa lasten ja nuorten asemaa tiedontuottajana ja pohtia lasten ja nuorten tutkimukseen osallistumisen tarkoitusta. (Mt., 287.)

Kannasoja ja Svenlin (2011) nimeävät artikkelinsa lähtökohdaksi myös Powellin ja Smithin (2009, 129) esittämää oletuksen siitä, että osallistuminen on parasta lasten suojelua, sillä osallistuminen voi mahdollistaa lapsille uusia resursseja (mt., 276). Siten vaikuttaa, että Kannasojan ja Svenlinin (2011) ajatus osallisuuden rakentamasta suojelusta kytkeytyy merkityksellisesti myös hyvän rakentamiseen tutkittaville, sillä osallisuus konstruoi sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja voimaantumiseen kytkeytyvien tavoitteiden mahdollista toteutumista. On argumentoitu, että eettinen keskustelu tutkimuksessa voi tulla kutistetuksi oikeusristiriidaksi, mikä jakautuu

asetelmaksi lasten oikeuteen tulla suojelluiksi ja lasten oikeuteen omaan ääneensä välillä, minkä vuoksi tarvitaan parempaa tasapainoa suojelun ja osallisuuden välillä (Powell & Smith 2009, 139).

Lasten tutkimiseen liittyvien kysymysten suhteen näyttää, että eettinen debatti kietoutuu vahvasti regulatiivisen tutkimusetiikan ja eettisyyden konstruktioiden kysymysten välille. Tutkimuskirjallisuudessa argumentoidaan sekä tutkimusetiikan varmistamisen menetelmällisten keinojen että tutkijan ja mahdollisen osallistujan dialogisen suhteen puolesta. Suostumuksen kentällä lapsiin liitetään erityisyyttä, ja erityisesti, kun lapset tulkitaan epäkompetenteiksi tekemään ratkaisuja omasta puolestaan, korostuvat tutkimuseettisissä normistoissa edellytettävät menettelytavat. (Ks. esim. Bogolub & Thomas 2005.) Tällöin tutkimuksen etiikan voidaan katsoa rakentuvan ensisijaisesti lääketieteellisesti orientoituneen tutkimusetiikan konstruktioista. Lääketieteellisen tutkimusetiikan keskiössä ovat jo Hippokrateen valassa artikuloitu vahingoittamisen välttäminen ja tutkittavien turvaaminen riskeiltä ja haitoilta (Hoyer & Dahlager & Lynöe 2005, 1742). On todettu, että lääketieteellisen hoivan kontekstissa muun muassa nämä eettiset periaatteet voivat pelkistyä problemaattisella tavalla, sillä pelkkiin eettisiin koodistoihin ja ohjeisiin tukeutuminen saattaa johtaa eettisten näkökulmien pelkistämiseen, jolloin tutkimusetiikassa tavoitellut tulokset voivat tyypistyä rationaaliseksi laskelmiksi esimerkiksi myönteisistä vaikutuksista tutkittaville (Butler 2002, 243).

Toisaalta kuitenkin lasten tutkimisen etiikkaa koskevassa tutkimuskirjallisuudessa on läsnä tutkimuksen objektiksi osoitetun epäkompetentin ja osattoman lapsi-tutkittavan lisäksi idea lapsesta tutkimuksen aktiivisena osallistujana, mihin liittyy myös vaikkapa hyvän rakentamiseen kietoutuvia eettisiä tavoitteita, joista yksi esimerkki on voimaantuminen (ks. esim. Kannasoja & Svenlin 2011). Vaikuttaa kuitenkin, että lasten tutkimisen etiikan tutkimuskirjallisuuden kentällä lasten oikeuteen tulla suojelluiksi vuoksi tutkimuksen etiikan debatissa läsnä voimakkaasti ovat myös julistukselliset eettiset normistot, minkä vuoksi tutkimusetiikan ja eettisyyden erilaiset konstruktiot kietoutuvat erottamattomasti yhteen.

6.2 Sosiaalityön tutkijaan kytkeytyvät eettiset näkökulmat

Olen edellä käsitellyt sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa pitkälti tutkittavaan kohdistuvista näkökulmista, joskin olen myös jonkin verran sivunnut tutkijaan ja tutkijaposition kytkeytyviä eettisiä näkökulmia. Sosiaalityön tutkimusetiikkaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa korostuvat tutkittavaan liittyvät eettiset näkökohdat (ks. esim. Antle & Regehr 2003; Butler 2002;

Peled & Leichtentritt 2002; Shaw 2003a, 2003b, 2008), ja erityisesti tutkittaviin kohdistuvien haittojen ja vahinkojen minimointiin liittyvät seikat (Davison 2004, 379). Tällainen orientaatio vaikuttaa sosiaalityön laajojen moraalisten tavoitteiden kuten sosiaalisen hyvän rakentamisen näkökulmasta hyvinkin järkeenkäyvältä. Tästä huolimatta nähdäkseni tärkeää on keskittää hiukan huomiota myös sosiaalityön tutkijaan liittyviin eettisiin näkökulmiin, sillä sosiaalityön tutkijaan voi kohdistua haittoja, eikä sosiaalityön tutkimus ole eettisesti tutkijankaan kannalta neutraalia. Haavoittuvuus ei rajoitu vain tutkittaviin, vaan se voi koskettaa myös tutkijaa itseään.

Tutkijaan kohdistuvat emotionaaliset vaikutukset

Davison (2004) argumentoi, että laadullisella sosiaalityön tutkimuksella ja terapeutisella työotteella on postmodernina aikana yhtymäkohtia, sillä molemmat pyrkivät voimaantumiseen kytkeytyviin tavoitteisiin. Hän jatkaa, että feminismin, multikulturalismin ja postmodernismin vaikutteet ovat tehneet runsaasti edistääkseen sellaista sosiaalityön tutkimusta, joka on entistä vahvemmin refleksiivistä, poliittisesti tietoisista ja henkilökohtaisesti oikeutettua. Davison kirjoittaa, etteivät lähestymistavat, jotka korostavat emansipatorista yhteistyötä ja empowermentia kuitenkaan ole ongelmattomia myöskään tutkijan näkökulmasta, sillä kun tutkijan ei katsota olevan objektiivinen tiedon löytäjä, tutkijan ymmärretään olevan tiedon kriittinen konstruoiija tai tulkitsija. Tästä voi seurata ristiriitoja, jotka liittyvät henkilökohtaisiin kokemuksiin, etiikkaan ja moraalisiin. (Mt. 380.) Denzin (1989) kuvaakin laadullista tutkimusta prosessiksi, jossa tutkija lähtee liikkeelle ja liikkuu ulospäin omasta elämänhistoriastaan (mt., 49). Davisonin (2004) mainitsemilla ristiriidoilla voi hänen mukaansa olla merkittäviä vaikutuksia koko tutkimusprosessille suunnitteluvaiheesta tutkimustuloksiin asti. Tutkimusprosessin aikana tutkija voi kohdata ennakoimattoman haasteellisen ja epämukavan alueen, ja myös tutkijaan itseensä kohdistuvat emotionaaliset vaikutukset voivat olla odottamattomia ja ennustamattomia. (Mt., 381.)

Tutkijaan voi Davisonin (2004, 381–384) mukaan kohdistua myös eettisiä ja emotionaalisia vaikutuksia, jotka liittyvät tutkijan ja tutkittavan yhteisymmärrykselliseen suhteeseen. Esimerkiksi Gair (2002) kuvailee artikkelissaan *In the Thick of It: A Reflective Tale from an Australian Social Worker/Qualitative Researcher* tutkimusprosessin aikana esiintyneitä vahvoja tunnekokemuksiaan ja vastuuta tutkittavien haastattelujen aikana kokemista ja osoittamista kielteisistä tunteista (mt., 133). Sosiaalityön omat tutkimuseettiset ohjeistot ovat tukeneet tutkimusprosessin eettisyyden varmistamista (ks. esim. Butler 2002), mutta käytännössä Davisonin (2004, 382) mukaan tämän kaltaiset koodistot eivät välttämättä riitä varmistamaan, että tutkimus on kokonaisvaltaisesti eettinen, vaikka eettisiä ohjeistoja noudatettaisiinkin tarkasti.

Patai (1991) kysyy, onko käytännössä mahdollista kirjoittaa alistetuista (oppressed) yksilöistä ja ryhmistä ilman, että tutkija itse osallistuu alistamiseen, mihin Patai itse vastaa, ettei ole. Siten tutkimus on Patain mukaan kiistatta tutkittaville haitallista. (Mt, 138.) Argumentti on tutkimuksen kannalta haasteellinen, sillä Davisonin (2004) mukaan olisi anteeksiantamatonta, että sosiaalityön tutkija aloittaisi tutkimuksensa tietäen, että kokemus vahingoittaa tutkittavia. Davisonin mukaan vain pieni osa tutkijoista itsevarmasti uskoo, että tutkimus voi voimaannuttaa tutkittavia. Suurin osa tutkijoista odottaa, että tehty tutkimus unohdetaan pölyttymään kirjaston hyllylle. Davison huomauttaa, että tutkijan tulee saavuttaa hyväksyttävä tasapaino mahdollisen haitan ja toiveen, joka kytkeytyy konkreettisten henkilökohtaisten hyötyjen saavuttamiseen tutkittaville, välillä. (Mt., 382.)

Sosiaalityössä tutkitaan usein vaikeita ja haavoittuvia aiheita (esim. Mertens & Ginsberg 2008, 485), mikä rakentaa merkityksellisiä yleisesti tutkittavan vahingoittamisen välttämiseen kytkeytyviä eettisiä kysymyksiä. Toisaalta vaikeiden aiheiden tutkiminen suuntaa kuitenkin myös tutkijan velvollisuuksiin kytkeytyvän eettisen kysymyksen. Davison (2004) pohtii artikkelissaan, missä määrin sosiaalityön tutkijalla on velvollisuus tarjota psykososiaalista tukea ja ohjausta tutkittavilleen, jos tutkijalla on tähän riittävät valmiudet. Davison kysyy, tulisiko tutkijoiden, jotka suorittavat tutkimusta sosiaalityöntekijöinä, olettaa, että heillä on velvollisuus antaa neuvontaa. Kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta, sillä etiikkaan, empowermentiin ja riittävään tukeen tutkimuksen aikana liittyvät näkemykset voivat edustaa toisiinsa nähden ristiriidassa olevia agendoja. On argumentoitu, että oletus, jonka mukaan tutkittavat odottavat tukea ja apua sosiaalityön tutkijalta, on holhoava. Toisaalta kuitenkin avulle on mahdollista nimetä useita toisistaan eroavia merkityksiä, ja sosiaalityön laadullisesta tutkimuksesta ja sosiaalityön käytännön interventioista on tunnistettavissa rakenteellisia samankaltaisuuksia, mikä tulkintani mukaan tuo lähemmäksi kysymystä avun ja tuen tarpeesta. (Mt., 383.)

Esimerkiksi Strier (2007) argumentoi sorron ja syrjinnän vastaisen sosiaalityön tutkimuksen kontekstissa, että tutkimusympäristön pitäisi tarjota terapeutista tukea tutkimuksen eri vaiheiden läpi (mt., 861). Siten kysymys tutkittaville tarjotusta tuesta kulminoituu nähdäkseni siihen, minkä tutkija jäsentää suurimmaksi mahdolliseksi hyväksi tai vastaavasti pienimmäksi mahdolliseksi pahaksi tutkittavalle. Tämä liittyy olennaisesti sosiaalityön tutkimuksen eettisyyteen, sillä tutkimuseettisiin regulatiivisiin normistoihin tukeutuminen ei tällaisessa tilanteessa riitä.

Davison (2004) kirjoittaa jännitteistä sosiaalityöntekijän ja sosiaalityön tutkijan roolien välillä. Sosiaalityöntekijän ja tutkijan roolien väliset väistämättömät jännitteet voivat aiheuttaa Davisonin mukaan huolia ja pelkoja, eikä näiden kahden roolin kantaminen läpi tutkimuksen ole

vastavuoroisen kannustavaa. Davison nostaa esimerkeiksi sosiaalityön tutkimukseen omaksutut metodologiat kuten feministisen tutkimuksen ja elämäkertojen käyttämisen metodologioista, jotka voivat olla luonteeltaan erityisen invasiivisia, sillä osallistujat voivat tuoda esiin järkyttäviä traumoja. Tämä saattaa johtaa tutkijan kohtaamaan omia haavoittuvuuksiaan ja menneitä kokemuksiaan. Jotkin tutkimusorientaatiot voivat taas vastuuttaa tutkijaa refleктоimaan koko tutkimusprosessin mahdollisia vaikutuksia kaikille osallisille, jolloin analysointi ei rajoitu vain tutkimustuloksiin. Huomion kiinnittäminen tutkimusprosessin eri vaiheiden seurauksiin tutkimukseen osallistujille on hyvinkin yhdenmukainen sosiaalityön joidenkin sitoumusten kanssa, kuten ammatillisen kriittisen itsetietoisuuden ja empowermentin kanssa. (Mt. 384–385.) Näkemykseni mukaan perusteltua on sanoa, että tutkimuksen rakentamien vaikutusten analysointi kytkeytyy merkityksellisellä tavalla sosiaalityön arvoihin. Davison (2004) kuitenkin argumentoi, että sosiaalityön arvoperustaa kunnioittavan sosiaalityön tutkimuksen konstruointi voi olla haasteellista (mt., 384), mikä voi ymmärrettävästi luoda jännitteitä ja ahdistusta sosiaalityön tutkijalle.

Esimerkiksi Bogolub (2010) kuvaa joutuneensa tutkimuksessaan dilemman eteen. Hän joutui pohtimaan, raportoisiko hän havaitsemistaan aukoista palvelujärjestelmässä eteenpäin. Bogolub kuvaa punninneensa asiaa kahdesta suunnasta: toisaalta hän halusi olla avoin järjestelmän vajavaisuuksista, jotka vahingoittivat tässä tapauksessa lapsia, mutta taas toisaalta tutkijana Bogolub pelkäsi harmistuttavansa tutkimukseen osallistuvan viraston henkilökunnan. Bogolub arvioi, että mikäli hän olisi pysynyt palvelujärjestelmän aukoista hiljaa, olisi se saattanut turvata myöhemmät tutkimusmahdollisuudet, mikä taas olisi voinut tuottaa hyvää suurelle määrälle ihmisiä. Bogolub kuvailee päätyneensä siihen, että lasten elämänlaadun parantaminen juuri nyt on tärkeämpää kuin hyödyt, jotka saattavat seurata myöhemmästä tutkimuksesta. (Mt., 12.) Tämän kaltaiset dilemmat ovat varmastikin hyvin arkipäiväisiä sosiaalityön tutkimuksen arjessa, mutta saattavat aiheuttaa stressiä ja ahdistusta tutkijassa.

Antle ja Regehr (2003) taas pohtivat monilukuisia vaatimuksia, joita on asetettu tutkijoille julkaisuhetken ekonomisessa ja akateemisessa ilmastossa, missä kilpailu rahoituksesta ja suosiosta korostuvat (mt., 138). Myös Butler (2003) pohtii sosiaalityön tutkimusta ja sen mahdollisuuksia moraalisenä toimintana vahvasti säännellyssä ja managerialistisessä kontekstissa. Antlen ja Regehrin (2003) ja Butlerin (2003) tarjoamat pohdinnat mielestäni tuovat ekspressiivisesti esiin, kuinka tutkija voi joutua ristipaineeseen sosiaalityön moraalisen perustan ja toisaalta vaikuttavuutta, tehokkuutta ja taloudellisuutta korostavan yhteiskunnallisen ilmapiirin väliin, mikä on merkittävä tutkimuksen eettisyyteen nivoutuva haaste.

Tutkijan moniroolit

Sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa on nostettu esiin eettiset huolet, jotka kohdistuvat sosiaalityöntekijän kaksois- ja monirooleihin (ks. esim. Antle & Regehr 2003, 139; Congress 1996; Kagle & Giebelhausen 1994; Reamer 2003). Davisonin (2004) analysoimissa jännitteissä tutkijan ja sosiaalityöntekijän roolien välillä on nähdäkseni nimenomaisesti kyse kaksois- tai moniroolista. On katsottu, että sosiaalityön kaksois- ja moniroolit asettavat merkittävän huolen eettisesti kestäväälle käytännön sosiaalityölle. Kaglen ja Giebelhausenin (1994) mukaan sosiaalityöntekijä astuu monirooliin välittömästi, kun hän ottaa paikan asiakkaan elämässä samanaikaisesti muunakin kuin sosiaalityöntekijänä, esimerkiksi opettajana, ystävänä tai perheenjäsenenä (mt., 213).

Reamerin (2003) mukaan aivan kaikki roolien rajoihin liittyvät kysymykset sosiaalityössä eivät ole eettisesti ongelmallisia tai epäeettisiä, mutta monet ovat. Toisaalta huomionarvoista on, etteivät kaikki eettisesti haastavat kaksoisroolikysymykset kulminoidu valtaviin eettisiin rikkeisiin, joissa suhde on luonteeltaan törkeän eksplotiivinen, vaan monissa suhteissa kyse on hienovaraisemmista roolien rajoihin ja kaksoisrooleihin liittyvistä kysymyksistä. Kaksoisrooliin liitetyt eettiset pohdinnat on nähdäkseni tarkoituksenmukaista ulottaa myös sosiaalityön tutkijaan, sillä Reamerin mukaan monissa eri sosiaalityön kentän tehtävissä työskentelevät – tutkijoista johtaviin viranhaltijoihin – kohtaavat usein todellisia ja mahdollisia olosuhteita, joissa kysymyksiä roolien rajoista nousee esiin. (Mt., 121–122.)

Reamer (2003) selventää, että ammatillisiin rajoihin liittyvät kysymykset merkitsevät tilanteita, joissa sosiaalityöntekijät kohtaavat mahdollisia eturistiriitoja kaksois- tai moniroolien muodossa. Kaksoisroolista Reamerin mukaan on kyse, kun ammattilainen ryhtyy asiakkaan tai kollegan kanssa useampaan kuin yhdenlaiseen suhteeseen. Roolien rajoihin liittyviä seikkoja on mahdollista jäsentää kahdella tavalla, mikä kuvastaa rajoihin liittyvien kysymysten luonnetta. (Mt., 121–122.) Kyse voi olla joko ammatillisten rajojen loukkauksesta (boundary violations) tai rajojen ylittämisestä (boundary crossings) (Gutheil & Gabbard 1993; Smith & Fitzpatrick 1995 ref. Reamer 2003, 122). Rajojen loukkauksissa on kyse edellä mainituista törkeistä rikkomuksista, joissa suhde on luonteeltaan eksplotiivinen.

Reamer (2003) nimeää esimerkeiksi ammatillisten rajojen loukkauksista olosuhteet, joissa sosiaalityöntekijä astuu kaksoisrooliin asiakkaan tai kollegan kanssa, jossa suhde on jollakin tavalla riistävä, pakottava, manipuloiva tai petollinen. Tällaisia ovat esimerkiksi seksuaalisuhteet nykyisten asiakkaiden kanssa tai tilanteet, joissa sosiaalityöntekijä pyrkii tavoittelemaan taloudellista etua tai

hyötyä asiakkaan avulla. Rajojen ylittämiseen liittyvät kysymykset eivät ole synnynnäisesti epäeettisiä. Rajojen ylittämisestä on kyse, kun otettu kaksoisrooli ei ole luonteeltaan riistävä, pakottava, manipuloiva tai petollinen. Rajojen ylittämisen seuraukset voivat olla moninaisia. On mahdollista, että rajojen ylittämisen seuraukset ovat neutraaleja, mutta ne voivat olla myös haitallisia, ristiriitaisia tai hyödyllisiä. (Mt., 122–123.)

Rajojen ylittämisen teemat on mahdollista jäsentää viiteen osa-alueeseen, jotka ovat 1) intiimit ihmissuhteet, 2) henkilökohtaisen edun tavoittelu, 3) tunteisiin ja riippuvuuteen liittyvät tarpeet, 4) altruistiset eleet ja 5) reaktiot odottamattomiin olosuhteisiin. Intiimit suhteet sisältävät seksuaalisuhteet, fyysisen kontaktin, palvelut ja palvelukset aiemmalle kumppanille sekä intiimit eleet. Huomionarvoista on, etteivät kaikki intiimistä ihmissuhteesta kertovat eleet ole kuitenkaan seksuaalissävytteisiä. Henkilökohtaisen edun tavoittelusta taas on kyse tilanteissa, joissa tavoitellaan taloudellista hyötyä, hyödykkeitä tai palveluita tai hyödyllistä informaatiota. Tunteisiin ja riippuvuuteen liittyvissä tarpeista on kyse, kun suhteita asiakkaisiin pitkitetään, tuetaan asiakkaan riippuvuutta, sekoitetaan henkilökohtainen ja ammatillinen elämä keskenään tai rooleja vaihdetaan keskenään asiakkaan kanssa. Altruistiset eleet merkitsevät esimerkiksi palvelusten tekemistä, muiden kuin ammatillisten palveluiden tarjoamista, lahjojen antamista ja olemista poikkeuksellisen paljon asiakkaan käytössä. Kysymyksillä, jotka liittyvät odottamattomiin olosuhteisiin, tarkoitetaan esimerkiksi ammattilaisen ja asiakkaan kohtaamista erilaisissa tapahtumissa tai esimerkiksi tilanteita, joissa sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla on yhteisiä tuttavuuksia tai ystäviä. (Reamer 2003, 123–129.)

Nähdäkseni erityislaatuisen tutkijan tilanteesta ammatillisten rajojen suhteen tekee ensinnäkin kysymys tutkijan statuksesta. Vahvasti refleksiivinen, poliittisesti tietoinen, emansipaatioon ja empowermentiin pyrkivä näkökulma tutkimuksen tekemiseen herättää kysymyksen, onko tutkija tutkija vai voiko tutkittava tulkita tutkijan samanaikaisesti sosiaalityöntekijäksi. Kuten edellä olen kirjoittanut, tutkimuskirjallisuudessa on tulkittu, että kaksoisroolista ja ammatillisen rajan liittyvästä kysymyksestä on kyse silloin, kun sosiaalityöntekijä on yhdessä tai useammassa roolissa asiakkaan elämässä. Siten jo pelkästään tutkijaposition rakentaa eräänlaisen kaksoisroolin, jota voi olla käytännössä mahdotonta – ja tarpeetontakin – välttää. Hyvin selkeitä kaksoisrooli- ja rajanylitystilanteita syntyy, kun sosiaalityöntekijänä samanaikaisesti ja aiemmin toiminut tutkija valitsee tutkittavikseen nykyisiä tai entisiä asiakkaitaan. Erityisesti kun tutkija käyttää tutkittavinaan nykyisiä tai entisiä asiakkaitaan, on olemassa vähintään teoreettinen riski, että ammatillisia rajoja ei vain ylitetä, vaan niitä voidaan rikkoa esimerkiksi tilanteissa, joissa tutkimukseen kytkeytyviä

psykologisia piileviä vaaroja ei tunnisteta tai tunnusteta, jolloin tutkimus voi rakentua eksploraatiiviseksi.

Edellä esittelin Davisonin (2004, 383) pohdintaa tutkijan velvollisuuksista tarjota tutkittavalle psykososiaalista tukea, mikä näkemykseni mukaan kytkeytyy merkityksellisellä tavalla myös kaksoisroolikysymykseen. Kagle ja Giebelhausen (1994, 216) huomauttavat, että kaksois- tai monirooli on erityisen suuri haaste tilanteissa, joissa sosiaalityö muistuttaa terapiatyötä. On siis relevanttia, että tutkija pohtii psykososiaalisen tuen tarjoamista myös kaksois- tai moniroolin rakentamisen näkökulmasta. Kysymys kuuluu, millaisia vaikutuksia psykososiaalisella tai muun kaltaisella tuella voi olla tutkittavaan tai tutkijaan itseensä. Ymmärrettävästi tutkija-sosiaalityöntekijä-roolipari ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen kaksoisrooli, joka sosiaalityön tutkijalla voi olla. Vaatimattomiinkin rajojen ylittämistilanteisiin vaikuttaa liittyvän ainakin hypoteettinen riskinäkökulma, mikä nähdäkseni on ristiriidassa emansipaatiota, empowermentia ja yhteisymmärryksellistä suhdetta tutkittavan kanssa tavoittelevan tutkimuksellisen orientaation kanssa.

Huomionarvoista kuitenkin on, että kaksoisroolin ottamisen seuraukset eivät aina ole puhtaasti kielteisiä (Reamer 2003, 122–123), joskin tutkimusetiikassa pääosin keskitytään riskeihin ja haittoihin. Postmodernin tutkimuksellisen orientaation piirteet kuten neuvottelut vallasta ja valtasuhteista voivat johtaa tutkijan rakentamaan kaksoisroolia, jota ei ole mahdollista välttää. Keskeistä on punnita mahdollisten seurausten kirjoa – niin emansipatorisia ja empowermentiin liittyviä vaikutuksia kuin myös ratkaisujen haavoittavia mahdollisuuksia – mikä on tutkijalle haasteellinen tehtävä, sillä kyse on usein dilemmoista. Katsoakseni tarkoituksenmukaista on kiinnittää huomiota myös siihen seikkaan, että pääosin yksittäisessä tutkimusprojektissa on kyse suhteellisen lyhyestä prosessista, mikä herättelee kysymystä, millaiset eettiset kaksoisrooliin kytkeytyvät rajat tutkijalla on tutkimuksen päättymisen jälkeen. Eettinen päätöksenteko ei siis kaksoisroolikysymyksissä pääty välttämättä valmiiseen tutkimusraporttiin, vaan se saattaa ulottua pitkälle varsinaisen tutkimusprosessin ulkopuolelle.

Kaglen ja Giebelhausenin (1994) mukaan ammattilainen voi astua kaksois- tai monirooliin missä tahansa vaiheessa – siis sosiaalityöntekijäsuhteen aikana, sitä ennen tai sen jälkeen (mt. 213). Nähdäkseni on relevanttia pohtia, kuinka sosiaalityön tutkija positioituu ammatillisiin rajoihin liittyvien kysymysten ja kaksois- sekä moniroolien kentälle. Tutkimuskirjallisuudessa annetaan menettelytapaohjeita kaksois- ja monirooleihin liittyen (ks. esim. Kagle & Giebelhausen 1994, 216–218; Reamer 2003, 129–131) mutta kaikkia ohjeita ei nähdäkseni ole mahdollista ulottaa täysin

kritiikittä sosiaalityön tutkijaan. Kuitenkin nähdäkseni sosiaalityön tutkijan kannalta mahdollisten kaksois- ja moniroolien tunnistaminen ja niiden asettaminen kriittisen tarkastelun ja reflektion kohteeksi vaikuttaa tutkimuksen eettisyyden perspektiivistä keskeiseltä. Kaksoisrooleihin liittyvät kysymykset ovat polttavia erityisesti tutkimuksessa, jossa on omaksuttu postmoderni maailmankuva, sillä tällöin ei katsota olemassa olevan vain yhtä valta-asemaa (Briskman & Noble 1999, 62–67) ja esimerkiksi tutkijan identiteetti ymmärretään vain yhdeksi identiteetiksi monien jatkuvasti muuttuvien ja neuvoteltavien identiteettien joukossa (D’Cruz 2000, 1.2). Tällöin pohdittavaksi jää, onko tällaisessa tutkimuksessa edes mahdollista pyrkiä kategorisesti välttämään kaksoisroolien rakentumista ellei kyse ole Reamerin (2003, 122) tarkoittamista radikaaleista rajojen loukkauksista.

Näyttää siltä, että sosiaalityön tutkijaan kytkeytyvät seikat palautuvat kysymyksiin tutkijalle itselleen aiheutuvasta mahdollisesta haitasta. Suuria tutkijaan liittyviä dilemmoja näyttää syntyvän tilanteissa, joissa sosiaalityön tutkimukseenkin olennaisesti kytkeytyvät sosiaalityön arvot ovat ristiriidassa tutkimuksen konkreettisen toteuttamisen kanssa, mikä voi aiheuttaa tutkijalle monenlaisia emotionaalisia haittoja ja ahdistusta. Lisäksi tutkijaan kohdistuvat emotionaaliset vaikutukset saattavat kytkeytyä osallistujien kertomuksiin, jotka pakottavat tutkijan kohtaamaan ja käsittelemään omia menneitä kokemuksiaan. Keskeinen sosiaalityön tutkijaan kytkeytyvä dilemma on myös edellä esitetty kysymys kaksois- ja monirooleista, jonka suhteen tutkimuskirjallisuudessa on esitetty huolta erityisesti sosiaalityön käytännön kontekstissa (esim. Kagle & Giebelhausen 1994, Reamer 2003).

Katson, että sosiaalityön tutkijaan kytkeytyvät eettiset näkökohdat liittyvät mielenkiintoisella tavalla sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden konstruktioihin, siis sekä perinteisiin eettisiin näkökohtiin että hyvän rakentamiseen tutkittaville. Eettiset dilemmat rakentuvat erityisesti tutkimuksen etiikan ja eettisyyden analyttisen tarkastelun tuloksena. Siten siis tutkijaan liittyvien eettisten näkökohtien perspektiivistä julistuksellinen ja luonteeltaan regulatiivinen tutkimusetiikka näyttäytyy eettisyyttä mutkattomampana, mutta ymmärrettävästi esimerkiksi eettisten dilemmojen tiedostaminen ja tunnustaminen ei rakenna tutkimuksesta problemaattista, vaan pikemminkin osaltaan konstruoi tutkimuksen eettisyyttä. Regulatiiviseen tutkimusetiikkaan pääasiassa nojautuva tutkimus ei myöskään rakenna tutkijaan kytkeytyvistä eettisistä kysymyksistä vapaaksi, mutta katson, että erityisesti tutkimuksen eettisyyteen liittyvä analyttinen suhtautuminen tekee näkyvämmiksi myös tutkijaan itseensä kytkeytyvät eettiset ongelmat.

6.3 Valtasuhteet ja vallankäyttö

Olen sivunnut edellä sosiaalityön tutkimukseen kytkeytyviä valtaan liittyviä kysymyksiä sekä tämän pääluvun kahdessa edeltävässä alaluvussa, mutta myös esimerkiksi perinteisiä eettisiä näkökohtia ja hyvän rakentamista tutkittaville käsittelevissä luvuissa. Valitsin kuitenkin kirjoittaa erikseen valtasuhteita ja vallankäyttöä käsittelevän luvun, sillä sosiaalityön tutkimuksen perspektiivistä valta on merkityksellinen eettinen kysymys (vallasta esim. Mertens & Ginsberg 2008). Mikäli sisällyttäisin valtaan kytkeytyvien näkökohtien erittelyn implisiittisesti muihin tutkielmani lukuihin, vaarana olisi, että samanaikaisesti rakentaisin valtasuhteiden ja vallankäytön kysymyksistä piiloisia, mikä ei katsoakseni ole tämän tutkielman kannalta perusteltu valinta.

Valtaan kytkeytyvät kysymykset korostuvat erityisesti sellaisten yhteisöjen jäsenten tutkimuksessa, jotka on työnnetty yhteiskunnan marginaaliin. On myös argumentoitu, että vallan epätasainen jakautuminen nousee pintaan monessa eri hahmossa ja kaikissa tutkimushankkeen eri vaiheissa. Vaiheet sisältävät vähimmillään sen, mitä aiotaan tutkia, kuinka tutkimus aiotaan toteuttaa, kuka hallitsee rahoitusta, kenen katsotaan omistavan aineiston ja kenelle sekä millä tavalla tulokset tullaan levittämään. (Mertens & Ginsberg 2008, 486, 491.) Edellä esitetyn valossa vaikuttaa, että vallan kietoutuminen tutkimusprosessiin on äärimmäisen kokonaisvaltaista, eikä valtasuhteiden ja vallankäytön tarkastelua ole mahdollista rajoittaa koskemaan vain yhtä tutkimuksellista osa-aluetta, joskin vaikuttaa, että valtasuhteisiin tutkimuksen eri toimijoiden välillä on kiinnitetty tutkimuskirjallisuudessa aivan erityistä huomiota (esim. D’Cruz 2000, Karnieli-Miller & Strier & Pessach 2009; Mertens & Ginsberg 2008).

Lincoln (2009) huomauttaa, että tutkimusetiikkaa ympäröivät keskustelut miltei väistämättä palautuvat kysymyksiin vallasta: valtaan henkilöiden välillä, instituutioihin liittyviin valtasuhteisiin, historiallisiin olosuhteisiin, talouteen, sukupuoleen, sosiaaliseen paikkaan, rotuun, luokkaan, seksuaaliseen suuntautumiseen, kulttuurisiin taustoihin ja kokemuksiin sekä suhteiden markkinalogiikkaan (mt., 152). Nähdäkseni edellä esitetty argumentti tuo ekspressiivisesti esiin, missä laajuudessa valta on kietoutunut tutkimukseen. Keskeinen – joskin ei missään nimessä ainut – valtaan kytkeytyvä kysymys liittyy tutkijan ja osallistujan väliseen suhteeseen. Onkin todettu, että vallankäytön perspektiivi on erottamaton osa suhdetta tutkijan ja osallistujan välillä (D’Cruz 2000, 1.2). Denzinin (2002) mukaan kielellisestä käänteestä on tullut itsestänselvyys (mt., 26). Sosiaaliset tosiasiat ovat merkityksellisiä siis vain kontekstuaalisesti, mikä merkitsee, ettei tutkijan ja tutkittavan välinen suhde ole itsestään selvä ja vallasta vapaa (Denzin 1997 ref. Peled & Leichtentritt 2002, 147). D’Cruz (2000) osoittaa artikkelissaan, ettei valta ole yksioikoisesti vain

tutkijan hallussa vaan kokoelmana muuttuvia suhteita, jotka riippuvat osallistujien identiteeteistä, joista tutkijan identiteetti on vain yksi monien joukossa (mt., 1.2).

Sosiaalityön tutkimuksessa kysymykset valtasuhteista eivät kuitenkaan kytkeydy puhtaasti vain olosuhteellisiin tutkija–osallistuja- tai palveluiden tarjoaja–vastaanottaja-rooleihin, vaan erityisesti tutkimuksessa joka pyrkii vaikuttamaan järjestelmään, mahdolliset osallistujat ovat luultavasti hyvin haavoittuvia. Siten Lincolnin (2009, 152) listaamien tekijöiden lisäksi tutkimuksen osallistujat eroavat tutkijasta tavallisesti yhteiskunnallisen osallistumisen, koulutustaustan, sosioekonomisen aseman, juridisen statuksen ja terveydentilan suhteen. Kuilu, joka on rakentunut monista eroavaisuuksista erityisesti tutkijan ja osallistujan välillä, on tyypillisesti ääneen lausumaton, ellei sitä aseteta tietoisesti kriittisen eettisen tarkastelun alaiseksi. Tämä kuilu voi olla näkymätön tutkijalle, kun taas samanaikaisesti aivan liian ilmiselvä osallistujalle. Valtaan kytkeytyvät eroavaisuudet tutkijoiden ja haavoittuvien ihmisryhmien välillä kuten myös näiden ihmisryhmien sisällä edustavat selvästi määriteltyjen tavanomaisten eettisten pulmien lisäksi myös niitä, jotka sisältävät joukkoon kuulumattomia palasia, epäselviä reunoja ja jotka tulevat liitettyinä arvoja huokuviin dilemmoihin, joihin on olemassa parempia ja huonompia ratkaisuja, mutta joihin ei ole varmennettuja hyviä ratkaisuja. (Mertens & Ginsberg 2009, 491.)

Tutkijan ja osallistujan valtasuhteiden kannalta keskeinen käsitteellinen pari on tieto/valta. Lisäksi merkityksellinen on ajatus identiteeteistä vallan kenttinä. Tieto voidaan ymmärtää valtasuhteiden tuloksena missä tutkimuksen osallistujat osallistuvat neuvotteluihin tiedon legitimeistä versioista samanaikaisesti epäoikeuttaen muita. (D’Cruz 2000, 1.4.) Hieman samansuuntaisesti Bauman (1998) toteaa, että totuuden idea kuuluu vallan retoriikkaan. Baumanin mukaan totuuden ideassa ei ole järkeä ilman vastakohtan kontekstia. Aina kun tietty uskomus vakuutetaan totuudenmukaiseksi, tehdään näin, sillä on hyväksytty, että kyseinen uskomus on koeteltu tai odotetaan tulevan koetelluksi. Väittely tiettyjen uskomusten totuudellisuudesta ja valheellisuudesta on Baumanin mukaan aina samanaikaisesti kilpailu jonkun oikeudesta puhua auktoriteetilla, mitä toisten tulisi totella. (Mt., 112–113.) Vallan kentät -käsite ohjaa ymmärtämään osallistujien identiteetit tietoväitteitä koskevissa transaktioissa neutraalien sijaan erojen kautta määrittäytyneinä, joissa versiot ovat linkittyneet sijoitettuihin identiteetteihin (D’Cruz 2000, 1.4).

Vallankäytön perspektiivistä katsoakseni huomionarvoista on, että sosiaalityön tutkimuksella on katsottu olevan potentiaalia myös uudistaa sellaisia rakenteellisia olosuhteita, jotka aiheuttavat sortoa ja alistusta (Strier 2007, 859). Tutkimuksen vallankäyttöön liittyy siis myös sisällöllisiä kysymyksiä. Sen lisäksi, että pohditaan tarkasti mitä varten ja kenen hyödyksi tutkimusta tuotetaan,

on keskeistä kiinnittää huomiota myös tutkimustuloksiin. Kielelliset valinnat ovat osa tutkimusetiikkaa, mutta erityisen merkitykselliseksi tutkimusetiikka voidaan nähdä niissä tutkimuksissa, joissa analyysille olennaista on ihmisten tyypittely tai luokittelu. Tällöin tutkimuskohdetta jäsenetään ihmisten kautta, eikä niinkään heidän edustamansa ilmiön lähtökohdista. (Pohjola 2007, 26–27.) Pohjola (2003c) argumentoi, että tutkimukselliset valinnat eivät ole koskaan luonteeltaan neutraaleja, vaan niissä on mukana ideologisia ja yhteiskuntapoliittisia aineksia. Pohjola kirjoittaa tutkimuksen määrittelevän omassa toiminnassaan todellisuutta. (Mt., 59; ks. myös Strier 2007, 859.)

Jos siis lähtökohdaksi otetaan ajatus tutkimuksesta todellisuuden konstruoijana, rakentuu tutkimus merkittäväksi vallankäyttäjäksi. Pohjola (2003c) nimeää yleisesti yhteiskuntatutkijan oleelliseksi haasteeksi sosiaalisen vastuun, sillä jo tutkimuksen aiheen valitseminen ja tutkimukseen tehtävät rajaukset ottavat kantaa tutkittavaan ilmiöön. Lisäksi kannanottoja ovat Pohjolan mukaan tutkimuskysymysten suhteen tehdyt ratkaisut sekä käsitteelliset että teoreettiset valinnat. Pohjola huomauttaa: ”Suuret teoriat ja laajat käsitteet voivat peittää elämän yksilöllisyyden, moniaineksisuuden ja monimerkityksellisyyden.” (Mt., 59–60.) Onkin argumentoitu, että sosiaalisen oikeudenmukaisuuden saavuttaminen on erottamattomasti kytköksissä sosiaaliseen diversiteettiin (Mertens & Holmes & Harris 2009, 89). Erityisesti postmodernin perspektiivistä sosiaalisen diversiteetin tunnustaminen ja juhliminen tutkimuksen valinnoissa ovat keskeisiä eettisiä tavoitteita.

Pohjola (2003c) kirjoittaa tutkimuksen käsitteellisistä valinnoista ja toteaa, että valitut käsitteet luovat aina omanlaistaan todellisuutta. Käsitteelliset valinnat ovat ratkaisevan tärkeitä, sillä käsitteet luovat tutkimuksen. Käsitteistä tehtyihin ratkaisuihin kytkeytyy Pohjolan mukaan kuitenkin sosiaalityön tutkimuksessa myös valittujen ja käytettyjen käsitteiden sävyyn liittyvä merkitys. Sosiaalityön tutkimuksessa vaarana on, että tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä voidaan kuvailla käsitteillä, jotka ovat luonteeltaan heikosti tiedostettuja. Käsitteellisissä valinnoissa luonteenomaista on Pohjolan mukaan käyttää ongelmalähtöisiä määrittelyitä. Tällöin olennaiseksi haasteeksi rakentuu se, jos valituilla ongelmalähtöisillä käsitteillä ihminen kategorisoidaan kokonaisuutena. Vaarana on, etteivät tällöin tutkittavan ilmiön kontekstissa toimivat ihmiset näyttäytyä toimijoina, vaan passiivisina tietynlaisen kategorian edustajina. (Mt., 61–63.) Otaksun, että mikäli tutkimuksen käsitteellisiä valintoja ei alisteta kriittiselle tarkastelulle, todellisena vaarana on Strierin (2007, 859) esittämä uhkakuva tutkimuksen mahdollisuuksista uudistaa ja toisintaa alistavia ja sortavia olosuhteita. Siten käsitteisiin kytkeytyvät valinnat ovat merkittävä tutkimuksen vallankäyttäjä.

Bauman (1993) kirjoittaa intimiteetistä ja anonymiteetistä sosiaalisten tilojen kontekstissa. Bauman argumentoi, että täysin anonyymi toinen (Other) on sosiaalisen tilan ulkopuolella. Tällainen toinen ei ole tiedon kohde. Siten sosiaalisen tilan ulkopuolinen ei käytännön syistä itse asiassa ole ihminen lainkaan, sillä ihmiset, jotka tuntemme, ovat aina spesifejä ihmisiä, luokiteltuja ihmisiä, ihmisiä, jotka on varustettu kategorisilla attribuuteilla joiden kautta heidät on mahdollista tunnistaa. Tila intimiteetin ja anonymiteetin välillä rakentuu täsmälleen luokista ja kategorioista. Ihmisillä, jotka asuttavat tilaa intimiteetin ja anonymiteetin välillä, ei ole henkilökohtaisia identiteettejä vaan he saavat identiteettinsä luokista, joihin he kuuluvat – tai pikemminkin luokista, joihin heidät on määrätty. Näitä ihmisiä emme tunne, vaan me tiedämme heistä. Tiedämme näistä ihmisistä epäsuoralla tavalla kategorioista ja tyypeistä yhdistellyn informaation avulla. Siten tiedämmekin heistä tyyppittelyprosessin seurauksena tyyppinä persoonien sijaan. (Mt., 148–149.) Pohjola (2003c) lukee Baumania (1993, 149) ja argumentoi tämän merkitsevän, että tyyppittelyprosessin avulla tiedämme asioita sellaisistakin ihmisistä, joita emme tosiasiassa tunne. Pohjola antaa esimerkiksi sosiaalityön tutkimuksen kontekstissa tiedostamattomasti rakennetut ongelmalähtöiset lajityypit, jolla konstruoidaan kielteistä käsitystä yhteiskunnan marginaalissa olevista tai ennustetta tällaisten ihmisten tulevaisuudesta, mikä toteuttaa itse itseään. Pohjola huomauttaa, että tyyppittelyssä kyse on yhdenmukaistamisen prosessista, minkä seurauksena yksilölliset erot tulevat unohdetuiksi. (Mt., 64–65.)

Näen, että tyyppien ja kategorioiden rakentamisessakin on merkityksellisellä tavalla kyse vallankäytöstä, jonka kohteena on todellisuus. Postmodernin perspektiivistä tyyppihin ja kategorioihin kytkeytyvät kysymykset palautuvat erilaisuuden ja diversiteetin tunnustamiseen tai pikemminkin sosiaalityön tutkimuksen mahdollisuuteen ja eettiseen tehtävään tunnustaa ja tehdä aktiivisesti näkyväksi erilaisuutta. On todettu, että mikäli tutkimus vain toisintaa käytössä olevia periaatteita luokitella ihmisiä tai soveltaa kritiikittä dominoivia muotikäsitteitä, ei tutkimuksen voida katsoa tuottavan uutta (Pohjola 2003c, 65). Edellä esitetty on nähdäkseni keskeinen epistemologinen lähtökohta sosiaalityön tutkimukselle. Postmodernin sosiaalityön kontekstissa on argumentoitu, että sosiaalityön eettisissä valinnoissa olisi perusteltua lähteä liikkeelle sellaisista peruslähtökohdista kuin toiseuden hyväksymisestä ja diversiteetin tunnustamisesta (Briskman & Noble 1999, 62–67).

Myös varsinaisen tutkimusprosessin ulkopuolella on toimintoja, jotka ovat keskeisiä vallan perspektiivistä. Esimerkiksi tutkimuksen tietynlaiset portinvartijat käyttävät valtaa suhteessa tutkimukseen. Nämä instanssit sisältävät esimerkiksi hallinnon, ammatilliset organisaatiot, rahoituslähteet, tutkimuseettiset neuvottelukunnat (yhdysvaltalaisessa kontekstissa institutional

review boards) ja aikakausjulkaisut. Vaikka edellä listatut portinvartijat eivät liitykään välittömästi tutkimusprosessiin, on huomautettu, että taito tehdä eettistä tutkimusta käsittää myös tutkijan tietoisuuden näiden instanssien rooleista. Tutkijoiden ja muiden osallistujien on katsottu hyödylliseksi säilyttää optimistinen skeptismi tiedostaen kullakin ulkopuolisella toimijalla olevan näkemys jota tukea ja maine jota ylläpitää. Esimerkiksi tutkimuseettiset sääntelynäkökohdat ovat punoutuneet eettisten neuvottelukuntien rooliin, joiden taas on kritisoitu olevan kiinnostuneempia tutkimusinstituution suojelemisesta tutkimuksen osallistujien sijaan. (Mertens & Ginsberg 2008, 491–492.)

Butler (2003) kirjoittaa artikkelissaan eettisestä sosiaalityön tutkimuksesta säännellyssä ja managerialistisessa kontekstissa, missä tutkimustyötä toteutetaan. Kysymykset, jotka koskevat perimmäisiä syitä ja lopullisia päämääriä jäävät enemmän tai vähemmän vaille vastausta, ja painotus on vaikuttavuuden, tehokkuuden ja talouden politiikan selvittämisessä peilaten kasvavaa kiinnostusta managerialistisesti ja professionaalisesti määriteltyihin lopputuloksiin ja seurausten mittaamiseen. (Beresford & Evans 1999, 672 ref. Butler 2003, 22). Tämänkaltainen skientismi kuvaa olevansa arvoista vapaata. On kysytty, missä määrin sosiaalityön tutkimuksella on tilaa toimia sosiaalityön moraalisen tarkoituksen läpi, mikäli sosiaalityön tutkimuksen päätavoitteena on rationalisointi ja järjestyksen luominen. (Butler 2003, 22.) Nähdäkseni voi ajatella, että Butlerin (2003) kuvaama managerialistinen ilmapiiri on merkityksellinen vallankäyttäjätutkimukseen nähden, mikä saattaa heijastua Mertensin ja Ginsbergin (2008, 491) kuvaamien tutkimusprosessin ulkopuolisten toimijoiden agendoissa. Mertensin ja Ginsbergin (2008, 492) mukailleen onkin katsoakseni relevanttia todeta, että sensitiivisyys myös varsinaisen tutkimusprosessin ulkoiselle vallankäytölle on perustavanlaatuista eettisesti kestävässä sosiaalityön tutkimuksen kannalta.

Edellä esitetyn perusteella vaikuttaa, että sosiaalityön tutkija toimii moninaisten valtasuhteiden verkossa: tutkimus konstruoi sosiaalista todellisuutta ja antaa merkityksiä niin tukittavalle ilmiölle kuin niille yksilöille ja ryhmille, jotka ovat osana tutkimusta. Samanaikaisesti tutkija osallistuu henkilökohtaisella tasolla neuvotteluihin vallasta tutkittavien kanssa. Valtasuhteiden huomiotta jättäminen on eettisesti ongelmallista, sillä valta on kiinteä ja tutkimukseen moninaisesti punoutunut osa tutkimuksenteon todellisuutta. Valtakysymysten hylkääminen ei merkitse, että tutkimus olisi vallasta vapaata. Valtasuhteisiin ja vallankäyttöön kytkeytyviä kysymyksiä ei voi kuitenkaan myöskään välttää, eikä sen näkemykseni mukaan tulekaan olla tutkimuksellinen tavoite. Postmodernin perspektiivistä merkityksellistä on sen tunnustaminen, ettei ole olemassa yleistä valta-asemaa (Briskman & Noble 1999, 62–67).

Keskeistä sosiaalityön tutkimuksen eettisyydelle on nähdäkseni valtaan liittyvien kysymysten kokonaisvaltaisuuden tiedostaminen ja reflektion merkitys. Olenkin tämän pro gradu -tutkielman alussa tutkimuskirjallisuuden postmoderni luenta -luvun yhteydessä todennut, että tiedostaminen ja reflektio ovat merkityksellisiä postmodernin analyysin lähtökohtia. Valta on läpileikkaava osa sosiaalityön tutkimuksen tutkimusetiikkaa ja eettisyyttä. Se nivoutuu tutkimusetiikkaan esimerkiksi niiltä osin, kun pohditaan tutkimukseen kytkeytyvää institutionaalista valtaa ja intressejä, jotka ohjailevat tutkimuseettisiä normikokonaisuuksia. Kuten myös muiden edellä eriteltyjen sosiaalityön tutkimuksen eettisten erityiskysymysten kohdalla, valta ja vallankäyttö kietoutuvat myös eettisyyden konstruktioihin. Erityisen selviltä esimerkeiltä vaikuttavat hyvän rakentamisen konstruktio ja vallan kysymykset, mutta myös perinteisten eettisten näkökohtien postmoderni analyysi osoittaa vallan nivoutuvan myös näihin konstruktioihin. Tutkimusetiikka positioituu valtasuhteisiin ja vallankäyttöön taas toisella tavalla: tutkimusetiikan konstruktio kuten eettiset koodistot, normistot ja lainsäädäntö toimivat institutionaalisenä vallankäyttäjänä, mikä edellyttää sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden kannalta reflektiota ja tiedostamista. Vallankäytön näkökulmasta tutkimusetiikka voi siis itse asiassa rakentua eettiseksi haasteeksi.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman viimeisessä luvussa peilaan ensin keskeisiä tutkimustuloksia ja lopuksi pohdin tämän tutkielman merkitystä ja tutkielman toteuttamisen rajoituksia. Tämän tutkielman keskeisimmät tutkimustulokset kytkeytyvät lääketieteellisesti orientoituneen regulatiivisen tutkimusetiikan ja sosiaalityön moraalisia tarkoituksia heijastelevien eettisyyttä konstruoivien tavoitteiden välisen jännitteen havaitsemiseen ja todentamiseen sekä sen osoittamiseen, että sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden kannalta ei tutkimuseettisiin normistoihin ja ohjeistoihin tukeutuminen ole riittävää. Edeltävästi kotimaisessa kontekstissa sosiaalityön tutkimuksen etiikasta on kirjoitettu sangen vähän tutkimuskirjallisuutta, mihin tämä tutkielma pyrkii vastaamaan. Tutkimuksen olennaisin rajoitus liittyy aihepiirin laajuuteen.

7.1 Keskeiset tutkimustulokset

Olen edellä kirjoittanut sosiaalityön tutkimuksen tutkimusetiikasta ja tutkimuksen eettisyydestä eri näkökulmista käsin. Olen tässä tutkielmassa pyrkinyt selvittämään, millaisista konstruktioista tutkimusetiikka ja eettisyys sosiaalityön tutkimuksessa rakentuvat ja peilannut tutkimuskirjallisuudessa näille kahdelle osa-alueelle, tutkimusetiikalle ja eettisyydelle, annettuja merkityksiä postmodernin perspektiivistä. Olen tarkastellut laaja-alaisesti sosiaalityön tutkimusetiikasta ja eettisyydestä kirjoitettua tutkimuskirjallisuutta. On käyty debattia siitä, voidaanko sosiaalityön tutkimusta kutsua erityiseksi ja jos voidaan, millä määrein. Näyttää, että sosiaalityön tutkimuksella on erityispiirteitä, jotka kytkeytyvät tutkimustiedon ja yhteiskunnallisten käytäntöjen rakentamisen väliseen kaksisuuntaiseen jännitteeseen ja sosiaalityön profession moraaliseen ytimeen, jota tässäkin tutkielmassa ei hylätä postmodernista perspektiivistä huolimatta.

Sosiaalityön tutkimuksen etiikka rakentuu tutkimuskirjallisuudessa kompleksiseksi konstruktioiksi, missä jännite yhteiskunnassa dominoivassa asemassa olevan lääketieteellisen tutkimuseettisen orientaation ja postmoderneja piirteitä sisältävän neuvottelevan ja diversiteettiä tunnustavan eettisen lähestymistavan välillä on vahva. Sosiaalityön etiikan on todettu olevan luonteeltaan julistuksellista, mikä ekspressiivisesti ilmaisee lääketieteellisen voimakkaan regulatiivisen tutkimusetiikan merkitystä sosiaalityön tutkimuksen etiikalle. Sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa ohjaavat sosiaalityön tutkimuksen omien ohjeistojen lisäksi kansalliset ja kansainväliset eettiset yhteiskunta-

ja sosiaalitieteelliset normistot sekä lainsäädäntö. Nämä heijastelevat kokonaisyhteiskunnallisia intressejä. Postmodernin perspektiivistä eettiset ohjeistot voivat olla ongelmallisia. Ohjeistot ja normistot indikoivat, että olemassa on yksi ja pysyvä valta-asema. Ohjeistot myös tasapäistävät niin ihmisiä, yhteisöjä ja tilanteita, mikä johtaa diversiteetin sivuuttamiseen ja toiseuden häivyttämiseen. Erityisesti edellä esitetyt kritiikit huomioon ottaen äärimmäisen problemaattista on, mikäli teknisen ohjeistojen noudattamisen ymmärretään deontologisesti johtavan eettisesti kestävään lopputulokseen. Tutkimuksen eettisyyttä ei saavuteta rasti ruutuun -menetelmällä, sillä tutkimuksen eettisyyden rakentaminen on koko tutkimuksen läpäisevä prosessi, jolle keskeistä on pysähtyminen eettisten kysymysten ääreen ja kriittinen reflektio.

Samanaikaisesti kuitenkin perinteisiä lääketieteellisessä etiikassakin painottuvia periaatteita jäsennetään tutkimuskirjallisuudessa myös sosiaalityön omasta näkökulmasta käsin. Sosiaalityön perspektiivi konstruoi monia kysymyksiä, jotka kytkeytyvät perinteisiin eettisiin näkökohtiin. Sosiaalityön tutkimuskirjallisuus problematisoi jopa itsestään selviltä vaikuttavien traditionaalisten eettisten periaatteiden soveltamisen ehtoja. Postmodernin analyysin kautta perinteiset eettiset periaatteet rakentuvat luonteeltaan relativistisiksi ja monimerkityksisiksi. Keskiössä ovat kaikkien osallistujien keskinäinen neuvottelu tutkimuksen tekemisen ehdoista, tavoitteista ja periaatteista, herkkyys erilaisuudelle ja tutkijan velvollisuus reflektoida kriittisesti hyvän tekemisen ja haitan aiheuttamisen välistä jännitettä. Merkityksellistä perinteisten eettisten näkökohtien kontekstissa on myös kaikkien osallistujien toimijuuden tunnustaminen.

Tutkimusjulkaisujen perusteella tutkimuksen etiikkaan liittyvä keskeinen konstruktio kytkeytyy hyvän rakentamiseen tutkittaville. Hyvän rakentamisen on todettu olevan sosiaalityön tutkimuksen velvollisuus, mikä herättää kysymyksen hyvän merkityksestä. Hyvä ei ole vain yhden merkityksen sisältävä kiinteä tavoite, joka on kaikille universaalisti sama, vaan se rakentuu paikallisissa keskusteluissa. Kuitenkin tulkitsemisen, että tutkimuskirjallisuudessa hyvän rakentamisen kontekstissa ovat erityisesti korostuneet empowermentiin ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen kytkeytyvät tavoitteet. Kuitenkin on merkityksellistä huomata, että hyvän rakentamisella voi olla muitakin tavoitteita tutkimuksessa kuin nämä kaksi esitettyä eettisyyden konstruktioita. Empowerment ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus punoutuvat toisiinsa tutkimusjulkaisuissa erottamattomasti. Empowermentin sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden on katsottu sosiaalityön tutkimuksessa olevan merkittäviä eettisiä periaatteita, mutta myöskään ne – kuten mikään muukaan postmodernista perspektiivistä – eivät ole itsestään selviä. Empowermentia on määritelty monin toisistaan eroavin tavoin. On todettu, että sen retoriikkaa on myös käytetty vaientamaan

marginalisoituneita ääniä ja oikeuttamaan managerialistisia ja korporatiivisia politiikkoja, mutta sitä voidaan käyttää myös emansipaation työkaluna ja sosiaalisen muutoksen voimana.

Hyvän rakentamisen näkökulmat kytkeytyvät oleellisesti kysymyksiin vallasta, minkä vuoksi eettisenä tavoitteena tärkeitä ovat neuvottelut vallasta ja erilaisista äänistä. Sosiaalista oikeudenmukaisuutta on kritisoitu identiteettien essentialisoimisesta ja stereotyyppioista, minkä vuoksi postmodernin perspektiivistä merkityksellistä on kiinnittää huomiota tutkimuksen poliittisiin ja epistemologisiin oletuksiin, ja niihin mahdollisuuksiin, kuinka diversiteettiä ja toiseutta on mahdollista tunnustaa. Eettisenä tavoitteena hyvän rakentaminen tutkittaville edellyttää tutkijalta kriittistä itsetietoisuutta. Valta kytkeytyy keskeisesti sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan, ja se lävistää koko tutkimusprosessin. Sosiaalityön etiikkaa käsittelevien tutkimusjulkaisujen kirjosta on paikannettavissa myös pohdintaa sosiaalityön tutkimuksen eettisistä erityiskysymyksistä. Näistä erityiskysymyksistä olen käsitellyt tässä tutkielmassa lasten tutkimista, sosiaalityön tutkijaan kytkeytyviä eettisiä näkökulmia ja valtasuhteita ja vallankäyttöä. Nämä erityiskysymykset ovat samanaikaisesti sekä teoreettisia että praktisia, ja kukin niistä kytkeytyy sekä sosiaalityön tutkimusetiikan että eettisyyden konstruktioihin.

Nähdäkseni tutkimuskirjallisuudessa sijaitseva jännite lääketieteellisen ja postmodernin etiikan välillä palaa vahvasti kysymykseen eettisten ohjeistojen mahdollisuuksista ja tarkoituksenmukaisuudesta. On kysytty, onko luonteeltaan postmoderni eettinen ohjeisto mahdollinen. On myös argumentoitu, ettei sosiaalityön tutkimus välttämättä ole valmis täysin paikalliseen eettiseen päätöksentekoon. Tämän tutkielman kirjallisuuskatsauksen perusteella näyttää, että pelkillä eettisillä ohjeistoilla ei voida turvata tutkimuksen eettistä kestävyttä, mikä korostaa neuvottelevan, kommunikatiivisen ja paikallisen eettisen päätöksenteon merkitystä. Tarkkarajaiset eettiset ohjeistot eivät kykene ottamaan huomioon inhimillisen elämän moninaisuutta ja sitä diversiteettiä, mitä sosiaalityössä tutkittaviin ilmiöihin ja ihmisiin kytkeytyy. Kuitenkin ymmärrän myös argumentin, jonka mukaan puhtaasti paikalliseen eettiseen päätöksentekoon liittyy haasteita, erityisesti kun sosiaalityön tutkimusta on kritisoitu tutkimuksen etiikkaan kytkeytyvien kysymysten sivuuttamisesta. Olennainen kysymys postmodernin perspektiivistä siis on, kuinka on mahdollista turvata eettisen päätöksenteon koko tutkimusprosessin läpäisevyys, elleivät tutkimuseettiset ohjeistot toimi tutkimuksen eettisyyttä varmistavina tarkistuspisteinä.

Katson, että tutkimuksen etiikkaa on relevanttia peilata sosiaalityön kriittisesti moraalisen tarkoituksen – tai pikemminkin tarkoitusten – lävitse. Argumentoin, että tutkimuksen eettisyyden varmistamisen kannalta keskeisiä periaatteita ovat tiedostaminen, sensitiivisyys ja reflektio. En

kuitenkaan argumentoi täysin kategorisesti, että sosiaalityön tutkimuksessa ei olisi lainkaan sijaa eettisille ohjeistoille. Eettiset ohjeistot heijastelevat niin yhteiskunnan arvostuksen kohteita yleisesti kuin sosiaalityön omissa eettisissä ohjeistoissa sosiaalityön kulloisiakin arvoja, jotka eivät ymmärrettävästi ole syntyneet irrallisina yhteiskunnallisesta kontekstista. Katson kuitenkin, ettei eettisiin koodistoihin tukeutuminen yksinään riitä, ja myös eettisiin ohjeisiin tulee suhtautua terveellä kriittisyydellä tiedostaen, sensitiivisesti ja reflektoiden. Myös sosiaalityön tutkimus on moraalista toimintaa, mutta toiminnan ehdot eivät ole kaikkina aikoina kaikissa paikoissa samoja. Tässä mielessä etiikan paikallisuus korostuu. Kuitenkin tutkimuksenteon todellisuutta ohjaavat myös regulatiiviset käytännöt halusimme sitä tai emme, minkä vuoksi sosiaalityön tutkijan on löydettävä tasapaino tutkimuseettisten ohjeistojen, yleisten normistojen ja vahvasti velvoittavan lainsäädännön noudattamisen ja paikallisen, neuvottelevan päätöksenteon välillä. Nämä eivät sulje toisiaan ulkopuolelle.

7.2 Tutkimuksen merkitys ja rajoitukset

Olen perustellut edellä tämän pro gradu -tutkielman oikeutusta siten, ettei sosiaalityön tutkimusetiikkaa ja eettisyyttä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta ole aiemmin rakennettu tämän kaltaiseksi kokonaisuudeksi, eikä olemassa olevaa tutkimuskirjallisuutta ole eritelty tässä mittakaavassa erityisesti kotimaisessa kontekstissa myös sosiaalityön metateoriaksi nimitetyn postmodernin perspektiivistä. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa tutkimuksen etiikka on ollut vain vähän tutkittu aihealue, mihin olen pyrkinyt tällä tutkielmalla reagoimaan. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on toki sivuttu sosiaalityön tutkimuksen etiikkaa ja postmodernia, mutta tutkimuksen etiikkaa käsitteleviä tutkimusjulkaisuja ei ole varsinaisesti analysoitu tästä näkökulmasta käsin tässä laajuudessa. Tavoitteenani ei ole ollut hahmotella sosiaalityön tutkimuksen etiikan tieteellistä kaanonia, vaan lähinnä osoittaa, että erityisesti angloamerikkalaisessa kontekstissa sosiaalityön tutkimuksen etiikasta kirjoitetun tutkimuskirjallisuuden sisällöllinen kenttä on laaja ja monimuotoinen.

Kotimaisessa sosiaalityön tutkimuksessa tutkimuksen etiikkaa käsittelevät tutkimusjulkaisut ovat kuitenkin olleet luonteeltaan suurelta osin keskustelunavauksia sosiaalityön tutkimuksen etiikasta käytävälle debatille, joiden luomalle perustalle olen pyrkinyt tällä pro gradu -tutkielmalla rakentamaan jotakin uutta, mikä tarkastelutavaltaan poikkeaa aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta. Tutkielman oletettu oikeutus kytkeytyy nähdäkseni merkityksellisesti myös eettiseen

päätöksentekoon. Suhteellisen yleisluontoiseksi sosiaalityön tutkimusta ohjaavaksi eettiseksi periaatteeksi voi nähdäkseni nimetä pyrkimyksen, jonka mukaan tutkimuksen avulla on mahdollista rakentaa hyvää joko välillisesti tai välittömästi. Sosiaalityön tutkimusta on kritisoitu tutkimuseettisten kysymysten ohittamisesta, mikä nähdäkseni perustelee tarvetta koota tutkimuseetiikasta ja sosiaalityön tutkimuksen eettisyydestä käytyä tutkimuskirjallisuutta yhteen.

Tutkimustuloksia koskevan suhteellisen kokonaisvaltaisen haasteen lisäksi ymmärrän tutkielman rajoitukseksi aihepiirin laajuuden. Sosiaalityön tutkimuksen kentällä tutkimuseetiikkaa ja tutkimuksen eettisyyttä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on runsaasti ja vaihtelevasti, sillä tutkimuksen etiikka rakentuu nähdäkseni hyvinkin liukuvaksi, muuttuvaksi ja monisisältöiseksi kokonaisuudeksi. Tämän vuoksi jokaista lukua kirjoittaessani koin, että jouduin jättämään paljon relevanttia kirjoittamatta, eikä minulla myöskään tutkielman aiheen laaja-alaisuudesta johtuen ollut riittävästi resursseja tutustua kunkin aihealueen tutkimuskirjallisuuteen niin laajasti kuin olisi ollut mahdollisesti tarkoituksenmukaista. Vaikka teoreettista tutkielmaa ei lienekään relevanttia arvioida vahvasti reliabiliteetin kannalta, voi nähdäkseni ajatella, että tutkimuskirjallisuuden ikään kuin saturoitumatta jääminen on haaste tutkielman luotettavuuden kannalta. Samanaikaisesti kuitenkin ajattelen, että sellaisenaan sosiaalityön tutkimuseetiikan tutkimuskirjallisuuden läpikäynti laaja-alaisesti oli relevantti valinta, sillä tutkimuskirjallisuus on luonteeltaan suurilta osin pirstaleista ja keskittyy spesifisti tiettyihin tutkimuksen etiikan osa-alueisiin. Siten siis näen, että tutkielmani aihevalinta on onnistumisen perspektiivistä jokseenkin paradoksaalinen: käsitän, että valitsemani aihe on pro graduun mitoitettuun työmäärään nähden jokseenkin laaja ja potentiaalisesti myös liian haasteellinen, mutta samanaikaisesti ajattelen, etten tämän tiedostamisesta huolimatta olisi kokenut riittävän perustelluksi valita aihetta toisin. Katson saavuttaneeni tällä tutkielmalla suuntaa antavan kartan tutkimuseetiikasta ja tutkimuksen eettisyydestä kirjoitetusta tutkimuskirjallisuudesta postmodernin perspektiivistä, mutta kattavaksi kokonaiskatsaukseksi sitä en kuitenkaan voi nimetä.

Kysymykseen, mitä tekisin nyt toisin, vastaaminen on haastavaa. Oletettavasti pitäytyisin jähmeästi samassa aihevalinnassa, mutta tekisin entistä tiukempia rajauksia. Minulla ei ole suoraa vastausta siihen, millaisia rajauksia tekisin, jotta voisin tutustua mahdollisimman kattavasti kunkin aihepiirin tutkimuskirjallisuuteen, mutta käsitän, että tämän tavoitteen saavuttamiseksi minun tulisi jättää useita nyt käsiteltyjä lukuja kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Ajattelen, että tässä tutkielmassa toteutuneisiin rajanvetoihin nähden selvästi jyrkemmät rajaukset olisivat olleet perusteltuja, sillä kirjallisuuteen tutustuminen jää tässä tutkielmassa valitettavan pinnalliseksi. Nyt olen tutustunut vain suomeksi ja englanniksi julkaistuun tutkimuskirjallisuuteen ja ohittanut muilla kielillä julkaistut merkityksellisetkin teokset. Jos nyt olisin aloittamassa tämän tutkielman työstämistä,

pyrkisin tutustumaan mahdollisuuksieni mukaan myös muilla kielillä julkaistuihin tutkimuksiin. Vaikka tekisin kaiken uudelleen, pysyttäytyisin teoreettisessa tutkielmassa. Olisin edelleen valmis ottamaan riskin, joka kytkeytyy siihen, että ilman empiriaa en saisi konstruoitua sellaisia tuloksia, joilla olisi jotakin arvoa tutkimustuloksina. Tämän kokemuksen perusteella en siis olisi valmis edelleenkään empiiriseen pro graduun, sillä katson, että myös teoreettisella tutkielmalla on oma paikkansa sosiaalityön opinnäytteiden kentällä.

Näen, että tätä tutkielmaa selvästi systemaattisemmalle sosiaalityön tutkimusetiikan kuin myös sosiaalityön tutkimuksen eettisyyden sisältöjen kokoamiselle olisi tarve. Tutkimuksen etiikka ei keskustelunaiheena ole nähdäkseni vanhentunut, vaan se on edelleen elinvoimainen. Postmoderni perspektiivi on tässä tutkielmassa ollut arvioni mukaan hedelmällinen, mutta oletetun sosiaalityön moraalisen ytimen vuoksi kiinnostavaa olisi myös tarkastella tutkimuskirjallisuutta transformatiivisen paradigman, minkä ytimessä on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen, lävitse. Nähdäkseni huomionarvoista myös on, ettei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ole myöskään tehty kovinkaan mittavasti empiiristä tutkimusta siitä, kuinka etiikkaa sosiaalityön tutkimuksissa rakennetaan. Katson, että myös empiirinen tutkimus, joka ulottuisi tehtyjen tutkimusten etiikkaan, olisi kiinnostava lähtökohta sosiaalityön tutkimusetiikan ja eettisyyden yhä tarkemmalle kartoittamiselle.

LÄHTEET

Adams, Robert (1996) *Social work and empowerment*. Basingstoke: Macmillan.

Alasuutari, Pertti (1999) *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Anderson, Jill (1996) *Yes, but IS IT empowerment? Initiation, implementation and outcomes of community action*. Teoksessa Beth Humphries (toim.) *Critical perspectives on empowerment*. Birmingham: Venture Press.

Antle, Beverley & Regehr, Cheryl (2003) *Beyond Individual Rights and Freedoms: Metaethics in Social Work Research*. *Social Work* 48(1), 135–144.

Atkinson, Dorothy (2005) *Research as Social Work: Participatory Research in Learning Disability*. *British Journal of Social Work* 35(4), 425–434.

Australian Association of Social Workers (2010) *Code of Ethics*. Haettu 10.6.2014 osoitteesta <http://www.aasw.asn.au/document/item/1201>

Baines, Donna (2007) *Anti-Oppressive Social Work Practice. Fighting for Space, Fighting for Change*. Teoksessa Donna Baines (toim.) *Doing Anti-Oppressive Practice: Transformative Politicized Social Work*. Halifax: Fernwood.

Baistow, Karen (1994) *Liberation and regulation? Some paradoxes of empowerment*. *Critical Social Policy* 14(42), 34–46.

Banks, Sarah (1995) *Ethics and Values in Social Work*. London: Macmillan.

Banks, Sarah (2006) *Ethics and values in social work*. Hampshire & New York: MacMillan.

Banks, Sarah (2012) *Global ethics for social work? A Case-based approach*. Teoksessa Sarah Banks & Kristen Nøhr (toim.) *Practicing social work ethics around the world. Cases and commentaries*. London & New York: Routledge, 1–31.

Barthes, Roland (1986) *The Rustle of Language*. Oxford: Blackwell.

Bauman, Zygmunt (1992) *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.

Bauman, Zygmunt (1994) *Postmodern ethics*. Oxford: Blackwell.

- Bauman, Zygmunt (1998) *Postmodernity and its Discontents*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Zygmunt (2001) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Zygmunt (2000/2002) *Notkea moderni. Kääntänyt Jyrki Vainonen*. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt (2005) *Liquid Life*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Zygmunt (2006) *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Zygmunt (2010) *44 Letters from the Liquid Modern World*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Zygmunt (2011) *Culture in a Liquid Modern World*. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society. Towards a new modernity*. London: Sage.
- Bell, Karen (2013) Participants' motivations and co-construction of the qualitative research process. *Qualitative Social Work* 12(4), 523–539.
- Beresford, Peter & Evans, Clare (1999) Research Note: Research and Empowerment. *British Journal of Social Work* 29(5), 671–677.
- Best, Steven & Kellner, Douglas (1991) *Postmodern Theory: Critical Interrogations*. Basingstoke: Macmillan.
- Bewes, Timothy (1997) *Cynicism and Postmodernity*. London: Verso.
- Blaskett, Beverley (1998) Arguing for a social work role in the promotion of ethical social research. *Australian Social Work* 51(4), 19–25.
- Bloor, Michael (2010) The Researcher's Obligation to bring about Good. *Qualitative Social Work* 9(1), 17–20.
- Briskman, Linda & Noble, Carolyn (1999) *Social work ethics: Embracing diversity? Teoksessa Bob Pease & Jan Fook (toim.) Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives*. Routledge: London, 57–69.
- British Association of Social Workers (2012) *The Code of Ethics for Social Work. Statements of Principles*. Haettu 10.6.2014 osoitteesta http://cdn.basw.co.uk/upload/basw_112315-7.pdf

- Brown, Catrina (2012) Anti-Oppression Through a Postmodern Lens: Dismantling the Master's Conceptual Tools in Discursive Social Work Practice. *Critical Social Work* 13(1).
- Bogolub, Ellen (2010) The obligation to bring about Good in Social Work Research. *Qualitative Social Work* 9(1), 9–15.
- Bogolub, Ellen & Thomas, Nigel (2005) Parental Consent and the Ethics of Research with Foster Children. *Beginning a Cross-Cultural Dialogue. Qualitative Social Work* 4(3), 271–292.
- Boothroyd, Roger & Best, Katherine (2003) Emotional reactions to research participation and the relationship to understanding of informed consent disclosure. *Social Work Research* 27(4), 242–251.
- Butler, Ian (2002) A Code of Ethics for Social Work and Social Care Research. *British Journal of Social Work* 32(2), 239–248.
- Butler, Ian (2003) Doing good research and doing it well: ethical awareness and the production of social work research. *Social work education* 22(1), 19–30.
- Butler, Ian & Drakeford Mark (2000) Editorial. *British Journal of Social Work*, 30(1), 1–2.
- Clegg, Joshua & Slife, Brent (2009) Research Ethics in the Postmodern Context. Teoksessa Donna Mertens & Pauline Ginsberg (toim.) *The Handbook of Social Research Ethics*. Los Angeles: Sage, 23–36.
- Chalmers, A. F. (1999) *What is this thing called science?* Third edition. Buckingham: Open University Press.
- Charlton, Bruce (1993) Medicine and post-modernity. *Journal of the Royal Society of Medicine* 86(9), 497–499.
- Christians, Clifford (2000) Ethics and politics in qualitative research. Teoksessa Norman Denzin & Yvonna Lincoln (toim.) *Handbook of social research ethics*. Thousand Oaks, CA: Sage, 133–155.
- Christians, Clifford (2005) Ethics and Politics in Qualitative Research. Teoksessa Norman Denzin & Yvonna Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, 139–164.

- Congress, Elaine (1996) Dual relationships in academia: dilemmas for social work educators. *Journal of Social Work Education* 32(3), 329–338.
- Crotty, Michael (1998) *The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research*. London: Sage.
- Danto, Elizabeth (2008) Same Words, Different Meanings: Notes Toward a Typology of Postmodern Social Work Education. *Social Work Education* 27(7), 710–722.
- Davison, Judy (2004) Dilemmas in research: Issues of vulnerability and disempowerment for the social worker/researcher. *Journal of Social Work Practice* 18(3), 379–393.
- D’Cruz, Heather (2000) Social Work Research as Knowledge/Power Practice. *Sociological Research Online* 5(1).
- D’Cruz, Heather & Jones Martyn (2004) *Social Work Research. Ethical and Political Contexts*. Melbourne: Sage.
- de Montigny, Gerald (2011) Beyond Anti-Oppressive Practice: Investigating Reflexive Social Relations. *Journal of Progressive Human Services* 22(1), 8–30.
- Denzin, Norman (1989) *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*, 3. painos. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Denzin, Norman (1997) *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, Norman (2002) Social work in the seventh moment. *Qualitative Social Work* 1(1), 25–38.
- Denzin, Norman & Giardina, Michael (2007) Introduction. Ethical futures in qualitative research. Teoksessa Norman Denzin & Michael Giardina (toim.) *Ethical futures in qualitative research. Decolonizing the politics of knowledge*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, 9–43.
- Denzin, Norman & Giardina, Michael (2009) Introduction. *Qualitative Inquiry and Social Justice*. Teoksessa Norman Denzin & Michael Giardina (toim.) *Qualitative Inquiry and Social Justice: Toward a Politics of Hope*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, 11–50.
- Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (2005) (toim.) *Handbook of social research ethics*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Dominelli, Lena (2002) 'Glassed in': Problematizing women's reproductive rights under the new reproductive technologies. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcom Payne (toim.) *Critical Practice in Social Work*. London: Macmillan, 72–79.
- Dominelli, Lena & Holloway, Margaret (2008) Ethics and Governance in Social Work Research in the UK. *British Journal of Social Work* 38(5), 1009–1024.
- Drake, Gabrielle (2014) The ethical and methodological challenges of social work research with fear of retribution: To 'do no harm'. *Qualitative Social Work* 13(2), 304–319.
- Durosini, Brenda (2011) The impact of regulating social science research with biomedical regulations. University of Nevada, Las Vegas.
- Eisner, Eliot (1991) *The Enlightened Eye: Qualitative Inquiry and the Enhancement of Educational Practice*. New York: Macmillan.
- Emihovich, Catherine (1999) Compromised Positions: The Ethics and Politics of Designing Research in the Postmodern Age. *Educational Policy* 13(1), 37–46.
- Farrell, Ann (toim.) (2005) *Ethical Research with Children*. Maidenhead: Open University Press.
- Finch, Janet (1986) *Research and Policy: The Uses of Qualitative Methods in Social and Educational Research*. London: Falmer.
- Fine, Arthur (1986) Unnatural Attitudes: Realist and Instrumentalist Attachments to Science. *Mind* 95(378), 149–179.
- Fook, Jan (2002) *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel (1994) The ethics of the concern for the self as a practice of freedom. Teoksessa Paul Rabinow & Nikolas Rose (toim.) *The Essential Foucault*. New York: The New Press, 25–42.
- Fraser, Heather (2009) Trying to Complete Just, Politically Sensitive Social Work Research. *Journal of Social Work* 9(1), 87–98.

- Gair, Susan (2002) In the Thick of it: A Reflective Tale from an Australian Social Worker/Qualitative Researcher. *Qualitative Health Research* 12(1), 130–139.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age.* Cambridge: Polity.
- Gilbert, Nigel (2008) *Writing about Social Research.* Teoksessa Nigel Gilbert (toim.) *Researching Social Life.* Third Edition. London: Sage, 485–503.
- Griern, Thomas (1999) *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line.* Chicago: University of Chicago Press.
- Gutheil, Thomas & Gabbard, Glen (1993) The concept of boundaries in clinical practice: Theoretical and risk-management dimensions. *American Journal of Psychiatry* 150(2), 188–196.
- Hallamaa, Jaana (2002) Tieteen etiikka: ei mitään sensaatioiden siveysoppia. *Tieteessä tapahtuu* 20(4), 25–28.
- Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali Irma (toim.) (2006) *Etiikkaa ihmistieteille.* Helsinki: SKS.
- Healy, Karen (1999) Power and activist social work. Teoksessa Bob Pease & Jan Fook (toim.) *Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives.* Routledge: London, 115–134.
- Healy, Karen (2005) *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice.* Basingstoke: Macmillan.
- Henttonen, Elina (2008) Usein kysytyjä kysymyksiä laadullisesta tutkimuksesta. Haettu 1.12.2013 osoitteesta
<https://into.aalto.fi/download/attachments/3775242/Kysymyksiä+ja+vastauksia+laadullisesta+tutkimuksesta.pdf>
- Hirsijärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2008) *Tutki ja kirjoita.* 13–14., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hoyer, Klaus & Dahlager, Lisa & Lynöe, Nils (2005) Conflicting notions of research ethics: The mutually challenging traditions of social scientists and medical researchers. *Social Science & Medicine* 61(8), 1741–1749.

House, Ernest (1991) *Evaluation and Social Justice: Where Are We Now?* Teoksessa Milbrey McLaughlin & Phillips, D. C. (toim.) *Evaluation and Education: At Quarter Century*. Chicago, IL: Chicago University Press.

House, Ernest (1993) *Professional evaluation*. Newsbury Park: Sage.

Hugman, Richard (2003) Professional Values and Ethics in Social Work: Reconsidering Postmodernism? *British Journal of Social Work* 33(8), 1025–1041.

Hugman, Richard (2010) Social Work Research and Ethics. Teoksessa Ian Shaw & Katharine Briar-Lawson & Joan Orme & Roy Ruckdeschel (toim.) *Handbook of Social Work Research*. London: Sage, 149–164.

Hugman, Richard & Pittaway, Eileen & Bartolomei, Linda (2011) When ‘Do No Harm’ Is Not Enough: The Ethics of Research with Refugees and Other Vulnerable Groups. *British Journal of Social Work* 41(7), 1271–1287.

Hugman, Richard & Smith, David (1995) Ethical issues in social work: an overview. Teoksessa David Smith & Richard Hugman (toim.) *Ethical Issues in Social Work*. London: Routledge, 1–15.

Häring, Bernhard (1972) *Medical Ethics*. Slough: St Paul.

Ife, Jim (1999) Postmodernism, critical theory and social work. Teoksessa Bob Pease & Jan Fook (toim.) *Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives*. Routledge: London, 211–229.

Jacobsen, Karen & Landau, Loren (2003) The Dual Imperative in Refugee Research: Some Methodological and Ethical Considerations in Social Science Research on Forced Migration. *Disasters* 27(3), 185–206.

Johnson, John (1995) In Dispraise of Justice. *Symbolic Interaction* 18(2), 191–205.

- Johnson, John & Altheide, David (2002) Reflections on Professional Ethics. Teoksessa Will van den Hoonaard (toim.) *Walking the Tightrope: Ethical Issues for Qualitative Researchers*. Toronto: University of Toronto Press, 59–69.
- Kagle, Jill & Giebelhausen, Pam (1994) Dual Relationships and Professional Boundaries. *Social Work* 39(2), 213–220.
- Kallio, Tomi (2006) Laadullinen review -tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. *Hallinnon tutkimus* 25(2), 18–28.
- Kannasoja, Sirpa & Svenlin, Anu-Riina (2011) Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen lähtökohdaksi sosiaalityön nuorisotutkimukselle? Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 275–291.
- Karnieli-Miller, Orit & Strier, Roni & Pessach, Liat (2009) Power Relations in Qualitative Research. *Qualitative Health Research* 19(2), 279–289.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 131–159.
- Kellner, Steven (1992) Popular culture and the construction of postmodern identities. Teoksessa Scott Lash & Jonathan Friedman (toim.) *Modernity and Identity*. Oxford: Blackwell, 141–177.
- Kivipelto, Minna & Kotiranta, Tuija (2011) Valtaistumisen vaikuttavuuden arviointi. Miten voisimme edistää sitä sosiaalityössä? *Janus* 19(2), 122–142.
- Koertge, Noretta (2000) 'New Age' Philosophies of Science: Constructivism, Feminism and Postmodernism. *The British Journal for Philosophy of Science* 51, 667–683.
- Kokko, Riitta-Liisa (2011) Monitieteisen arviointitutkimuksen arvot ja etiikka. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–315.
- Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoinnin paradoksit. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 335. Jyväskylän yliopisto.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Rissanen, Sari & Saranto, Kaija (2011) Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 257–273.

Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehlakahti Kaisa (toim.) (2010) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Lash, Scott & Friedman, Jonathan (1992) *Modernity and Identity*. Oxford: Blackwell.

LeCompte, Margaret (1993) A Framework for Hearing Silence: What Does Telling Stories Mean when We Are Supposed to Be Doing Science? Teoksessa Daniel McLaughlin & William Tierney (toim.) *Naming Silenced Lives: Personal Narratives and the Process of Educational Change*. New York: Routledge, 2–9.

Leffel, Jim (2000) Science and Postmodern Criticism. *The Scientific Review of Alternative Medicine* 4(1), 50–55.

Leonard, Peter (1997) *Postmodern Welfare: Reconstructing an Emancipatory Project*. London: Sage.

Leonard, Peter (1999) Foreword. Teoksessa Bob Pease & Jan Fook (toim.) *Transforming Social Work Practice: Postmodern critical perspectives*. London: Routledge, v–viii.

Lewis, Jane (2002) *Fluctuating of the Social Sciences since 1945: A Working Paper for the Commission on the Future of the Social Sciences*. Academy of Learned Societies.

Liamputtong, Pranee (2007) *Researching the Vulnerable*. London: Sage.

Lincoln, Yvonna (2009) Ethical Practices in Qualitative Research. Teoksessa Donna Mertens & Pauline Ginsberg (toim.) *The Handbook of Social Research Ethics*. Los Angeles: Sage, 150–170.

Lincoln, Yvonna & Guba, Egon (1989) Ethics: The Failure of Positivist Science. *Review of Higher Education* 12(3), 221–240.

Luostarinen, Heikki & Väliverronen, Esa (1991) *Tekstinsyöjät*. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Tampere: Vastapaino.

Lyon, Davis (1999) *Postmodernity*. Second edition. Buckingham: Open University Press.

- Lyotard, Jean-François (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- Löppönen, Paavo & Mäkelä, Pirjo & Paunio, Keijo (1991) *Tiede ja etiikka*. Porvoo: WSOY.
- Löppönen, Paavo & Vuorio, Eero (2013) Tutkimusetiikka Suomessa 1980-luvulta tähän päivään. *Tieteessä tapahtuu* 31(1), 3–10.
- Mackenzie, Catriona & McDowell, Christopher & Pittaway, Eileen (2007) Beyond ‘do no harm’: The challenge of constructing ethical relationships in refugee research. *Journal of Refugee Studies* 20(2), 299–319.
- McIntosh, Michele & Morse, Janice (2009) Institutional Review Boards and Ethics of Emotion. Teoksessa Norman Denzin & Michael Giardina (toim.) *Qualitative Inquiry and Social Justice: Towards a Politics of Hope*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, 82–107.
- Mertens, Donna & Holmes, Heidi & Harris, Raychelle (2009) Transformative Research and Ethics. Teoksessa Donna Mertens & Pauline Ginsberg (toim.) *The Handbook of Social Research Ethics*. Los Angeles: Sage, 85–103.
- Mertens, Donna & Ginsberg, Pauline (2008) Deep in Ethical Waters. Transformative Perspectives for Qualitative Social Work Research. *Qualitative Social Work* 7(4), 484–503.
- Mertens, Donna & Ginsberg, Pauline (2009) (toim.) *The Handbook of Social Research Ethics*. Los Angeles: Sage.
- Miles, Andrew & Loughlin, Michael & Polychronis, Andrew (2008) Evidence-based healthcare, clinical knowledge and the rise of personalised medicine. *Journal of Evaluation in Clinical Practice* 14(5), 621–649.
- Mills, C. Wright (1990) *Sosiologinen mielikuviutus*. Kääntäneet Antti Karisto & Esa Konttinen & Pentti Takala & Hannu Uusitalo. Helsinki: Yliopistopaino.
- Milner, Andrew (1994) *Contemporary Cultural Theory*. London: University College London.
- Minow, Martha (1985) Learning to Live with the Dilemma of Difference: Bilingual and Special Education. *Law and Contemporary Problems* 18(2), 157–211.

Munford, Robyn & Sanders, Jackie (2004) Recruiting Diverse Groups of Young People to Research. Agency and Empowerment in the Consent Process. *Qualitative Social Work* 3(4), 469–482.

Munro, Emily & Holmes, Lisa & Ward, Harriet (2005) Researching Vulnerable Groups: Ethical Issues and the Effective Conduct of Research in Local Authorities. *British Journal of Social Work* 35(7), 1023–1038.

Munter, Hilikka (1996) Tutkijan ja tutkittavan yhteistyö: Tutkimuksen avoimuus eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Aino Palmroth & Ismo Nurmi (toim.) *Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. Toinen painos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta.

Mäkelä, Klaus (2005) Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettinen sääntely. Teoksessa *Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset*. Kutsuseminaari 2.5.2005. Helsinki: Stakes.

Mäkelä, Klaus (2010) Alaikäisiä koskevan yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettinen ennakkosääntely. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 67–88.

National Association of Social Workers (2008) Code of Ethics of the National Association of Social Workers. Haettu 1.12.2013 osoitteesta <http://www.naswdc.org/pubs/code/default.asp>

National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research (1978) Belmont report: Ethical principles and guidelines for the protection of human subject research. Washington: U.S. Government Printing Office.

Noble, Carolyn (2004) Postmodern Thinking. Where is it Taking Social Work? *Journal of Social Work* 4(3), 289–304.

Noble, Carolyn & Briskman, Linda (1996) Social Work Ethics: The Challenge to Moral Consensus. *Social Work Review* 8(3), 53–68.

Noble, John (2008) Protecting People with Decisional Impairments and Legal Incapacity Against Biomedical Research Abuse. *Journal of Disability Policy Studies* 18(4), 230–244.

Nurmenniemi, Jenni (2010) Raportti lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka -verkkokyselystä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Orme, Joan (2003) 'It's Feminist because I Say So!': Feminism, Social Work and Critical Practice in the UK. *Qualitative Social Work* 2(2), 131–153.

Orme, Joan & Briar-Lawson, Katharine (2010) Theory and Knowledge about Social Problems to Enhance Policy Development. Teoksessa Ian Shaw, Katharine Briar-Lawson, Joan Orme & Roy Ruckdeschel (toim.) *The SAGE Handbook of Social Work Research*. London: Sage, 49–63.

Palmroth, Aino & Nurmi, Ismo (toim.) (1996) *Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta.

Parker, Stephen & Fook, Jan & Pease, Bob (1999) Empowerment: The modernist social work concept *par excellence*. Teoksessa Teoksessa Bob Pease & Jan Fook (toim.) *Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives*. Routledge: London, 150–157.

Patai, Daphne (1991) U.S. Academics and Third World Women: Is Ethical Research Possible? Teoksessa Sherna Berger Gluck & Daphne Patai (toim.) *Women's Words: The Feminist Practice of Oral History*. New York: Routledge, 137–154.

Pease, Bob (2002) Rethinking Empowerment: A Postmodern Appraisal for Emancipatory Practice. *British Journal of Social Work* 32, 135–147.7

Pease, Bob (2010) Challenging the Dominant Paradigm: Social Work Research, Social Justice and Social Change. Teoksessa Ian Shaw & Katharine Briar-Lawson & Joan Orme & Roy Ruckdeschel (toim.) *The Sage Handbook of Social Work Research*. London: Sage, 98–112.

Peled, Einat (2010) Doing Good in Social Work Research: With of For Participants?: A Commentary on: 'The Obligation to bring about Good in Social Work Research: A New Perspective'. *Qualitative Social Work* 9(1), 21–26.

Peled, Einat & Leichtentritt, Ronit (2002) The Ethics of Qualitative Social Work Research. *Qualitative Social Work* 1(2), 145–169.

Pohjola, Anneli (toim.) (2003a) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Pohjola, Anneli (2003b) Toimittajan johdanto: eettisyys tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 5–10.
- Pohjola, Anneli (2003c) Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 53–67.
- Pohjola, Anneli (2003d) Toimittajan loppusanat: eettinen kestävyys. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 127–131.
- Pohjola, Anneli (2007) Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Leena Viinamäki & Erkki Saari (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Tammi, 11–31.
- Powell, Jackie (2002) The Changing Conditions of Social Work Research. *British Journal of Social Work* 32(1), 17–33.
- Powell, Mary Ann & Smith, Anne (2009) Children's Participation Rights in Research. *Childhood* 16(1), 124–142.
- Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) (2011) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–255.
- Reamer, Frederic (1998) The Evolution of Social Work Ethics. *Social Work* 43(6), 488–500.
- Reamer, Frederic (2003) Boundary Issues in Social Work: Managing Dual Relationships. *Social Work* 48(1), 121–133.
- Reamer, Frederic (2006) *Social work values and ethics*. New York: Columbia University Press.
- Reiss, Albert (1979) Governmental regulation of scientific inquiry: Some paradoxical consequences. Teoksessa Carl Klockars & Finbarr O'Connor (toim.) *Deviance and Decency: The Ethics of Research with Human Subjects*. Beverly Hills: Sage, 61–95.

Ritzer, George & Ryan Michael (2007) *Postmodern Social Theory and Sociology: On Symbolic Exchange with a "Dead" Theory*. Teoksessa Jason Powell & Tim Owen (toim.) *Reconstructing Postmodernism: Critical Debates*. New York: Nova Science Publishers, 41–57.

Rountree, Michele & Pomeroy, Elizabeth (2010) Bridging the Gaps among Social Justice, Research, and Practice. *Social Work* 55(4), 293–295.

Rouse, Joseph (1991) The politics of postmodern philosophy of science. *Philosophy of Science* 58(4), 607–627.

Räsänen, Liisa (2010) Tutkimusvilpin ja muiden tutkimusrikkeiden määrittely kaipaa uudistamista. *Tieteessä tapahtuu* 28(2), 33–36.

Satka, Mirja (1993) Kansalaiskeskeinen sosiaalityö - utopia ja vaihtoehto. *Sosiaalityöntekijä* 3, 23–26.

Shaw, Ian (1999) *Qualitative Evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Shaw, Ian (2003a) Ethics in Qualitative Research and Evaluation. *Journal of Social Work* 3(1), 9–29.

Shaw, Ian (2003b) Cutting Edge Issues in Social Work Research. *British Journal of Social Work* 33(1), 107–116.

Shaw, Ian (2007) Is Social Work Research Distinctive? *Social Work Education* 26(7), 659–669.

Shaw, Ian (2008) Ethics in and the Practice of Qualitative Research. *Qualitative Social Work* 7(4), 400–414.

Shaw, Ian & Briar-Lawson, Katharine & Orme, Joan & Ruckdeschel, Roy (2010) (toim.) *Handbook of Social Work Research*. London: Sage.

Shaw, Ian & Norton, Matthew (2007) The kinds and quality of social work research in UK universities. London: Social Care Institute for Excellence. Haettu 12.12.2013 osoitteesta <http://www.scie.org.uk/publications/reports/report17.pdf>

Siitonen, Juha (1999) Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. *Acta Universitatis Ouluensis, Series E Scientiae Rerum Socialium* 37. Haettu 9.4.2014 osoitteesta <http://herkules.oulu.fi/isbn951425340X/isbn951425340X.pdf>

Seibold, Carmel (2000) Qualitative research from a feminist perspective in the postmodern era: methodological, ethical and reflexive concerns. *Nursing Inquiry* 7(3), 147–155.

Smith, David & Fitzpatrick, Marilyn (1995) Patient–therapist boundary issues: An integrative review of theory and research. *Professional Psychology: Research and Practice* 26(5), 499–506.

Stake, Robert & Rizvi, Fazal (2009) Research Ethics in Transnational Spaces. Teoksessa Donna Mertens & Pauline Ginsberg (toim.) *The Handbook of Social Research Ethics*. Los Angeles: Sage, 521–536.

Strier, Roni (2007) Anti-Oppressive Research in Social Work: A Preliminary Definition. *British Journal of Social Work* 37(5), 857–871.

Tietosuojavaltuutetun toimisto (2010) Tietosuoja ja tieteellinen tutkimus henkilötietolain kannalta. Haettu 4.11.2013 osoitteesta <http://www.tietosuoja.fi/uploads/8evlt8qrbsw3ud.pdf>

Torraco, Richard (2005) Writing Integrative Literature Reviews: Guidelines and Examples. *Human Resource Development Review* 4(3), 356–367. Haettu 27.11.2013 osoitteesta http://www.sagepub.com/gray/Website%20material/Journals/hrd_torraco.pdf

Trevillion, Steve (2000) Social Work Research: What Kind of Knowledge/Knowledges? Introduction to the Papers. *British Journal of Social Work* 30(4), 429–432.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki. Haettu 30.10.2013 osoitteesta http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_verkkoversio040413.pdf.pdf#overlay-context=fi/ohjeet-ja-julkaisut

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki. Haettu 3.11.2013 osoitteesta <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

Urponen, Kyösti (2003) Sosiaalityön etiikan teoreettiset taustat. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 71–86.

Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) (2007) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Tammi.

Wendt, Sarah & Seymour, Sandra (2010) Applying Post-structuralist Ideas to Empowerment: Implications for Social Work Education. *Social Work Education* 29(6), 670–682.

Williams, Fiona & Popay Jennie (1999) Balancing Polarities: Developing a New Framework for Welfare Research. Teoksessa Fiona Williams, Jennie Popay & Anne Oakley (toim.) *Welfare research: a critical review*. London: UCL Press, 156 – 183.

Williams, James (1998) *Lyotard: Towards a Postmodern Philosophy*. Oxford: Blackwell.

Woodward, Ashley (2009) *Nihilism in Postmodernity: Lyotard, Baudrillard, Vattimo*. Aurora: The Davies Group Publishers.

VIRALLISLÄHTEET

Henkilötietolaki (523/1999).

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999).

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983).

Perustuslaki (731/1999).

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (59–60/1991).